

veritas non admittit : quantò minùs hîc dici potuit, A
Ite ad quemdam, quod omnino numquam recta
locutione dici potest? Sed planè discipulos à Domi-
no, non ad quemlibet, sed ad quemdam hominem,
id est, ad certum aliquem missos esse manifestum
est. Quod nobis ex persona sua rectè potuit Evan-
gelista narrare, ut diceret, Misit eos ad quemdam,
ut dicerent ei, Apud te facio Pascha. Potuit etiam
sic, Misit eos ad quemdam dicens, Ite dicite ei,
apud te facio Pascha. Ac per hoc cùm verba Do-
mini posuisset dicentis, *Ite in civitatem*; interpo-
suit ipse, *ad quemdam*: non quia hoc Dominus di-
xerit, sed ut ipse nobis insinuaret tacito nomine
fuisse quemdam in civitate, ad quem Domini dis-
cipuli mittebantur, ut præpararent Pascha. Ac sic
post hanc ex persona sua interpositionem duorum
verborum, sequitur ordinem verborum Domini
dicentis, *Et dicite ei, Magister dicit*. Jam enim si
quæras, Cui? Rectè respondetur, Illi cuidam ho-
mini, ad quem misisse insinuavit Evangelista, cùm
ex persona sua interposuisset, *ad quemdam*: minùs
quidem usitata locutio, sed tamen sic intellecta in-
tegrissima est: aut si habet aliquid proprietatis He-
bræa lingua, qua perhibetur scripsisse Matthæus,
ut etiam totum ex persona Domini dictum locutio-
nis integritate non careat, viderint qui noverunt.
Sanè ita posset etiam Latine dici, si diceretur, Ite
in civitatem ad quemdam, quem vobis demonstra-

veritatem sententiæ custodivit. *Matth. 14.*
lagenam dicit, quam Lucas amphoram; ille vasis
genus, ille modum significavit: uterque tamen
veritatem sententiæ custodivit. *Lucæ 22.*

158. Sequitur Matthæus: * *Vespere autem facto* *Matth. 26.*
discumbebat cum duodecim discipulis: & edentibus *v. 20.*
illis dixit, Amen dico vobis, quia unus vestrum me *v. 21.*
traditurus est. & contristati valde, cæperunt singuli *v. 22.*
dicere, Numquid ego sum Domine? &c. usque ad
illud ubi ait, Respondens autem Iudas qui tradidit *v. 25.*
eum, dixit, Numquid ego sum Rabbi? Ait illi, Tu *Matth. 14.*
dixisti. In his quæ consideranda nunc proposuimus, *17.*
nihil afferunt quæstionis etiam ceteri Evangelistæ, *Lucæ 22. 14.*
qui talia commemorant. *Iohan. 13.*
21.

LIBER TERTIUS.

*In quo Evangelistarum à cœnæ narratione ad Evangelii finem concordia, collato simul
ordinèque digesto singulorum contextu, demonstratur.*

Prologus.

IAM quoniam omnium quatuor narratio
in eo versatur loco, in quo necesse est eos
usque in finem pariter ambulare, nec mul-
tùm digredi ab invicem, sicubi fortè alius
aliquid commemorat, quod alius prætermittit;
videtur mihi expeditiùs nos demonstrare posse
omnium Evangelistarum convenientiam, si ab hoc
jam loco omnium omnia contexamus, & in unam
narrationem * faciemque digeramus. Sic ergo ar-
bitror commodiùs faciliùsque id quod suscepimus
explicari, ut aggrediamur narrationem omnia
commemorantes, cum ^b eorum Evangelistarum
adtestatione, qui ex his omnibus quisque quod
potuit aut quod voluit commemoravit: ut tamen
ab omnibus hæc omnia dicerentur, quæ demon-
strandum est in nullo sibi esse contraria.

CAPUT I.

Cœna su-
prema &
prod toris
designatio.
Matth. 26.
26.
Marci 14.
22.
Lucæ 22. 18.
& 19.

2. HINC igitur incipiamus secundùm Mat-
thæum: *Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem,*
& benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, &
ait, Accipite, & comedite, hoc est corpus meum. Hæc
& Marcus Lucasque commemorant. Quod enim
Lucas de calice bis commemoravit, priùs ante-
quam panem daret, deinde postea quàm panem
dedit; illud quod superiùs dixit, præoccupavit ut
solet; illud verò quod ordine suo posuit, non com-
memoraverat superiùs: utrumque autem conjun-
ctum hanc sententiam facit, quæ & illorum est.
Johannes autem de corpore & sanguine Domini

hoc loco nihil dixit, sed planè alibi multò uberius
hinc Dominum locutum esse testatur. Nunc ve-
rò cùm Dominum à cœna surrexisse & pedes dis-
cipulorum lavisse commemorasset, reddita etiam
ratione cur eis hoc fecerit, in qua Dominus ad-
huc clausè significaverat per testimonium Scriptu-
ræ, ab eo se tradi qui manducaret ejus panem; ve-
nit ad hunc locum, quem tres ceteri pariter insi-
nuant: * *Cùm hæc dixisset, inquit, Iesus, turbatus* *Ibid. v. 21.*
est spiritu, & protestatus est, & dixit, Amen, amen
dico vobis, quia unus ex vobis tradet me. & Adspicie- *v. 22.*
bant ergo, sicut idem ipse Johannes subnectit, ad
invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Et contri-
stati, sicut Matthæus & Marcus dicunt, cæperunt ei *Matth. 26.*
singillatim dicere, Numquid ego sum? At ipse respon- *22.*
dens ait, sicut Matthæus sequitur, Qui intingit me- *Marci 14.*
cum manum in paropside, hic me tradet. Et sequitur *19.*
idem Matthæus ita subnectens: *Filius quidem homi-*
nis vadit, sicut scriptum est de illo: vae autem homini
illi, per quem filius hominis tradetur: bonum erat ei si
natus non fuisset homo ille. in his & Marcus hoc etiam
ordine consonat. Deinde Matthæus subjungit:
Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit,
Numquid ego sum Rabbi? Ait illi, Tu dixisti. Etiam
hîc non expressum est, utrum ipse esset. Potest
enim adhuc intelligi, tamquam, Non ego dixi:
potuit etiam hoc sic dici à Juda, & à Domino res-
ponderi, ut non omnes adverterent.

* Apud Rat. & Er. *seriemque*.

^b Sic MSS. At editi Er. & Lov. *cum eorumdem Evangelistarum*
adtestatione quid ex his &c.

^c MSS. optimæ notæ Corbeiensis & Remigiensis, præter alios
paucos, omittunt, *hinc Dominum locutum esse testatur*: at habent
tamen cum ceteris verba illa, *sed planè alibi multò uberius*.

3. Deinde sequitur Matthæus & inserit mysterium corporis & sanguinis à Domino discipulis datum, sicut & Marcus & Lucas. Sed cum tradidisset calicem, rursus de traditore suo locutus est, quod Lucas persequitur dicens, *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa: & quidem filius hominis secundum quod definitum est vadit: verumtamen vae homini illi, per quem tradetur.* Hic jam intelligendum est illud consequi, quod Johannes narrat, isti autem prætermiserunt; sicut Johannes quædam prætermisit, quæ illi dixerunt. Cum ergo post traditum calicem dixisset Dominus, quod à Luca positum est, *Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa*, &c. conjungitur illud secundum Johannem: *Erat ergo recubens unus ex discipulis ejus in sinu Iesu, quem diligebat Iesus: innuit ergo huic Simon Petrus, & dicit ei, Quis est de quo dicit? Itaque cum recubisset ille supra pectus Iesu, dicit ei, Domine, quis est? Respondit Iesus, Ille cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Scarioth. Et post buccellam, tunc introiit in illum satanas.*

4. Hic videndum est, ne non solum Lucæ, qui jam dixerat intrasse satanam in cor Judæ, quando pactus est tunc cum Judæis, ut eum acceptâ pecuniâ traderet, sed etiam sibi ipse Johannes repugnare videatur, qui jam dixerat superius, antequam istam buccellam acciperet, *Et cænâ factâ cum jam diabolus immisisset in cor ut traderet eum Iudas.* Quomodo enim intrat in cor, nisi immittendo iniquas persuasiones & cogitationibus iniquorum? Sed nunc intelligere debemus à diabolo Judam plenius esse possessum: sicut contra in bono, illi qui jam acceperant Spiritum sanctum, quando eis post resurrectionem insufflavit dicens, Accipite Spiritum sanctum, postea eum cum desuper missus esset die Pentecostes, utique plenius acceperunt. Post buccellam ergo tunc introiit in eum satanas: *Et, sicut contextim Johannes ipse commemorat, dicit ei Iesus, Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Iudas, quia dixit ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset, dicit Iesus, Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo: & si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum.*

CAPUT II
Prædictio negationis Petri.
Johan. 13. v. 33. v. 34. v. 35. v. 36. v. 37. v. 38.
5. *FILIOLI, adhuc modicum vobiscum sum. Queretis me, & sicut dixi Judæis, quod ego vado vos non potestis venire: & vobis dico modò. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Dicit ei Simon Petrus, Domine quò vadis? Respondit Iesus, Quò ego vado non potes me modò sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus, Quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam. Respondit Iesus, Animam tuam pro me pones? amen, amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neget.* Hoc de prædicta negatione sua Petro non solus Johannes, ex cujus Evangelio modò ista interpolui, sed & ceteri tres commemorant. Non sanè omnes ex una eademque occasione sermonis ad eam commemorandam veniunt: nam Matthæus

A & Marcus pari prorsus ordine & eodem narrationis suæ loco eam subnectunt ambo, postea quàm Dominus egressus est ex illa domo, ubi manducaverant Pascha: Lucas verò & Johannes, antequam inde esset egressus. Sed facile possemus intelligere, aut illos duos eam recapitulando posuisse, aut istos præoccupando; nisi magis moveret quòd tam diversa, non tantum verba, sed etiam sententias Domini præmittunt, quibus permotus Petrus illam præsumptionem proferret, vel cum Domino vel pro Domino moriendi, ut magis cogant intelligi ter eum expressisse præsumptionem suam diversis locis sermonis Christi, & ter illi à Domino responsum quòd eum esset ante galli cantum ter negaturus.

6. Neque enim incredibile est, aliquantum disjunctis intervallis temporis Petrum commotum esse ad præsumendum, sicut ad negandum; vel ei Dominum aliquid ter similiter respondisse: quandoquidem etiam contextim, nullis aliis interpositis rebus aut verbis, post resurrectionem ter illum interrogaverit utrùm eum amet, & ei ter hoc idem respondenti etiam ipse mandatum de pascendis ovibus suis unum idemque ter præceperit. Hoc autem esse credibilis, quòd ter ostenderit præsumptionem suam Petrus, & de trina sua negatione ter à Domino audierit, ex ipsis Evangelistarum verbis, quæ à Domino dicta diversè ac diversa commemorant, sic probatur: Ecce meminerimus quod nunc interpolui ex Evangelio Johannis, hoc certè dixerat, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Queretis me, & sicut dixi Judæis, quòd ego vado vos non potestis venire: & vobis dico modò. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò vadis? Nempe hic manifestum est, ex illis verbis motum esse Petrum ut diceret, Domine, quò vadis, quia dicentem audierat, Quò ego vado vos*

non potestis venire. Respondit Iesus eidem Petro: *Quò ego vado non potes me sequi modò, sequeris autem postea.* Tunc ille, *Quare non possum, inquit, sequi te modò? animam meam pro te ponam.* Huic præsumptioni respondit Dominus futuram ejus negationem. Lucas autem cum commemorasset dixisse Dominum, *Simon, ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando conversus, confirma fratres tuos: tunc subjecit Petrum respondisse, Domine tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Et ille dixit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.* Quàm hoc aliud sit, aliud illud unde Petrus ad præsumendum permotus sit, quis non videat? At verò Matthæus, *Et hymno dicto, inquit, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galileam.* Sic prorsus & Marcus. *Quid habent etiam hæc verba vel sententiæ simile illis, vel quibus secundum Johannem, vel quibus secundum Lucam, Petrus retulit præsumptionem suam? Et hic ergo ita sequitur: Respondens autem Petrus, ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor.*

^a Sic MSS. Editi autem, persuasiones cogitationum iniquarum.

^b MSS. propè omnes dicit: duo e Vat. & Rat. dixerit. in Græc. λέγει.

^c Sic legendum cum MSS. & editione Rat. non autem uti apud Er. & Lov. qui habet etiam hæc verba vel sententiam similem.

v. 34. * *Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte A*
v. 35. *antequam gallus cantet, ter me negabis.* Ait illi Pe-*
trus, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo.
Similiter & omnes discipuli dixerunt.

7. Hæc penè ipsis verbis etiam Marcus com-
memorat, nisi quòd non generaliter, sed distin-
ctius, quemadmodum futurum esset, expressit di-
ctum à Domino, *Amen dico tibi, quia tu hodie in*
nocte hac, prius quàm bis gallus vocem dederit, ter me
es negaturus. Cum itaque omnes dicant, prædixisse
Dominum quòd eum Petrus esset negaturus ante.
quam gallus cantaret, non autem omnes dicant
quoties gallus cantaret, Marcus hoc solus narra-
vit expressius. Unde nonnullis videtur non con-
gruere ceteris, quia parum attendunt, & maxi-
mè eorum obnubilatur intentio, cùm adversus
Evangelium animo induuntur hostili. Tota enim
Petri negatio, trina negatio est. In eadem namque
permansit trepidatione animi, propositoque men-
dicii, donec admonitus quid ei prædictum sit,
amaro fletu & cordis dolore sanaretur. Hæc autem
tota, id est trina negatio, si post primum galli can-
tum inciperet, falsum dixisse viderentur tres, quo-
rum Matthæus dixit, *Amen dico tibi, quia in hac*
nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Lucas
autem, *Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus,*
donec ter abneget nosse me. Johannes autem, *Amen,*
amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neget.
Diversis enim verbis & verborum ordine eandem
explicaverunt sententiam dixisse Dominum, quòd
antequam gallus cantaret, ter eum Petrus esset ne-
gaturus. Rursus si totam trinam negationem antè
peregisset, quàm cantare gallus inciperet, super-
fluò dixisse Marcus deprehenderetur ex persona

Domini, *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac,*
prius quàm gallus bis vocem dederit, ter me negaturus
es. Quid enim adtinebat dicere, prius quàm bis,
quando, si ante primum galli cantum tota illa tri-
na negatio compleretur, simul & ante secundum,
& ante tertium, & ante omnes galli cantus ejus-
dem noctis completa inveniretur, quæ ante ipsum
primum completa probaretur? Sed quia ante pri-
mum galli cantum cœpta est illa trina negatio, ad-
tenderunt illi tres, non quando eam completurus
esset Petrus, sed ^a quanta futura esset, & quando
cœptura; id est, quia trina, & quia ante galli can-
tum: quamquam in animo ejus, & ante primum
galli cantum tota possit intelligi. Quamvis enim
verbis negantis ante primum cœpta, ante secun-
dum autem galli cantum peracta sit tota illa trina
negatio: tamen affectione animi & timore Petri
ante primum tota ^b concepta est. Nec interest
quantis morarum intervallis trina voce enuntiata
sit, cùm cor ejus etiam ante primum galli cantum
tota possederit, tam magna scilicet formidine im-
bibita, ut posset Dominum, non solum semel, sed
iterum & tertio interrogatus negare, ut rectius di-
ligentiùsque adtendentibus, ^c quomodo jam mœ-
chatus est mulierem in corde suo qui eam viderit
ad concupiscendum; sic Petrus quandocumque
verbis ederet timorem, quem tam vehementem
animo conceperat, ut perdurare posset usque ad
tertiam Domini negationem, tota trina negatio ei
tempori deputanda est, quando eum trinæ nega-

tionis sufficiens timor invasit: ex quo etiam si post
primum galli cantum inciperent pulsato interroga-
tionibus pectore verba illa negationis erumpere,
nec sic absurdè atque mendaciter ante galli can-
tum ter negasse diceretur, quando ante galli can-
tum tantus timor obsederat mentem, qui ^d eum
posset usque ad tertiam negationem perducere.
Multò minùs igitur movere debet, quia trina ne-
gatio etiam trinis negantis vocibus ante galli can-
tum cœpta, etsi non ante primum galli cantum per-
acta est. Tamquam si alicui diceretur, Hæc nocte
antequam gallus cantet, ad me scribes epistolam,
in qua mihi ter conviciaberis: non utique si eam
ante omnem galli cantum scribere inciperet, &
post primum galli cantum finiret, ideo dicendum
erat falsum fuisse prædictum. Marcus ergo de ipsa-
rum vocum intervallis planius elocutus est, qui di-
xit ex persona Domini, *Prius quàm bis gallus vocem*
dederit, ter me es negaturus. Ita gestum esse appa-
rebit, cum ad eundem locum narrationis Evan-
gelicæ venerimus, ut etiam illic ostendatur Evan-
gelistas sibi congruere.

8. Si autem quarentur ipsa omnino verba, quæ
Petro Dominus dixerit; neque inveniri possunt, &
superfluò quærentur; cùm sententia ejus, propter
quam cognoscendam verba proferuntur, etiam in
diversis Evangelistarum verbis possit esse notissima.
Sive ergo diversis sermonum Domini locis commo-
tus Petrus singillatim ter enuntiaverit præsumtio-
nem suam, & ter ei Dominus suam negationem præ-
dixerit, sicut probabilius indagatur; sive aliquo nar-
randi ordine possint omnium Evangelistarum com-
memorationes in unum redigi, quibus demonstre-
tur semel Dominum prædixisse Petro præsumenti
quòd eum negaturus esset; nulla hîc Evangelista-
rum repugnantia deprehendi poterit, sicut nulla est.

9. Nunc ergo quantum possumus, ipsum ex
omnibus ordinem jam sequamur. Cùm itaque se-
cundum Johannem hoc Petro prædictum esset, se-
quitur idem Johannes, & conserit Domini sermo-
nem, dicentis, *Non turbetur cor vestrum. Creditis*
in Deum, & in me credite: in domo Patris mei, man-
siones multe sunt, &c. Sermonis ejus præclara ma-
ximèque sublimia diu narrat, donec contextim ve-
niat ad illum locum, ubi ait Dominus, ** Pater jussit,*
** & mundus te non cognovit, ego autem te cognovi; &*
*ii cognoverunt, quia tu me misisti: * & notum eis feci*
nomen tuum, & notum faciam, ut dilectio qua dile-
xisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis. Cùm autem ** fa-*
cta esset contentio inter eos, quis eorum videretur esse
*major, sicut Lucas commemorat, * dixit eis, Reges*
gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent
*super eos, benefici vocantur: * vos autem non sic, sed*
qui major est in vobis, fiat sicut junior, & qui præ-
*cessor est, sicut ministrator. * Nam quis major est, qui*
recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego
*autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat: * vos*
autem estis qui permanistis mecum in temptationibus meis.
** Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus*
*regnum, * ut edatis & bibatis super mensam meam in*
regno meo, & sedeatis super thronos judicantes duode-
*cim tribus Israël. * Ait autem Dominus Simoni, sicut*
Lucas ipse subjungit, *Simon, ecce Satanæ expetivit*
*vos, ut cribraret sicut triticum: * ego autem rogavi pro*

^a Lov. quando futura. Sed melius editi alii & MSS. quanta.

^b Ita MSS. & Rat. At Er & Lov. cœpti est.

^c In sex MSS. additum hîc est, videretur.

^d In MSS. propè omnibus & Rat. eam.

^e In editis omissa erat particula, &, quæ hîc in melioris notæ
MSS. habetur, necnon in antiquis Corb. Bibliis & in textu Græco.

^f Editi, sicut minor. At MSS. sicut junior: sic etiam antiq. Corb.
Biblia & August. Speculum, juxta Græc. & s. redemptor.

te; ut non deficiat fides tua: & tu aliquando conver-
 sus, confirma fratres tuos. * Qui dixit ei, Domine,
 tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. * Et
 ille dixit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus,
 donec ter abneges nosse me. Et dixit eis, * Quando misi
 vos sine sacculo & pera & calceamentis, numquid ali-
 quid defuit vobis? * At illi dixerunt, Nihil. Dixit er-
 go eis, Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter
 & peram; & qui non habet, vendat tunicam suam,
 & emat gladium. * Dico enim vobis, quoniam adhuc
 hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, Et cum
 injustis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem
 habent. * At illi dixerunt, Domine ecce gladii duo hic.
 At ille dixit eis, Satis est. * Et hymno dicto, sicut Mat-
 thæus Marcusque commemorant, exierunt in mon-
 tem Oliveti. * Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos scan-
 dalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim,
 Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. * Post-
 quam autem surrexero, præcedam vos in Galilæam.
 * Respondens autem Petrus, ait illi, Etsi omnes scan-
 dalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor.
 * Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte an-
 tequam gallus cantet, ter me negabis. * Ait illi Petrus,
 Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Si-
 militer & omnes discipuli dixerunt. Hæc secundum
 Matthæum inseruimus: sed & Marci penè ipsa &
 totidem verba sunt, nisi quia distat illud quod de
 galli cantu jam supra enodavimus.

CAPUT IO. CONTEXIT ergo narrationem Matthæus,

IV
 Quæ in
 orto ge-
 sta.
 Matt 26. 36
 Marc 14. 32
 Luca 22
 v. 39 v. 40
 pervenisset ad locum dixit illis, Orate ne intretis in ten-
 tationem. Iste locus est, cujus nomen illi dixerunt
 Gethsemani. Ibi fuisse intelligimus hortum, quem

Johann. 18. 1.
 commemorat Johannes, ita narrans: Hæc cum di-
 xisset Iesus, egressus est cum discipulis suis, trans tor-
 rentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse
 & discipuli ejus. Deinde, secundum Matthæum,

Matth. 26.
 v. 36.
 v. 37.
 v. 38.
 * dixit discipulis, Sedete hic, donec vadam illuc &
 orem. * Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœ-
 pit contristari & mæstus esse. * Tunc ait illis, Tristis est
 anima mea usque ad mortem: sustinete hic & vigilate

v. 39.
 mecum. * Et progressus pusillum, procidit in faciem suam,
 orans & dicens, Mi pater, si possibile est, transeat à
 me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut

v. 40.
 tu. * Et venit ad discipulos, & invenit eos dormientes,
 & dicit Petro, Sic non potuistis unà horā vigilare me-
 cum? * Vigilate, & orate, ut non intretis in tentatio-

v. 41.
 nem: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.
 v. 42.
 * Iterum secundo abiit & oravit, dicens, Pater mi, si
 non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat vo-

v. 43.
 luntas tua. * Et venit iterum, & invenit eos dormien-
 tes: erant enim oculi eorum gravati. * Et relictis illis,
 iterum abiit, & oravit tertio, eundem sermonem di-

v. 44.
 cens. * Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis,
 Dormite jam, & requiescite: ecce appropinquavit ho-
 ra, & filius hominis tradetur in manus peccatorum.

v. 46.
 * Surgite, eamus, ecce appropinquavit qui me tradet.
 Marci 14.
 32. &c.

* Hic in editis additum fuerat loqui: superfluo, cum optimè subaudiatur, narrare.

A * Dormite jam, & requiescite: ecce appropinquavit hora, Matth. 26.
 & filius hominis tradetur in manus peccatorum. * Sur- v. 45.
 gite, eamus, ecce appropinquavit qui me tradet. Quo- v. 46.
 modo enim supra, Dormite jam, & requiescite, cum
 connectat, ecce appropinquavit hora; & ideo dicat,
 Surgite, eamus. Qua velut repugnantia commoti
 qui legunt, conantur ita pronuntiare quod dictum
 est, Dormite jam, & requiescite, tamquam ab ex-
 probrante, non à permittente sit dictum. Quod
 rectè fieret, si esset necesse: cum verò Marcus ita
 hoc commemoraverit, ut cum dixisset, Dormite Marci 14.
 jam, & requiescite, adjungeret, sufficit; & deinde 41.
 inferret, Venit hora, ecce tradetur filius hominis:
 utique intelligitur post illud quod eis dictum est,
 Dormite jam, & requiescite, siluisse Dominum ali-
 quantum, ut hoc fieret quod permiserat; & tunc
 intulisse, ecce appropinquavit hora. Ideo post illa
 verba secundum Marcum positum est, sufficit, id
 est, quod requievistis jam sufficit. Sed quia com-
 memorata non est ipsa interpositio silentii Domini,
 propterea coartat intellectum, ut in illis verbis
 alia pronuntiatio requiratur.

12. Lucas autem prætermisit quoties oraverit: Lucas 22.
 dixit sanè quod isti tacuerunt, & orantem ab An- 41. &c.
 gelo confortatum, & prolixius orantis sudorem
 fuisse sanguineum, & guttas decurrentes in terram.
 Cum ergo dicit, Et cum surrexisset ab oratione, & ibidem 45.
 venisset ad discipulos suos, non expressit quota ora-
 tione: nihilo tamen illis duobus repugnat. Johan- Johan. 18. 1.
 nes verò postea quàm in hortum ingressum dicit
 cum discipulis suis, non commemorat quid illic
 egerit, donec ejus traditor cum Judæis ad eum
 comprehendendum veniret.

13. Tres igitur isti eandem rem ita narraverunt,
 sicut etiam unus homo ter posset * cum aliquanta
 varietate, nulla tamen adversitate. Lucas enim
 quantum ab eis progressus, id est avulsus fuerit ut
 oraret, manifestius aperuit, dicens, quantum ja-
 ctus est lapidis. Porro autem Marcus primò ex ver-
 bis suis idem narravit rogasse Dominum, ut si fieri Marci 14.
 posset, transfret ab eo illa hora, id est passionis, quam 15.

calicis nomine mox significavit. Deinde verba ip-
 sa Domini sic enuntiavit. Abba Pater, omnia tibi ibidem 36.
 possibilia sunt, transfer calicem hunc à me. Quibus ver-

bis si adjungas quod illi duo dixerunt, & quod ipse
 etiam Marcus ex persona sua pariter supra posuit,
 ita sententia manifestatur, Pater, si fieri potest,
 omnia enim tibi possibilia sunt, transfer calicem istum

à me: ne quis eum putaret Patris minuisse potesta-
 tem, cum ait, si fieri potest: non enim dixit, si fa-
 cere potes; sed, si fieri potest: fieri autem potest

quod ille voluerit. Sic itaque dictum est, si fieri po-
 test, ac si diceretur, si vis. Manifestavit enim Mar-
 cus quo intellectu accipiendum sit, si fieri potest:

quando ait, omnia tibi possibilia sunt. Et quod com-
 memoraverunt eum dixisse, Verum non quod ego
 volo, sed quod tu: (quod tantumdem valet, quan-
 tum si & ita dicatur, Verumtamen non mea volun-
 tas, sed tua fiat:) satis ostendit non ex impossibi-

litate, sed ex voluntate Patris dictum esse, si fieri
 potest: præsertim quia Lucas & hoc ipsum planius
 intimavit: non enim ait, si fieri potest; sed, si vis.

Cui apertiori sententiæ apertius jungitur quod
 Marcus posuit, ut ita dicatur: Si vis, omnia enim
 tibi possibilia sunt, transfer à me calicem istum.

14. Quod autem ipse Marcus, non solum Pa-
 ter, sed Abba Pater eum dixisse commemorat, hoc

est *Abba* Hebraicè, quod est Latine *Pater*. Et A
 fortasse Dominus propter aliquod sacramentum
 utrumque dixerit, volens ostendere illam se tristi-
 tiam in persona sui corporis, id est Ecclesiæ susce-
 pisse, cui factus est angularis lapis, venienti ad eum
 Ephes. 2. 20. partim ex Hebræis, ad quos pertinet quod ait *Ab-
 ba*; partim ex gentibus, ad quas pertinet quod ait
Pater. Etiam Paulus apostolus non prætermittens
 Rom. 8. 15. hoc sacramentum, In quo clamamus, inquit, *Ab-
 ba Pater*. Et iterum ait, Misit Deus Spiritum suum
 Gal. 4. 6. in corda vestra, clamantem *Abba Pater*. Oportuit
 enim ut bonus magister & verus salvator infirmiori-
 bus compatiens, in seipso demonstraret, non de-
 bere suos Martyres desperare, si qua fortè cordibus
 eorum irreperet sub tempus passionis ex humana
 fragilitate tristitia, cum eam vincerent voluntati
 suæ præponendo voluntatem Dei, quia ille scit
 quid expediat quibus consulit. De qua tota re
 non nunc tempus est ut uberius differatur: agitur
 enim modò de convenientia Evangelistarum, in
 quorum diversitate verborum salubriter discimus,
 non aliud in verbis ad audiendam veritatem, quàm
 sententiam loquentis esse requirendam. Hoc est
 enim *Pater*, quod *Abba Pater*: sed ad sacramen-
 tum intimandum, planius est *Abba Pater*; ad uni-
 tatem significandam, sufficit *Pater*. Et Dominum
 quidem *Abba Pater* dixisse credendum est: sed ta-
 men non eluceret sententia, nisi aliis dicentibus
Pater, demonstraretur sic esse illas duas Ecclesias
 ex Judæis & Græcis, ut etiam una sit. Ex illo ergo
 intellectu dictum est, *Abba Pater*, quod idem Do-
 minus alibi ait, Habeo alias oves quæ non sunt de
 hoc ovili: gentes utique significans, cum haberet
 oves etiam in populo Israël. Sed quia secutus adje-
 cit, Oportet me & eas adducere, ut sit unus grex
 & unus pastor: quantum valet ad Israëlitas & gen-
 tes, *Abba Pater*, tantum ad unum gregem, solum
Pater.

CAPUT I 5. ADHUC ergo * ipso loquente, sicut dicunt
 V. Matthæus & Marcus, ecce Iudas unus de duodecim
 Apprehen-
 sio Jesu. venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus,
 Mat. 26. 47. a principibus sacerdotum & senioribus populi. * Qui
 Marc. 14. 43. autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens, Quem-
 Matth. 26. cumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. * Et con-
 v. 48. v. 49. festim accedens ad Iesum, dixit, Ave rabbi. Et oscu-
 Luca 22. latus est eum. Dixitque illi primò, quod ait Lucas,
 48. Iuda osculo filium hominis tradis? Deinde quod Mat-
 Matth. 26. thæus, Amice ad quid venisti? Deinde dixit, quod
 50. Johannes commemorat, * Quem queritis? * Respon-
 Johan. 18. derunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego
 v. 4. v. 5. sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum
 v. 6. ipsis: * ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum,
 v. 7. & ceciderunt in terram. * Iterum ergo eos interrogavit,
 Quem queritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazare-
 v. 8. num. * Respondit Iesus, Dixi vobis quia ego sum: si
 v. 9. ergo me queritis, sinite hos abire. * Ut impleretur ser-
 mo quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdi ex
 12. ipsis quemquam.

Luca 22. 16. * Videntes autem, sicut Lucas dicit, ii qui
 v. 49. circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei,
 v. 50. Domine si percutimus in gladio? * Et percussit unus ex
 ipsis, quod omnes quatuor dicunt, servum principis
 sacerdotum & amputavit auriculam ejus, sicut Lu-
 18. cas & Johannes dicunt, dexteram, Qui autem per-
 10. cussit, secundum Johannem Petrus erat: quem
 percussit autem, Malchus vocabatur. Deinde quod
 Luca 22. 51. Lucas dicit, Respondens Iesus ait, Sinite usque huc.

* Editi, missi à principibus. Absit vox, missi, à melioris notæ MSS. nec est in Græco.

& adjunxit quod Matthæus commemorat, * Con-
 Mat. 26. verte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui
 v. 52. acceperint gladium, gladio peribunt. * An putas quia
 v. 53. non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi
 v. 54. modò plus quàm duodecim legiones Angelorum? * Quo-
 modo ergo implebuntur Scripturæ? quia sic oportet fieri.
 His verbis adjungi potest, quod illum eo loco di-
 xisse Johannes commemorat, Calicem quem dedit
 18. mihi Pater, non vis bibam illum? Tunc, sicut Lu-
 11. cas dicit, tetigit auriculam illius qui percussus erat,
 Luca 22. 51. & sanavit eum.

17. Nec moveat quasi contrarium sit, quod
 Lucas dixit, interrogantibus discipulis si percuterent
 in gladio, Dominum respondisse, Sinite usque
 huc: quasi post illam percussione ita dictum fuerit,
 ut placuerit ei usque huc factum, sed amplius fieri
 noluerit: cum in verbis quæ Matthæus posuit, in-
 telligatur potiùs totum factum, quo usus est gladio
 Petrus, Domino displicuisse. Illud enim verius est,
 quod cum eum interrogassent, dicentes, Domine
 C. si percutimus in gladio? tunc respondit, Sinite usque
 huc, id est, non vos moveat quod futurum est, per-
 mittendi sunt huc usque progredi, hoc est, ut me
 apprehendant, & impleantur quæ de me scripta
 sunt. Sed inter moras verborum interrogantium
 Dominum & illius respondentis, Petrus defensio-
 nis aviditate & majori pro Domino commotione
 percussit: sed non potuerunt etiam simul dici, quæ
 simul fieri potuerunt. Non enim diceret, Respon-
 dens autem Iesus, nisi illorum interrogationi res-
 ponderet, non facto Petri. Nam de facto Petri
 quid judicaverit, Matthæus solus dixit. Ubi etiam
 non dixit Matthæus, respondit Iesus Petro, Con-
 verte gladium tuum: sed dixit, Tunc ait illi Iesus,
 Convertite gladium tuum: quod post factum apparet
 dixisse Dominum. Illud verò quod Lucas posuit,
 Respondens autem Iesus ait, Sinite usque huc, illis
 qui interrogaverant responsum esse accipiendum
 est: sed quia, ut diximus, inter verba interrogan-
 tium & respondentis Domini, facta est uno ictu
 percussio, hoc ordine judicavit esse narrandum, ut
 etiam inter verba interrogationis & responsionis
 eam infereret. Non est ergo contrarium hoc ei quod
 dixit Matthæus, Omnes enim qui acceperint gladium,
 gladio peribunt, id est, qui usi fuerint gladio. Videri
 autem posset contrarium, si Dominus ex illa res-
 ponsione, saltem usque ad unum, nec ipsum lethale
 vulnus, usum tamen gladii spontaneum appro-
 basse demonstraretur. Quamquam etiam Petro di-
 ctum totum congruenter intelligi possit, ut sic con-
 nectatur & quod Lucas & quod Matthæus retulit,
 quemadmodum suprà commemoravi, Sinite usque
 huc, & convertite gladium tuum in locum suum. Omnes
 enim qui acceperint gladium, gladio peribunt, &c.
 Quomodo autem sit intelligendum, Sinite usque huc,
 jam exposui: & si aliter melius potest, ita sit, dum
 tamen Evangelistarum veritas constet.

18. Postea sequitur Matthæus, & commemo-
 rat eum in illa hora dixisse turbis, Tamquam ad la-
 Mat. 26. tronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me.
 51. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me
 tenuistis. Tunc addidit etiam verba, quæ Lucas po-
 nit, Sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.
 Luca 22. 53. * Hoc autem totum factum est, sicut Matthæus dicit,
 Mat. 26. ut implerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli
 50. omnes relicto eo fugerunt. sicut & Marcus dicit. Se-
 Marci 14. quebatur autem illum unus adolescens amictus sindone,
 10.

ibidem 51. sicut idem Marcus commemorat, & cum tenuissent A
 & 52. eum, rejecta sindone nudus profugit ab eis.

CAPUT VI. 19. AT illi tenentes Jesum duxerunt ad Caipham
 Quæ gesta apud pontifices. principem sacerdotum, ubi Scribæ & seniores conven-
 Matth. 26. rant, sicut Matthæus dicit. Sed primò ad Annam
 57. ductus est, focerum Caiphæ, sicut Johannes dicit.
 18. 13. Marcus autem & Lucas nomen non dicunt pontifi-
 14. cis. Ductus est autem ligatus, cum adessent in illa
 22. turba tribunus & cohors & ministri Judæorum, sicut
 54. Johannes commemorat. Petrus autem sequebatur
 Matth. 26. eum à longè usque in atrium principis sacerdotum: &
 58. ingressus intrò sedebat cum ministris, ut videret finem,
 14. sicut dicit Matthæus. Et calefaciebat se ad ignem,
 14. sicut in eo loco narrationis dicit Marcus. Hoc &
 Luca 22. Lucas commemorat, quòd Petrus sequebatur à
 54 & 55. longè: accenso autem igne in medio atrio, & circum-
 18. sedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Et Jo-
 19. hannes dicit, quòd * sequebatur Jesum Simon Petrus,
 & alius discipulus. Discipulus autem ille alius erat no-
 16. tus pontifici, & introiit cum Jesu in atrium pontificis,
 sicut Johannes dicit. * Petrus autem stabat ad ostium
 foris, secundum eundem Johannem. Exiit ergo dis-
 cipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostia-
 riæ, & introduxit Petrum, sicut idem Johannes di-
 cit. Sic enim factum est, ut intus esset & Petrus
 in atrio, sicut & alii dicunt.

Matth. 26. 20. * Principes autem sacerdotum & omne conci-
 59. lium, sicut Matthæus dicit, quærebant falsum testi-
 60. monium contra Jesum, ut eum morti traderent: * & non
 14. invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. * Conve-
 56. nientia enim testimonia non erant, sicut Marcus dicit,
 Matth. 26. cum eundem locum commemoraret. * Novissime
 60. autem venerunt duo falsi testes, sicut dicit Matthæus,
 61. * & dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum
 2. Dei, & post triduum * reedificare illud. Alios etiam
 14. Marcus commemorat dixisse, * Nos audivimus eum
 58. dicentem, Ego dissolvam templum hoc manu factum,
 & post triduum aliud non manu factum ædificabo: &
 59. ideo non erat conveniens testimonium illorum, sicut
 26. idem Marcus ibidem dicit. * Et surgens princeps sa-
 61. cerdotum, ait illi, Nihil respondes ad ea, quæ isti ad-
 63. versum te testificantur? * Jesus autem tacebat. Et prin-
 64. ceptus sacerdotum ait illi, Adjuro te per Deum vivum,
 ut dicas nobis, si tu es Christus filius Dei. * Dicit illi
 Jesus, Tu dixisti: hæc Matthæus. Marcus autem
 eadem aliis verbis dicit, nisi quòd tacet quòd eum
 adjuraverit princeps sacerdotum: sed tantum va-
 lere ostendit, quòd ei dicit Jesus, Tu dixisti, quan-
 tum si diceret, Ego sum. Sequitur enim, ut ait
 14. idem Marcus: * Jesus autem dixit illi, Ego sum. Et
 62. videbitis filium hominis à dextris sedentem virtutis, &
 venientem cum nubibus cæli. Hoc dicit etiam Mat-
 thæus, sed non dicit respondisse Jesum, Ego sum.
 26. * Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, di-
 65. cens, Blasphemavit, quid adhuc egemus testibus?
 quòd Matthæus commemorat, & sequitur, Ecce
 66. nunc audistis blasphemiam. * Quid vobis videtur? At
 illi respondentes dixerunt, Reus est mortis. Hoc etiam
 26. testatur & Marcus. Et sequitur Matthæus, * Tunc
 67. expuerunt in faciem ejus, & colaphis eum ceciderunt.
 68. Alii autem palmas in faciem ei dederunt, * dicentes,
 Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Hoc
 14. dicit & Marcus: commemorat etiam quòd ei fa-
 61. ciem velaverunt. De his quoque Lucas adtestatur.
 22. 63. 21. Hæc intelligitur passus Dominus usque ad
 64. manè in domo principis sacerdotum, quò prius ad-
 65. ductus est, ubi etiam Petrus tentatus est. Sed de

Petri tentatione, quæ inter has Domini contume-
 lias facta est, non eodem ordine omnes narrant:
 nam ipsas primò commemorant Matthæus & Mar-
 cus, deinde Petri tentationem: Lucas verò expli-
 cat prius tentationem Petri, tum demum has Do-
 mini contumelias: Johannes autem incipit Petri
 tentationem dicere, & interponit quædam de con-
 tumeliis Domini, & adjungit quòd inde missus est
 ad Caipham pontificem; & inde recapitulat, ut
 explicet quam cœperat tentationem Petri in do-
 mo, quò primò adductus est, & redit ad ordinem,
 ubi ostendat quemadmodum ductus sit Dominus
 ad Caipham.

22. Sic ergo Matthæus sequitur: * Petrus verò
 sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancilla
 dicens, Et tu cum Jesu Galilæo eras? * At ille negavit
 coram omnibus dicens, Nescio quid dicis. * Exeunte
 autem illo januam, vidit illum alia ancilla, & ait his
 qui erant ibi, Et hic erat cum Jesu Nazareno. * Et
 iterum negavit cum juramento, quia non novi homi-
 nem. * Et post pusillum accesserunt qui stabant, & di-
 xerunt Petro, Verè & tu ex illis es, nam & loquela
 tua manifestum te facit. * Tunc cœpit detestari & ju-
 rare, quia non novisset hominem: & continuo gallus
 cantavit: hæc dicit Matthæus. Intelligitur autem
 quòd postea quàm exiit foras, cum jam semel ne-
 gasset, gallus cantavit primus, quòd Matthæus
 tacet, & Marcus dicit.

23. Non autem foris ante januam iterum nega-
 vit, sed cum rediisset ad focum: quando autem re-
 dierit, non opus erat commemorare. Marcus ergo
 sic illud narrat: * Et exiit foras ante atrium, & gal-
 lus cantavit. * Rursus autem cum vidisset illum ancil-
 la, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est.
 * At ille iterum negavit. Hæc verò ancilla non ea-
 dem, sed alia est, sicut dicit Matthæus. Sanè hoc
 quoque intelligitur, quia in secunda negatione à
 duobus compellatus est, & ab ancilla scilicet, quam
 commemorant Matthæus & Marcus; & ab alio,
 quem commemorat Lucas. Sic enim hoc narrat Lu-
 cas: * Petrus verò sequebatur à longè. * Accenso autem
 igne in medio atrio, & circumsedentibus illis, erat Pe-
 trus in medio eorum. * Quem cum vidisset ancilla quæ-
 dam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit,
 Et hic cum illo erat. * At ille negavit eum, dicens, Mu-
 lier non novi illum. * Et post pusillum alius videns eum,
 dixit, Et tu de illis es? Hoc ergo quòd Lucas ait,
 Et post pusillum, jam egressus erat Petrus januam,
 & primus gallus cantaverat: jamque redierat, ut
 quemadmodum dicit Johannes, ad focum stans ite-
 rum negaret. Johannes enim in prima negatione
 Petri, non solum de primo galli cantu tacet, sicut
 ceteri, excepto Marco; sed etiam quòd sedentem
 ad ignem cognoverit ancilla, non commemorat.
 Hoc enim tantum ait, Dicit ergo Petro ancilla ostia-
 riæ, Numquid & tu de discipulis es hominis istius? Di-
 cit ille, Non sum. Deinde interponit quæ gesta sunt
 cum Jesu in eadem domo, quæ commemoranda ar-
 bitratus est, ita narrans: Stabant autem servi & mi-
 nistri ad prunas, quia frigus erat; & calefaciebant se:
 Gerat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.
 Hic ergo jam intelligitur exiisse foras Petrum, &
 rediisse: primò enim sedebat ad ignem; postea jam
 rediens, stare cœperat.

24. Sed fortè ait aliquis, Nondum exierat,
 surrexerat autem exiturus. Hoc potest dicere, qui
 putat foris ante januam secundò interrogatum

ibid. v. 19. negasse. Videamus ergo Johannis sequentia: * Pontifex ergo, inquit, interrogavit Jesum de discipulis suis, v. 20. & de doctrina ejus. * Respondit ei Jesus, Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quod omnes Judaei conveniunt, & in occulto v. 21. locutus sum nihil: * quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis: ecce ii sciunt quae v. 22. dixerim ego. * Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens, Sic respondes pontifici? * Respondit ei Jesus, Si malè locutus sum, v. 23. testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me v. 24. cedis? * Et misit eum Annas ligatum ad Caiphā pontificem. Hic sanè ostenditur quod Annas pontifex erat: nondum enim missus erat ad Caiphā, cum jam illi diceretur, Sic respondes pontifici? Et hos duos, Annam & Caiphā pontifices, commemorat etiam Lucas in initio Evangelii sui. His dictis Johannes redit ad quod cœperat de negatione Petri, id est, ad eandem domum, ubi gesta sunt quæ narravit, & unde ad Caiphā missus est Jesus, ad quem ab initio ducebatur, sicut dixit Matthæus. Commemoravit autem ista Johannes quæ interposuit recapitulans de Petro, & ad eam narrationem rediens, ita dicit, ut compleat trinam negationem: *Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se: dixerunt ergo ei, Numquid & tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, & dixit, Non sum.* Hoc igitur loco invenimus, & non ante januam, sed ad focum stantem, secundò negasse Petrum: quod fieri non posset, nisi jam rediisset, postea quàm foras exierat. Neque enim jam exierat, & foris eum vidit altera ancilla: sed cum exierat, eum vidit, id est, cum surgere ut exiret, animadvertit eum, & dixit his qui erant ibi, id est, qui simul erant ad ignem intus in atrio, *Et hic erat cum Jesu Nazareno.* Ille autem qui foras exierat, hoc audito, rediens juravit illis contrā nitentibus, *quia non novi hominem.* Nam & Marcus sic ait de eadem ancilla: *Et cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est.* Dicebat enim non illi, sed his qui illo exeunte ibi remanserant, sic tamen ut ille audiret: unde rediens, & rursus ad ignem stans, resistebat negando verbis eorum. Deinde in eo quod Johannes ait, *Dixerunt, Numquid & tu ex discipulis ejus es?* quod redeunti & stanti dictum intelligimus, hoc quoque confirmatur, non illam tantum alteram ancillam, quam commemorant in hac secunda negatione Matthæus & Marcus, sed & alium quem commemorat Lucas, cum Petro id egisse; unde Johannes dicit, *Dixerunt ergo ei.* Quapropter sive postea quàm illo exeunte dixit ancilla his, qui secum erant in atrio, *quia hic ex illis est,* hoc audito ille regressus est, ut se quasi purgaret negando: sive, quod est credibilis, non audivit quid de illo dictum fuerit, cum foras exiret, & postea quàm rediit, dixerunt ei ancilla & ille alius, quem Lucas commemorat, *Numquid & tu ex discipulis ejus es?* & dixit, *Non sum:* pertinaciùs insistente illo, de quo Lucas ait, atque dicente, *Et tu de illis es;* cui Petrus ait, *O homo non sum.* Liquidò tamen colligitur, collatis de hac re omnibus Evangelistarum testimoniis, non ante januam secundò Petrum negasse, sed intus in atrio ad ignem. Matthæum autem & Marcum, qui commemoraverunt exiisse eum foras, regressum ejus brevitatis causâ tacuisse.

25. Nunc jam de tertia negatione inspicimus

A eorum congruentiam, quam Matthæum solum jam explicasse meminerimus. Sequitur ergo Marcus & dicit: * *Et post pusillum rursus qui adstabant, dicebant Petro, Verè ex illis es, nam & Galileus es. * Ille autem cœpit anathematizare & jurare, quia nescio hominem istum quem dicitis. * Et statim iterum gallus cantavit.* Lucas autem ita secutus, hoc idem narrat: * *Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & hic cum illo erat, nam & Galileus est. * Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente, cantavit gallus.* Johannes secutus de tertia Petri negatione, ita explicat: * *Dicit unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus abscidit Petrus auriculam, Nonne ego te vidi in horto cum illo? * Iterum ergo negavit Petrus, & statim gallus cantavit.* Quod igitur Matthæus & Marcus dicunt, *post pusillum*, quantum esset hoc temporis, manifestat Lucas dicendo, *Et intervallo facto quasi horæ unius:* de hoc autem intervallo tacet Johannes. Item quod Matthæus & Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos, qui cum Petro agebant, cum Lucas unum dicat, Johannes quoque unum, eumque cognatum ejus, cujus abscidit Petrus auriculam; facile est intelligere, aut pluralem numerum pro singulari, usitata locutione usurpasse Matthæum & Marcum; aut quod unus maximè tamquam sciens, & qui eum viderat, affirmabat, ceteri autem secuti ejus fidem, Petrum simul urgebant: unde duos Evangelistas compendio pluralem numerum posuisse; alios autem duos eum solum significare voluisse, qui præcipuus in hoc erat. Jam verò illud quod Matthæus ipsi Petro dictum fuisse asserit, *Verè & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit;* sicut Johannes eidem Petro dictum asseverat, *Nonne ego te vidi in horto cum illo;* Marcus autem * inter se illos de Petro locutos dicit, *Verè ex illis est, nam & Galileus est;* sicut & Lucas non Petro, sed de Petro dicit, *Alius quidam affirmabat dicens, Verè & hic cum illo erat, nam & Galileus est:* aut sententiam intelligimus tenuisse eos, qui compellatum dicunt Petrum; tantumdem enim valuit quod de illo coram illo dicebatur, quantum si illi diceretur: aut utroque modo actum, & alios illum alios alium modum commemorasse. Galli autem cantum post tertiam negationem secundum intelligimus, sicut Marcus expressit.

26. Sequitur ergo Matthæus, ita dicens: *Et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat, Priùs quàm gallus cantet, ter me negabis: & egressus foras, flevit amarè.* Marcus autem ita dicit: *Recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Jesus, Priùs quàm gallus cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere.* Lucas autem sic ait: * *Et conversus Dominus respexit Petrum: & recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat, Quia priùs quàm gallus cantet, ter me negabis: * & egressus foras Petrus flevit amarè.* Johannes de recordatione & fletu Petri tacet. Sanè in eo quod ait Lucas, quod *conversus Dominus respexit Petrum:* quomodo accipiendum sit, diligentius considerandum est. Quamvis enim dicantur etiam interiora atria, tamen in exteriori atrio fuit Petrus inter servos, qui simul se ad ignem calefaciebant: non est autem credibile, quod ibi audiebatur Dominus à Judæis, ut corporalis fieret illa respectio. Namque cum dixisset Matthæus, * *Tunc expuerunt in faciem ejus, & colaphis eum ceciderunt, alii autem palmas in*

* Fortè legendum, Marcus autem in quibusdam codicibus inter se illos &c. Nam paulò supra non secus ac in sacris Bibliis habetur hunc ipsum Marci locum retulit Aug. in hæc verba, dicebant Petro, Verè ex illis es &c. quibus illi non de Petro inter se, sed ipsi Petro locuti narraverunt.

v. 68. *faciem ei dederunt, * dicentes, Prophetiza nobis Christe,*
 v. 69. *quis est qui te percussit? secutus est dicens, * Petrus*
verò sedebat foris in atrio: quod non diceret, nisi
illa cum Domino intus agerentur: & quantum col-
ligitur in narratione Marci, non solum in interio-
ribus, sed etiam in superioribus domus agebantur.
 Nam postea quàm Marcus talia narravit, secutus
 ait, *Et cum esset Petrus in atrio deorsum.* Sicut ergo
 eo quod Matthæus ait, *Petrus verò sedebat foris in*
atrio, ostendit quòd illa intus agerentur: sic eo
quod dixit Marcus, Et cum esset Petrus in atrio deor-
sum, ostendit non solum in interioribus, sed etiam
in superioribus gesta quæ dixerat. Quomodo ergo
respexit Petrum Dominus facie corporali? Qua-
propter mihi videtur illa respectio divinitus facta, ut
ei veniret in mentem quoties jam negasset, & quid
ei Dominus prædixisset, atque ita misericorditer
Domino respiciente pæniteret eum, & salubriter
fleret: sicut quotidie dicimus, Domine respice me:
&, Respexit eum Dominus, qui de aliquo pericu-
lo vel labore divinâ misericordiâ liberatus est: &
sicut dictum est, Respice, & exaudi me, &, Con-
vertere Domine, & libera animam meam: ita di-
ctum arbitror, Conversus Dominus respexit Petrum,
& recordatus est Petrus verbi Domini. Denique cum
 frequentius soleant in narrationibus suis ponere
 Jesum quàm Dominum, modò Lucas Dominum
 posuit dicens, *Conversus Dominus respexit Petrum,*
& recordatus est Petrus verbi Domini: Matthæus
autem & Marcus, quia de ista respectione tacue-
runt, non verbi Domini, sed verbi Jesu eum re-
cordatum esse dixerunt: ut etiam ex hoc intelli-
gamus illam respectiorem à Jesu, non humanis
oculis, sed divinitus factam.

CAPUT VII. SEQUITUR ergo Matthæus, & dicit:
 * *Manè autem factò, consilium inierunt omnes principes*
sacerdotum & seniores populi adversus Jesum, ut eum
morti traderent: & vinctum adduxerunt eum, & tra-
diderunt Pontio Pilato præfidi. Marcus similiter: *Et*
confestim manè, inquit, consilium facientes summi sa-
cerdotes cum senioribus & Scribis & universo concilio
vincientes Jesum duxerunt & tradiderunt Pilato. Lu-

cas autem postea quàm complevit narrando Petri
 negationem, recapitulavit quæ cum Domino gesta
 sunt, jam ut apparet, circa manè, atque ita con-
 texuit narrationem: * *Et viri qui tenebant illum, il-*
ludebant ei, cædentes, & velaverunt eum, & per-
cutiebant faciem ejus, & interrogabant eum, dicentes,
*Prophetiza, quis est qui te percussit? * Et alia multa*
*blasphemantes dicebant in eum. * Et ut factus est dies,*
convenerunt seniores plebis & principes sacerdotum &
Scribæ; & duxerunt illum in concilium suum, dicentes,
*Si tu es Christus, dic nobis. * Et ait illis, Si vobis di-*
*xero, non credetis mihi: * si autem & interrogavero,*
*non respondebitis mihi, neque dimittetis: * ex hoc au-*
tem erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.
** Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius Dei? Qui*
*ait, Vos dicitis, quia ego sum. * At illi dixerunt, Quid*
adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus
*de ore ejus. * Et surgens omnis multitudo eorum duxe-*
runt eum ad Pilatum. Hæc omnia narravit Lucas,
 ubi intelligitur quod etiam Matthæus & Marcus
 narraverunt, quòd interrogatus sit Dominus, utrùm
 ipse esset Filius Dei, & quòd dixerit, *Dico vobis,*

A à modò videbitis filium hominis sedentem à dextris vir-
 tutis, * & venientem in nubibus cæli, jam lucescente
 die gestum, quando Lucas dicit, *Et ut factus est dies:*
 atque ita narrat similia, & si quid etiam ipse com-
 memorat quod illi tacuerunt. Nocte autem intel-
 ligimus per falsos testes actum esse cum Domino,
 quod breviter commemoraverunt Matthæus &
 Marcus, Lucas tacuit, qui enarravit quæ circa
 manè sunt gesta. Nam & illi, id est Matthæus &
 Marcus, contexuerunt narrationem in iis quæ cum
 Domino acta sunt usque ad manè: sed postea re-
 dierunt ad narrandam Petri negationem; qua ter-
 minata redierunt ad manè, ut inde cetera contexe-
 rent, quò usque b perducerent quæ cum Domino
 acta erant, sed nondum commemoraverant quòd
 manè factum esset. Johannes quoque, cum ea quæ
 cum Domino gesta sunt ex quanta parte visum est,
 & Petri negationem totam commemorasset, *Ad-*
ducunt ergo, inquit, Jesum c ad Caipham in præto-
rium. Erat autem manè: ubi intelligimus aut ali-
 quam fuisse causam, quæ coegerit Caipham esse
 in prætorio, nec esse præsentem cum alii princi-
 pes sacerdotum haberent de Domino quæstionem;
 aut in domo ejus fuisse prætorium: tamen ad ipsum
 ab initio ducebatur, ad quem in extremo perdu-
 ctus est. Sed quia jam tamquam convictum reum
 adducebant, Caiphæ autem jam antea visum fuerat
 ut Jesus moreretur, nulla mora interposita est, quin
 occidendus Pilato traderetur. Quæ igitur per Pila-
 tum cum Domino gesta sunt, ita Matthæus narrat.

28. Ac primùm excurrit inde, ut commemoret
 exitum Judæe traditoris, quem solus narravit, ita
 dicens: * *Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quia*
damnatus esset, pænitiâ ductus, retulit triginta ar-
*genteos principibus sacerdotum & senioribus * dicens,*
Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt,
*Quid ad nos? tu videris. * Et projectis argenteis in tem-*
*plo, recessit; & abiens, laqueo se suspendit. * Princi-*
pes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non
licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est.
 * *Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in*
*sepulturam peregrinorum: * propter hoc vocatus est ager*
ille Acheldemach, hoc est, Ager sanguinis, usque in
*hodiernum diem. * Tunc impletum est quod dictum est*
per Jeremiam prophetam dicentem, Et acceperunt tri-
ginta argenteos pretium appretiati, quem appretia-
*verunt d filii Israël, * & dederunt eos in agrum figuli,*
sicut constituit mihi Dominus.

29. Si quis autem movetur, quòd hoc testimo-
 nium non invenitur in Scriptura Jeremiæ prophetæ,
 & ideo putat fidei Evangelistæ aliquid derogan-
 dum, primò noverit non omnes codices Evange-
 liorum habere, quòd per Jeremiam dictum sit, sed
 tantummodo per Prophetam. Possemus ergo di-
 cere his potiùs codicibus esse credendum, qui Je-
 remiæ nomen non habent: dictum est enim hoc
 per Prophetam, sed Zachariam: unde putatur,
 codices esse mendosos qui habent nomen Jeremiæ,
 quia vel Zachariæ habere debuerunt, vel nullius,
 sicut quidam, sed tantum per Prophetam dicentem,
 qui utique intelligitur Zacharias. Sed utatur ista
 defensione, cui placet: mihi autem cur non pla-
 ceat, hæc causa est, quia & plures codices ha-
 bent Jeremiæ nomen; & qui diligentius in Græcis

a Editi, *virtutis Dei*. Attamen vocem, *Dei*, hoc loco non vide-
 mus in MSS. nec eam in antiquis Corbeiensibus Bibliis repræsentat
 versio Vulgata seu Matth. 26. 64. seu Marci 14. 62. quibus locis
 abest etiam à textu Græco.

b In septem MSS. perduxerant.

c Hujus lectionis difficultatem, ab exemplari scilicet profectam
 non sincero, quando quidem in sacris Bibliis non ad *Caipham*, sed
 ad *Caipha*, Græc. *Καϊφα* legimus, expedire conatur iterum
 in Johan. Tract. 114.

d In sacris Bibliis, à filiis Israël.

exemplaribus Evangelium consideraverunt, in antiquioribus Græcis ita se perhibent invenisse: & nulla fuit causa cur adderetur hoc nomen, ut mendositas fieret: cur autem de nonnullis codicibus tolleretur, fuit utique causa, ut hoc audax imperitia faceret, cum turbaretur quaestione, quod hoc testimonium apud Jeremiam non inveniretur.

30. Quid ergo intelligendum est, nisi hoc actum esse secretiore consilio providentiae Dei, qua mentes Evangelistarum sunt gubernatae? Potuit enim fieri, ut animo Matthæi Evangelium conscribentis pro Zacharia Jeremias occurreret, ut fieri solet, quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suae, quæ sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisset aliud pro alio nomen Prophetæ, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit. Cur autem ita constituerit Dominus, prima illa causa utilissima debet facillimè cogitari, etiam sic esse insinuat, ita omnes sanctos Prophetas uno spiritu locutos mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit, quam si omnium omnia Prophetarum uno unius hominis ore dicerentur: & ideo indubitanter accipi debere quæcumque per eos Spiritus sanctus dixit, & singula esse omnium, & omnia singulorum. Cum igitur, & quæ dicta sunt per Jeremiam tam sint Zachariæ quam Jeremiæ, & quæ dicta sunt per Zachariam tam sint Jeremiæ quam Zachariæ; quid opus erat ut emendaret Matthæus, cum aliud pro alio sibi nomen occurrens à se scriptum relegisset; ac non potius sequens auctoritatem Spiritus sancti, à quo mentem suam regi plus nobis ille utique sentiebat, ita hoc scriptum relinqueret, sicut eum admonendo constituerat ei Dominus, ad informandos nos tantam verborum suorum inter Prophetas esse concordiam, ut non absurdè, immo congruentissimè etiam Jeremiæ deputaremus quod per Zachariam dictum reperiremus? Si enim hodie quisquam volens alicujus verba indicare, dicat nomen alterius à quo dicta non sint, qui tamen sit amicissimus & familiaritate conjunctissimus illi cujus verba dicere voluit; & continuo recordatus alium pro alio se dixisse, ita se colligat atque corrigat, ut tamen dicat, Benedixi; quid aliud intuens nisi tantam inter ambos esse concordiam, inter illum scilicet cujus verba dicere voluit, & alium cujus ei nomen pro illius nomine occurrit, ut tale sit hoc istum dixisse, quale si ille dixisset? quanto magis hoc de Prophetis sanctis intelligendum & maximè commendandum fuit, ut omnium libros tamquam unius unum librum acciperemus, in quo nulla rerum discrepantia crederetur, sicut nulla inveniretur, & in quo major esset constantia veritatis, quam si omnia illa unus homo quamlibet doctissimus loqueretur? Quod ergo hinc argumentum sumere conantur vel infideles vel imperiti homines, quasi ad ostendendam dissonantiam sanctorum Evangelistarum, hoc potius debent assumere fideles & docti ad ostendendam unitatem sanctorum etiam Prophetarum.

31. Est & alia causa, quæ mihi videtur alio tempore diligentius pertractanda, ne amplius sermonem protendamus, quam hujus operis terminandi necessitas flagitat, cur hoc nomen Jeremiæ in testimonio Zachariæ sic manere permissum vel potius sancti Spiritus auctoritate præceptum sit.

^a In MSS. propè omnibus, alterius à quo dicta sint.

Est apud Jeremiam, quod emerit agrum à filio fratris sui, & dederit ei argentum; non quidem sub hoc nomine pretii quod positum est apud Zachariam, triginta argenteis; verumtamen agri emptio non est apud Zachariam: quod autem prophetiam de triginta argenteis ad hoc interpretatus sit Evangelista, quod modò de Domino completum est, ut hoc esset pretium ejus, manifestum est; sed ad hoc pertinere etiam illud de agro emto quod Jeremias dixit, hinc potuit mysticè significari, ut non hinc Zachariæ nomen poneretur, qui dixit triginta argenteis, sed Jeremiæ, qui dixit de agro emto; ut lecto Evangelio atque invento nomine Jeremiæ, lecto autem Jeremia & non invento testimonio de triginta argenteis, invento tamen agro emto, admoneretur lector utrumque conferre, & inde sensum enucleare prophetiæ, quomodo pertineat ad hoc quod in Domino impletum est. Nam illud quod subjecit huic testimonio Matthæus cum ait,

** Quem appretiaverunt filii Israël, & dederunt eos* Matth. 27. v. 9 v. 10.

C in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus, nec apud Zachariam nec apud Jeremiam reperitur. Unde magis ex persona ipsius Evangelistæ accipiendum est eleganter & mysticè insertum, quia hoc ex Domini revelatione cognoverit, ad hanc rem quæ de Christi pretio facta est hujusmodi pertinere prophetiam. Liber quippe emti agri apud Jeremiam jubetur mitti in vas fictile, & emitur hinc de pretio Domini ager figuli, & hoc ad sepulturam peregrinorum, tamquam ad permanationem quietis eorum, qui in hoc sæculo peregrinantes consepiuntur Christo per baptismum. Nam & illam emtionem agri hoc significare Jeremiæ dixit Dominus, quia erit permanatio de captivitate liberatorum in illa terra. Hæc tamquam delineanda arbitratus sum, cum admonerem quid in his prophetis testimoniis in unum redactis & Evangelicæ narrationi collatis, diligentius adtentiusque requiratur. Hæc interposuit Matthæus de Juda traditore.

32. DEINDE sequitur, & dicit: ** Jesus autem stetit ante præsidem, & interrogavit eum præses, dicens, Tu es rex Judæorum? Dicit ei Jesus, Tu dicis. * Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. * Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? * Et non respondit ei ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer. * Per diem autem sollemnem consueverat præses dimittere populo unum vinculum quem voluissent: * habebat autem tunc vinculum insignem, qui dicebatur Barabbas: * congregatis ergo illis dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus? * Sciebat enim quod per inviam tradidissent eum. * Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum uxor ejus dicens, Nihil tibi & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum. * Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populo ut peterent Barabbam, Jesum verò perderent. * Respondens autem præses ait illis, Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam. * Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? * Dicunt omnes, Crucifigatur. Ait illis præses, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. * Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lavit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine justii hujus, vos videritis. * Et* CAPUT VIII. Quæ apud Pilatum gesta. Matth. 27. v. 11. v. 12. v. 13. v. 14. v. 15. v. 16. v. 17. v. 18. v. 19. v. 20. v. 21. v. 22. v. 23. v. 24. v. 25.

¹ ^b In quatuor MSS. tamquam delibanda.

respondens universus populus, dixit, Sanguis ejus super A
 26. nos & super filios nostros. * Tunc dimisit illis Barab-
 bam, Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifi-
 geretur: hæc narravit Matthæus per Pilatum gesta
 de Domino.

33. Marcus quoque penè iisdem verbis & rebus
 concinit. Verba autem Pilati, quibus respondit
 populo petenti ut sollemniter unus vincetus di-
 mitteretur, ita refert: *Pilatus autem respondit eis,*
& dixit, Vultis dimittam vobis regem Judæorum?
 Matthæus autem sic ait: *Congregatis ergo illis, dixit B*
Pilatus, Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an
Jesum qui dicitur Christus? Nulla quæstio est, quod
 tacet ipsos periisse ut aliquis eis dimitteretur: sed
 quæri potest quæ verba Pilatus dixerit, utrum quæ
 à Matthæo, an quæ à Marco referuntur? Aliud
 enim videtur esse, *Quem vultis dimittam vobis, Ba-*
rabbam, an Jesum qui dicitur Christus? aliud, *Vultis*
dimittam vobis regem Judæorum? Sed quia christos
 reges dicebant, & qui dixit illum an illum, mani-
 festum est eum quæsisse an vellent sibi dimitti re-
 gem Judæorum, id est Christum; nihil interest sen-
 tentiæ, quod hîc tacuit Marcus de Barabba, hoc
 solum volens dicere quod ad Dominum pertinebat;
 quandoquidem in eorum responsione satis & ipse

ostendit, quem sibi dimitti voluerint: *Pontifices,*
inquit, concitaverunt turbam, ut magis Barabbam di-
mitteret eis: sequitur autem, & dicit, *Pilatus autem*
iterum respondens, ait illis, Quid ergo vultis faciam re-
gi Judæorum? Unde jam satis apparet, quod id Mar-
 cus velit ostendere, dicendo *regem Judæorum*, quod
 Matthæus dicendo *Christum*. Non enim diceban-
 tur christi reges, nisi Judæorum: namque in eo
 etiam loco Matthæus ait, *Dicit illis Pilatus, Quid*
igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Ergo se-
 quitur Marcus: *At illi iterum clamaverunt, Crucifi-*
ge eum: quod ille ait, *Dicunt omnes, Crucifigatur.* Et
 sequitur Marcus, *Pilatus verò dicebat eis, Quid enim*
mali fecit? *At illi magis clamabant, Crucifige eum.*
 Hoc Matthæus non dixit: sed quoniam dixit, *Vi-*
dens autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tu-
multus fieret: dixit etiam eum lavisse manus coram
 populo, ut innocentem se à sanguine justî signifi-
 caret; quod item & Marcus & alii tacent: satis osten-
 dit etiam Matthæus egisse præsidem cum populo,
 ut dimitteretur. Quod breviter significavit Marcus
 in eo, quod refert Pilatum dixisse, *Quid enim mali*
fecit? Deinde sic etiam ipse concludit, quæ per
 Pilatum cum Domino gesta sunt: *Pilatus autem,*
inquit, volens populo satisfacere, dimisit illis Barab-
bam, & tradidit Jesum flagellis cæsum, ut crucifige-
retur: hæc apud præsidem gesta narravit Marcus.

34. Lucas apud Pilatum gesta sic narrat: *Cæpe-*
runt autem accusare illum, dicentes, Hunc invenimus
subvertentem gentem nostram, & prohibentem tributa
dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Hoc
 illi duo Evangelistæ non dixerunt, cum tamen di-
 cerent quod eum accusabant. Ergo iste etiam ipsa
 crimina quæ falsa objecerunt, aperuit. Tacuit au-
 tem quod ei dixit Pilatus, *Non respondes quidquam?*
Vide in quantis te accusant: sed planè sequitur, &
 dicit quod etiam illi dixerunt, *Pilatus autem inter-*
rogavit eum, dicens, Tu es rex Judæorum? *At ille re-*
spondens ait, Tu dicis. Hoc autem Matthæus & Mar-
 cus commemoraverunt antequam dicerent com-
 pellatum Jesum, quod eis accusantibus non respon-
 deret. Nihil autem interest veritatis, quo ordine
 Lucas ista retulerit: quemadmodum nihil interest si

Tom. III. Pars II.

alius aliquid tacet, quod alius commemorat: quem-
 admodum in consequentibus dicit: ** Ait autem Pi-*
latus ad principes sacerdotum & turbas, Nihil invenio
*causæ in hoc homine. * At illi invalescebant, dicentes,*
Commovet populum docens per universam Judæam, &
*incipiens à Galilæa usque huc. * Pilatus autem audiens*
*Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset: * & ut*
cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum
ad Herodem, qui & ipse Jerosolymis erat in illis die-
*bus. * Herodes autem viso Jesu, gavisus est valde: erat*
enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod au-
diret multa de illo; & sperabat signum aliquid quod videret
*ab eo fieri. * Interrogabat autem illum multis sermoni-*
*bus: at ipse illi nihil respondebat: * stabant etiam prin-*
cipes sacerdotum & Scribæ, constanter accusantes eum.
** Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, &*
*illussit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. * Et*
facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die: nam
antea inimici erant ad invicem. Hæc omnia, id est,
 quod à Pilato ad Herodem Dominus missus est, &
 quæ ibi gesta sunt, Lucas solus indicat; etiam si ali-
 quid ibi ait simile, quod in aliis narrationum locis
 apud alios possit inveniri: ceteri autem ea tantum
 dicere voluerunt quæ apud Pilatum gesta sunt, quo-
 usque Dominus crucifigendus traderetur. Rediens
 ergo Lucas ad ea quæ apud præsidem gerebantur,
 unde digressus erat, ut narraret quod apud Hero-
 dem actum est, ita sequitur: ** Pilatus autem convo-*
catis principibus sacerdotum & magistratibus & plebe,
** dixit ad illos, Oblulistis mihi hunc hominem quasi*
avertentem populum, & ecce ego coram vobis interro-
gans, nullam causam inveni in homine isto ex his in
quibus eum accusatis. Hîc intelligimus eum præter-
 misisse quemadmodum à Domino quæsierit, quid
 accusatoribus responderet. ** Sed neque Herodes, in-*
quit, Nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum
*morte actum est ei. * Emendatum ergo illum dimittam.*
** Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum*
*unum. * Exclamavit autem simul universa turba di-*
*cens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam: * qui*
erat propter seditionem quamdam factam in civitate &
*homicidium missus in carcerem. * Iterum autem Pilatus*
*locutus est ad illos, volens dimittere Jesum. * At illi*
*succlamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum. * Ille*
autem tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste?
nullam causam mortis inveni in eo: corripiam ergo
*illum, & dimittam. * At illi instabant vocibus magnis,*
postulantes ut crucifigeretur, & invalescebant voces
eorum. Matthæus huic conatui Pilati, quo sapius
 cum eis egit, volens ut dimitteretur Jesus, paucis-
 simis verbis satis adtestatus est, ubi ait, *Videns au-*
tem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus
fieret: quod non diceret nisi multum ille nixus esset:
 quamvis tacuerit, quoties hoc efficere tentaverit,
 ut erueret Jesum furori eorum. Et Lucas itaque ita
 concludit quod actum est apud præsidem: ** Et Pi-*
*latus, inquit, adjudicavit fieri petitionem eorum. * Di-*
misit autem illis eum qui propter homicidium & sedi-
tionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: Je-
sus verò tradidit voluntati eorum.

35. Nunc eadem secundum Johannem confide-
 remus, id est, quæ per Pilatum facta sunt. ** Et ipse,*
inquit, non introierunt in prætorium, ut non contami-
*narentur, sed manducarent Pascha. * Exiit ergo Pila-*
tus ad eos foras, & dixit, Quam accusationem assertis
*adversus hominem hunc? * Responderunt & dixerunt ei,*
Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.
 Hoc videndum est, ne contrarium sit ei, quod

H ij

Lucas dicit, certa in eum dicta esse crimina; & dicit
Lucas 23. 2. quæ dicta sint, *Cæperunt autem, inquit, accusare illum, dicentes, Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse.* Quod verò nunc secundum Johannem commemoravi, videntur Judæi noluisse dicere crimina, cum dixisset eis Pilatus, *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt enim, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissimus eum:* videlicet ut eorum auctoritatem secutus, quid ei objiceretur desineret quærere, sed ob hoc tantum nocentem crederet, quod sibi ab eis tradi meruisset. Ergo intelligere debemus, & hoc dictum esse, & illud quod Lucas commemoravit. Multa enim dicta, & multa responsa sunt, unde cuique eorum quantum visum est decerpit, & in narratione sua posuit quod satis esse judicavit. Nam & ipse Johannes dicit quædam quæ objecta sunt, quæ suis locis videbimus. Itaque sequitur:
Johan. 18. v. 31. * *Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi, Nobis non licet interficere quemquam: * ut sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua esset morte moriturus. * Introiit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Iesum, & dixit ei, Tu es rex Judæorum? * Et respondit Iesus, A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? Et hoc videretur non convenire illi quod ab aliis commemoratum est, Respondit Iesus, Tu dicis: nisi in consequentibus ostenderet & illud dictum esse. Unde ostendit ea quæ nunc dicit, à ceteris potius Evangelistis tacita quam à Domino dicta non esse. Adtende ergo cetera: * Respondit, inquit, Pilatus, Numquid ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi: Quid fecisti? * Respondit Iesus, Regnum meum non est de mundo hoc: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc. * Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis, quia rex sum ego. Ecce quando ventum est ad id, quod alii Evangelistæ commemoraverunt. Sequitur ergo, item dicente adhuc Domino, quod ceteri tacuerunt, Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. * Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullam invenio in eo causam. * Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? * Clamaverunt rursus omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam: erat autem Barabbas latro. * Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit. * Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, & veste purpurea circumdederunt eum: * & veniebant ad eum, & dicebant, Ave rex Iudæorum; & dabant ei alapas. * Exiit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis quia in eo nullam causam invenio. * Exiit ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum, & dicit eis, Ecce homo. * Cum ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige, crucifige. * Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo causam. * Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. Hoc potest congruere ei, quod*

A Lucas commemorat in accusatione Judæorum dictum, *Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, ut adjungatur, Quia Filium Dei se fecit.* Sequitur itaque Johannes, & dicit: * Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit: * & ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum, Unde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. * Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? * Respondit Iesus, non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi datum esset de super: propterea qui tradidit me tibi, majus peccatum habet. * Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari. Huic potest congruere quod Lucas in eadem accusatione Judæorum ita narrat, cum dixissent, *Invenimus eum subvertentem gentem nostram; adjecit, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse.* Ex quo solvitur illa quæstio, qua putari poterat Johannes dixisse, nullum à Judæis Domino crimen objectum, quando responderunt & dixerunt ei. *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissimus eum.* Sequitur ergo Johannes, & dicit: * Pilatus ergo cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha. * Erat autem parasceve Paschæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce rex vester. * Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices, Non habemus regem, nisi Cæsarem. * Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur: hæc narravit Johannes per Pilatum gesta.

36. CONSEQUENS est jam, ut ipsam Domini passionem secundum quatuor Evangelistarum testimonia videamus, quam Matthæus sic incipit: * Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem; & exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei; & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus: & genu flexo ante eum, illudebant, dicentes, Ave rex Iudæorum. Hoc Marcus in eodem loco narrationis ita dicit: * Milites autem duxerunt eum intro in atrium prætorii, & convocant totam cohortem; & induunt eum purpuram, & imponunt ei plectentes spineam coronam: * & cæperunt salutare eum, Ave rex Iudæorum: & percutiebant caput ejus arundine, & conspuiebant eum; & ponentes genua, adorabant eum. Intelligitur itaque quod Matthæus ait, Chlamydem coccineam circumdederunt ei, hoc Marcum dixisse, indutum purpuram. Pro regia enim purpura, chlamys illa coccinea ab illudentibus adhibita erat: & est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri, ut purpuram etiam Marcus commemoraverit, quam chlamys habebat, quamvis esset coccinea. Lucas hoc prætermisit. Johannes autem antequam diceret, quod eum Pilatus crucifigendum tradiderit, commemoravit hoc dicens, * Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit: * & milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, & veste purpurea circumdederunt eum: * & veniebant ad eum, & dicebant, Ave rex Iudæorum; & dabant ei alapas. Unde apparet Matthæum & Marcum recapitulando istud commemorasse, non quod

* In editis additur, eum: quæ vox à MSS. abest & à vetust. Corb. Bibliis, nec reperitur in Græco. Hanc itaque, & alias quasdam particulas, præsertim quod eas repetitâ eadem sententiâ non constanter nec ubique haberent editi, antiquorum exemplarium auctoritate removimus.

tunc factum sit, cum eum Pilatus jam crucifigen-
 dum tradidisset: Johannes enim apud Pilatum di-
 cit hæc gesta satis evidenter, unde isti quod præ-
 terierant recoluerunt. Ad hoc pertinet etiam quod
 consequenter dicit Matthæus, * *Et exspuentes in*
eum acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus,
 v. 31. * *Et postquam illuserunt ei, exucrunt eum chlamydem,*
& induerunt eum vestimentis ejus, & duxerunt eum ut
crucifigerent. Hoc quod exuerunt chlamydem, &
 induerunt eum vestimentis ejus, in fine factum in-
 telligitur, cum jam duceretur. Marcus hoc ita di-
 cit: *Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpu-*
ram & induerunt eum vestimentis suis.

CAPUT X.
 Simon Cy-
 renæus.
 Matth. 27.
 Marc 15. 21.
 Luca 23. 26.
 Johan. 19.
 v. 16.
 v. 17.
 v. 18.
 37. SEQUITUR ergo Matthæus: *Exeuntes*
autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simo-
nem, hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. Mar-
 cus quoque, *Et educunt illum, inquit, ut crucifigerent*
eum. Et angariaverunt prætereuntem quempiam Si-
monem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexan-
dri & Rufi, ut tolleret crucem ejus. Hoc Lucas ita
 dicit: *Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem*
quemdam Cyrenensem venientem de villa, & impo-
suerunt illi crucem portare post Iesum. Johannes autem
 sic narrat: * *Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt:*
 * *& bajulus sibi crucem exiit in eum qui dicitur Cal-*
*variae locum, Hebræicè Golgotha, * ubi eum crucifixe-*
runt. Unde intelligitur quod ipse sibi portabat cru-
 cem, cum exiret in locum memoratum. Simon au-
 tem ille in itinere angariatus est, de quo tres com-
 memorant, cui postea data est crux portanda us-
 que ad locum. Ita utrumque factum invenimus,
 primò id quod Johannes dixit, deinde quod ceteri
 tres.

CAPUT XI.
 Vinum
 myrrha-
 tum.
 Matth. 27.
 v. 34.
 Ibidem 34.
 Marc 15.
 23.
 38. SEQUITUR itaque Matthæus: *Et vene-*
runt, inquit, in locum qui dicitur Golgotha, quod est
Calvariae locus: de hoc loco apertissimè consen-
tiunt. Deinde adjungit idem Matthæus: *Et dede-*
runt ei vinum bibere cum felle mixtum: & cum gustas-
set, noluit bibere. Hoc Marcus ita narrat: *Et dabant*
ei bibere vinum myrrhatum; & non accepit. Hoc in-
 telligendum est Matthæum dixisse, *cum felle mix-*
tum: fel quippe pro amaritudine posuit; myrrha-
 tum enim vinum amarissimum est: quamquam fie-
 ri possit ut & fel & myrrha vinum amarissimum red-
 derent. Quod ergo ait Marcus, *non accepit*: intel-
 ligitur, non accepit ut biberet. Gustavit autem,
 sicut Matthæus testis est: ut quod idem Matthæus
 ait, *noluit bibere*, hoc Marcus dixerit, *non accepit*;
 tacuerit autem quod gustaverit.

CAPUT XII.
 Vestium
 particio.
 Matth. 27.
 v. 35. v. 36.
 Marc 15.
 24.
 Luca 23. 34.
 Johan. 19.
 v. 23.
 v. 24.
 Psal. 21. 19.
 39. SEQUITUR Matthæus: * *Postquam au-*
tem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sor-
*tem mittentes; * & sedentes, servabant eum.* Hoc idem
 Marcus sic: *Et crucifigentes eum diviserunt vestimen-*
ta ejus, mittentes sortem super eis quis quid tolleret.
 Hoc Lucas sic ait: *Dividentes verò vestimenta ejus,*
miserunt sortes, & stabat populus spectans. Breviter
 à tribus dictum est: Johannes autem distinctius hoc
 explicat quemadmodum gestum sit: * *Milites ergo,*
inquit, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta
ejus, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi par-
tem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis de super
*contexta per totum. * Dixerunt ergo ad invicem, Non*
scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit: ut Scrip-
tura impleretur dicens, Partiti sunt vestimenta mea si-
bi, & in vestem meam miserunt sortem.

40. SEQUITUR Matthæus: *Et imposuerunt*
supercaput ejus caussam ipsius scriptam, Hic est Iesus
rex Judæorum. Marcus autem prius quàm hoc di-
 xisset, *Erat autem, inquit, hora tertia, & crucifixe-*
runt eum: hoc enim subjungit cum de vestium di-
 visione dixisset: quæ res diligentissimè consideran-
 da est, ne magnum faciat errorem. Sunt enim qui
 arbitrentur horâ quidem tertiâ Dominum cruci-
 fixum; à sexta autem hora tenebras factas usque ad
 nonam, ut consumptæ intelligantur tres horæ ex
 quo crucifixus est, usque ad tenebras factas. Et
 posset quidem hoc rectissimè intelligi, nisi Johan-
 nes diceret, horâ quasi sextâ Pilatum sedisse pro
 tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebrai-
 cè autem Gabbatha. Sequitur enim, * *Erat autem*
parasceve Paschæ hora quasi sexta, & dixit Judæis,
*Ecce rex vester. * Illi autem clamabant, Tolle, tolle,*
crucifige eum. Dixit eis Pilatus, Regem vestrum cruci-
figam? Responderunt pontifices, Non habemus regem
*nisi Cæsarem. * Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifi-*
geretur. Si igitur horâ quasi sextâ Pilato sedente
 pro tribunali traditus est crucifigendus Judæis, quo-
 modo horâ tertiâ crucifixus est, sicut verba Marci
 non intelligentes quidam putaverunt?

41. Prius enim quâ horâ crucifigi potuerit vi-
 deamus, deinde videbimus cur horâ tertiâ cruci-
 fixum dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cum
 traditus est crucifigendus à Pilato sedente, ut di-
 ctum est, pro tribunali. Non enim jam plena sexta
 erat, sed quasi sexta: id est, peractâ quintâ ali-
 quid etiam de sexta esse cœperat. Numquam au-
 tem isti dicerent quinta & quadrans, aut quinta &
 triens, aut quinta & semis, aut aliquid hujusmodi.
 Habent enim istum morem Scripturæ, ut à parte
 totum ponant, maximè in temporibus: sicut de
 octo illis diebus, post quos eum dicunt adscendisse
 in montem, quorum medios intuentes Matthæus
 & Marcus dixerunt, Post dies sex. Præsertim quia
 tam moderatè idem Johannes locutus est, ut non
 diceret sexta, sed *quasi sexta*: quod si ita non di-
 ceret, sed tantummodo sextam diceret, possemus
 nos ita intelligere, quemadmodum loqui solent
 Scripturæ, sicut dixi, à parte totum, ut peractâ
 quintâ & inchoatâ sextâ gererentur hæc quæ nar-
 rata sunt in crucifixione Domini nostri, donec com-
 pletâ sextâ illo pendente fierent tenebræ, quibus
 tres Evangelistæ adtestantur, Matthæus, Marcus
 & Lucas.

42. Quæramus jam consequenter, cur dixerit
 Marcus, cum commemorasset quod crucifigentes
 eum diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortes
 super eis quis quid tolleret, & secutus adjunxerit,
Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Jam cer-
 tè dixerat, *Et crucifigentes eum diviserunt vestimenta*
ejus: sic etiam ceteri adtestantur, quod eo cru-
 cifixo vestimenta divisa sunt. Si ejus rei gestæ tem-
 pus voluit commemorare Marcus, sufficeret dice-
 re, *Erat autem hora tertia*: ut quid adjunxit, &
crucifixerunt eum, nisi quia voluit aliquid recapitu-
 lando significare, quod quæsitum inveniretur,
 cum Scriptura ipsa illis temporibus legeretur, qui-
 bus universæ Ecclesiæ notum erat qua horâ Do-
 minus ligno suspensus sit, unde posset hujus vel er-
 ror corrigi, vel mendacium refutari? Sed quia scie-
 bat à militibus suspensum Dominum, non à Judæis,

* Hic Augustinus silentio præterit verba illa versionis Vulgatæ, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem, *Diviserunt sibi vestimenta mea*, &c. quæ in antiquis libris non exstare, & secundum Hieronymum de Matthæi textu non esse observavit jam pridem Nicolaus de Lira: habentur tamen in vetust. Corb. Bibliis.

Johan. 19. sicut Johannes apertissimè dicit, occultè ostende-
v. 1. re voluit eos magis crucifixisse qui clamaverunt ut
 crucifigeretur, quàm illos qui ministerium principi
 suo secundum suum officium præbuerunt. Intel-
 ligitur ergo fuisse hora tertia cum clamaverunt Ju-
 dæi ut Dominus crucifigeretur, & veracissimè de-
 monstratur tunc eos crucifixisse quando clamave-
 runt: maximè quia nolebant videri se hoc fecisse,
 & propterea eum Pilato tradiderant, quod eorum
 verba satis indicant, secundum Johannem. Cum
Johan. 18. enim dixisset eis Pilatus, * *Quam accusationem affer-*
v. 29. *tis adversus hominem hunc? Responderunt & dixe-*
v. 30. *runt ei, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidisse-*
v. 31. *mus eum. Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos,*
 & secundam legem vestram judicate eum. Dixerunt er-
 go ei Judæi, Nobis non licet interficere quemquam.
 Quod ergo maximè videri fecisse nolebant, hoc
 eos horâ fecisse tertiâ Marcus ostendit, verissimè
 judicans magis fuisse Domini necatricem linguam
 Judæorum, quàm militum manus.

43. Quisquis autem dixerit, non fuisse horam
 tertiam, cum hoc Judæi primitus clamaverunt, in-
 sanissimè se ostendit inimicum Evangelii, nisi fortè
 aliter poterit eandem dissolvere quæstionem: non
 enim habet unde vincat non fuisse tunc horam
 tertiam; & ideo veridico Evangelistæ potius cre-
 dendum quàm contentiosis suspicionibus homi-
 num. Unde, inquis, probas horam tertiam fuisse?
 Respondeo, quia credo Evangelistis: quibus & tu
 si credis, ostende quemadmodum & horâ sextâ &
 horâ tertiâ potuerit Dominus crucifigi? De sexta
 enim ut fateamur, narratione Johannis urgemur:
 tertiam Marcus commemorat, quibus si uterque
 nostrum credit, ostende tu aliter quemadmodum
 fieri utrumque potuerit, libentissimè adquiescam.
 Non enim sententiam meam, sed Evangelii diligo
 veritatem. Atque utinam etiam plures ab aliis in-
 veniantur hujus exitus quæstionis: quod donec fiat,
 utere mecum isto si placet. Si enim nullus alius exi-
 tus potuerit inveniri, solus iste sufficiet: si autem
 potuerit, cum demonstratus fuerit, eligemus. Tan-
 tum non putes consequens esse, ut quilibet om-
 nium quatuor Evangelistarum mentitus sit, aut in
 tanto & tam sancto culmine auctoritatis erraverit.

44. Si autem quis dixerit, se inde convincere
 non fuisse horam tertiam, cum illud Judæi clama-
 verunt, quia postea quàm dixit idem Marcus, Pi-
Marci 15. *latus autem iterum respondens ait illis, Quid ergo*
v. 12. *vultis faciam regi Judæorum? At illi iterum clama-*
v. 13. *verunt, Crucifige eum: non interponitur aliquid*
 morarum ab eodem Marco in ejus narratione, &
 continuo ad id pervenitur, ut traderetur ad crucem
Johan. 19. Dominus à Pilato, quod Johannes horâ quasi sextâ
v. 14. factum esse commemorat. Intelligat qui hoc dicit,
 multa prætermissa esse, quæ in medio gesta sunt,
 cum Pilatus ageret quærens quomodo eum à Ju-
 dæis eriperet, & adversus eorum insanissimam vo-
 luntatem quibuscumque modis potuit instantissimè
Matth. 27. niteretur. Matthæus enim ait, * *Dicit illis Pilatus,*
v. 22. *Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Di-*
v. 23. *cunt omnes, Crucifigatur: tunc fuisse dicimus horam*
 tertiam. Quod autem Matthæus sequitur & nar-
v. 24. rat, * *Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret,*
 sed magis tumultus fieret: & in conatibus Pilati ad
 eripiendum Dominum, & in tumultu Judæorum
 contrâ nitentium, consumtum tempus duarum ho-
 rarum intelligimus, & cœptam fuisse sextam, qua
 nondum terminatâ gesta sunt quæ ab eo tempore,

A quo Pilatus Dominum tradidit, usque ad tenebras
 factas narrantur. Quod autem Matthæus suprâ
 commemorat, *Sedente autem illo pro tribunali, misit* *ibid. v. 19.*
ad illum uxorem ejus dicens, Nihil tibi & justo illi, mul-
ta enim passa sum hodie per visum propter eum: po-
 stea federat pro tribunali Pilatus, sed inter illa quæ
 prius gesta narrabat, recordatus Matthæus quod
 de Pilati uxore dixit, voluit hoc ibi interponere, ut
 præstrueret qua maximè causâ Pilatus nec novissi-
 mè volebat eum tradere Judæis.

B 45. Lucas autem narrat, cum dixisset Pilatus, *Lucas 23.*
 * *Emendatum ergo illum dimittam, exclamasse uni-* *v. 16.*
versam turbam, Tolle hunc, & dimitte nobis Ba- *v. 18.*
rabbam: sed fortasse nondum dixerant, Crucifige.
 * *Iterum autem Pilatus, secundum eundem Lu-* *v. 20.*
cam, locutus est ad illos volens dimittere Iesum: at *v. 21.*
illi succlamabant dicentes, Crucifige, crucifige illum.
 tunc intelligitur fuisse hora tertia. Quod ergo se-
 quitur Lucas, & dicit, * *Ille autem terriò dixit ad* *v. 22.*
illos, Quid enim mali fecit iste? nullam causam mor-
 tis invenio in eo: corripiam ergo illum, & dimittam.
 * *At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut cruci-* *v. 23.*
figeretur; & invalescebant voces eorum: satis etiam
 ipse significat magnum tumultum fuisse; & post
 quantum morarum illis terriò dixerit, *Quid enim*
mali fecit, licet intelligere quantum indagandæ ve-
ritati satis est: & postea quod ait, Instabant vocibus
magnis, & invalescebant voces eorum, quis non vi-
deat ideo factum, quia videbant Pilatum nolle eis
tradere Dominum? Et quia hoc magnopere nole-
bat, non utique in momento temporis cessit, sed
vel duæ horæ & aliquid amplius in illa cunctatione
transierunt.

46. Johannem quoque interroga, & vide quan-
 ta fuerit Pilati illa cunctatio & recusatio tam fœdi
 ministerii: idem namque multò explicatius ea nar-
 rat, quamvis nec ipse utique dicat omnia, in qui-
 bus duæ horæ & de sexta aliquid præterfluxit Tunc
 cum flagellasset Iesum, & à militibus veste illuso-
 ria, multisque illusionibus malè tractari permisisset,
 (credo ut hoc modo saltem eorum furorem miti-
 garet, ne usque ad mortem sævire pertenderent,) *Johann. 19.*
Exiit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco *v. 4.*
eum vobis foras, ut cognoscatis quia in eo nullam caus-
am invenio. Exiit ergo Iesus portans spineam coro- *v. 5.*
nam & purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce ho-
mo: ut illâ velut ignominiosâ specie visâ placaren-
tur. Sed adjungit, & dicit: Cum ergo vidissent eum *v. 6.*
pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige,
crucifige: tunc horam tertiam fuisse dicimus. Adten-
de quæ sequantur: Dicit eis Pilatus, Accipite eum
vos, & crucifigite; ego enim non invenio in eo causam.
 * *Responderunt ei Judæi, Nos legem habemus, & se-* *v. 7.*
cundum legem debet mori; quia Filium Dei se fecit.
 * *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis ti-* *v. 8.*
muit: & ingressus est prætorium iterum, & dicit ad *v. 9.*
Iesum, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit
ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris; Nescis *v. 10.*
quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem ha-
beo dimittere te? Respondit Iesus, Non haberes pote- *v. 11.*
statem adversus me ullam, nisi tibi datum esset de su-
per: propterea qui tradidit me tibi, majus peccatum
habet. Exinde Pilatus quærebat dimittere eum. In *v. 12.*
 hoc igitur quod quærebat Pilatus dimittere eum,
 quantum temporis putamus fuisse consumtum,
 quanta prætermissa quæ vel à Pilato dicebantur, vel
 à Judæis contradicebantur, quousque dicerent Ju-
 dæi unde ille commoveretur, & cederet? Ita enim

ibidem. sequitur: * *Judæi autem clamabant dicentes, Si hunc A dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.* * *Pilatus ergo cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem* v. 13. *Gabbatha.* * *Erat autem parasceve Paschæ hora quasi sexta.* Ab illa ergo voce Judæorum qua primò dixerunt, *Crucifige*, cum esset hora tertia, usque ad hoc quo sedit pro tribunali, per medias moras cunctationis Pilati & tumultuantium Judæorum, duæ horæ præterierant, & peractâ quintâ jam de sexta B *aliquid cœperat.* * *Dicit ergo Judæis, Ecce rex vester.* *ibidem.* * *Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum.* Sed neque jam commotus Pilatus timore calumniæ facilè cedebat. Tunc enim uxor ejus ad eum miserat sedentem pro tribunali: quod præoccupavit Matthæus, qui hoc solus commemoravit antequam ad eum locum narrationis veniret, ut ibi hoc poneret, ubi opportunum judicavit. Tentans itaque ad huc Pilatus, ne quid proficeret, dixit eis: * *Regem vestrum crucifigam? Respondeant pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.* * *Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.* Et dum pergit, & dum crucifigitur cum duobus latronibus, dum vestes ejus dividuntur, & * in sortem illa tunica mittitur, atque inter hæc variis conviciis illuditur: (simul enim cum illa gererentur, etiam convicia jaciebantur:) completa est hora sexta, & factæ sunt tenebræ, quas Matthæus, Marcus & Lucas commemorant.

47. Jam itaque corruat impia pertinacia, & credat Dominum Jesum Christum, & tertiâ horâ crucifixum linguâ Judæorum, & sextâ manibus militum: quia in tumultu Judæorum & Pilati æstibus, duæ atque amplius horæ præterierunt à voce qua dixerunt, *Crucifige*. Sed ipse Marcus, qui maximè brevitatis sectator est, breviter voluit intimare Pilati voluntatem & conatum pro Domini vita. Cum enim dixisset: *At illi iterum clamaverunt, Crucifige eum:* ubi ostendit quòd jam clamaverant, cum vellet sibi dimitti Barabbam: adjunxit, *Pilatus verò dicebat eis, Quid enim mali fecit?* Hoc modo breviter insinuavit quod diu gestum est. Memor tamen etiam ipse quid vellet intelligi, non ait, *Pilatus verò dixit eis;* sed ait, *Pilatus verò dicebat eis, Quid enim mali fecit?* Quia si diceret, dixit; quasi semel dictum intelligeremus: quia verò ait, *dicebat;* satis intimavit intelligentibus, multis modis & sæpe dictum esse, quousque inciperet hora sexta. Cogitemus ergo quàm breviter hoc dixerit Marcus in comparatione Matthæi, quàm breviter Matthæus in comparatione Lucæ, quàm breviter Lucas in comparatione Johannis, cum tamen alia atque alia quisque commemoraret; quàm denique breviter ipse Johannes in comparatione rerum quæ gestæ sunt, & morarum cum illa gererentur: & sine insania resistendi credamus duas horas, & quiddam in illo intervallo transire potuisse.

48. Quisquis autem dixerit, potuisse Marcum, si ita esset, eo tempore dicere fuisse horam tertiam, quo erat hora tertia, cum vox Judæorum de crucifigendo Domino sonuisset, dicere etiam quòd eum tunc ipsi crucifixerint; nimis superbè leges narratoribus veritatis imponit. Sic enim potest dicere, si hæc ipse narraret, eo modo eodemque ordine ab omnibus debuisse narrari, quo ipse narravit. Dignetur ergo consilio Marci Evangelistæ superari consilium suum, qui eo loco id ponendum judicavit,

* MSS. duo, & fors in illam tunicam mittitur.

quo loco divina inspiratione suggestum est. Recordationes enim eorum ejus manu gubernatæ sunt, qui gubernat aquam, sicut scriptum est, qualiter illi placuerit. Fluitat enim humana memoria per varias cogitationes, nec in cujusquam potestate est quid & quando ei veniat in mentem. Cum ergo illi sancti & veraces viri quasi fortuita recordationum suarum propter narrationis ordinem occultæ Dei potestati, cui nihil fortuitum est, commisissent, non oportet quemquam hominum dicere longè abjectum ab oculis Dei & longè peregrinantem, Hoc loco poni debuit, quod valde ignorat, cur eo loco Deus poni voluerit. Quia & si obvelatum est Evangelium nostrum, ait Apostolus, in iis qui per eunt obvelatum est. Et cum dixisset, Aliis quidem sumus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem: subjecit statim, Et ad hæc quis idoneus? id est, quis idoneus intelligere quàm justè fiat. Quod idem Dominus dicit, Ego veni, ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Ipsa est enim altitudo divitiarum scientiæ & sapientiæ Dei, qua fit ex eadem massa, aliud vas in honorem, aliud in contumeliam: & dicitur carni & sanguini, O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Quis ergo & in hac re cognoscit intellectum Domini, aut quis consiliarius illi fuit, ubi sic gubernavit corda reminiscientium Evangelistarum, & in Ecclesiæ fastigio tanto auctoritatis culmine sublimavit, ut per hæc ipsa quæ in eis contraria videri possunt, multi excæcarentur, dignè traditi in concupiscentias cordis sui, & in reprobum sensum; & multi exercerentur ad eliminandum pium intellectum secundum occultam omnipotentis justitiam? Dicit enim Propheta Domino, Nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ, vir imprudens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc.

49. Peto autem & admoneo eos, qui hæc legunt per nos adjuvante Domino elaborata, ut hujus sermonis quem hoc loco interponendum arbitratus sum, in omni simili quæstionum difficultate meminerint, ne sæpius eadem repetenda sint. Facilè autem videbit qui sine impietatis duritia voluerit attendere, quàm opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit, ut ibi quisque recordetur qua horâ Judæi crucifixerint Dominum, qui volebant in Romanos vel principes vel milites transferre ipsum facinus, ubi factum ministrorum militum commemoratum est. Ait enim, *Et crucifigentes eum dividerunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis quis quid tolleret.* Qui hoc, nisi milites, sicut Johannes manifestat? Ergo ne quisquam cogitationem tanti criminis, aversus à Judæis, in milites illos converteret, *Erat autem,* inquit, *hora tertia, & crucifixerunt eum:* ut illi cum potius crucifixisse inveniantur, quos horâ tertiâ ut crucifigeretur clamare potuisse, diligens inquisitor inveniet, cum adverterit hoc quod à militibus factum est, horâ sextâ factum esse.

50. Quamquam non desint qui parasceves, quam Johannes commemoravit dicens, *Erat autem parasceve Paschæ, hora ferè sexta,* horam diei tertiam velint intelligi, qua sedit Pilatus pro tribunali: ut eadem tertia completa videatur, quando crucifixus est; atque illo jam pendente in ligno, aliæ tres horæ peractæ sint, & reddiderit spiritum: ut ab ea hora qua defunctus est, id est diei sexta, tenebræ fierent usque ad nonam. Dicunt enim, die quidem illo quem dies sabbati sequebatur, parasceven fuisse

1 1 b In editis additur, fecerunt: quod abest à MSS.

Paschæ Judæorum, quod ab eodem sabbato jam inciperent azyma: sed tamen verum Pascha, quod jam in passione Domini gerebatur, non Judæorum, sed Christianorum, cœpisse præparari, id est, parasceven habere, ab hora noctis nona, in eo quod Dominus à Judæis occidendus præparabatur. Parasceve quippe interpretatur præparatio. Ab illa ergo nona noctis hora usque ad ejus crucifixionem occurrit hora parasceves sexta secundum Johannem, & hora diei tertia secundum Marcum: ut non Marcus horam illam recordatam recapitulando commemoraverit, qua clamaverunt Judæi, *Crucifige, crucifige*; sed eam prorsus horam tertiam dixerit, qua Dominus est fixus in ligno. Quis fidelis non huic faveat solutioni quæstionis, si modò possit aliquis articulus conjici ab hora nona noctis, unde cœpisse parasceven Paschæ nostri, id est præparationem mortis Christi, congruenter intelligamus? Si enim dicamus eam cœpisse quando à Judæis apprehensus est Dominus; adhuc noctis primæ partes erant: si quando ad domum perductus est soceri Caiphæ, ubi & auditus est à principibus sacerdotum; adhuc gallus non cantaverat, quod ex Petri negatione colligimus, quæ cum jam audiretur facta est: si autem quando Pilato traditus est; jam manè fuisse apertissimè scriptum est. Restat ergo ut intelligamus tunc cœpisse istam parasceven Paschæ, id est præparationem mortis Domini, quando responderunt omnes principes sacerdotum apud quos primò audiebatur, & dixerunt, *Reus est mortis*;

Matth. 26.
66.
Marci 14.
64.

quod apud Matthæum & Marcum invenitur: ut recapitulando intelligantur de Petri negatione postea dixisse quod antea factum erat. Non enim absurdè conjicitur, tempore eo, quando, ut dixi, reum mortis pronuntiaverunt, horam nonam noctis esse potuisse: ex qua hora usque ad horam qua sedit Pilatus pro tribunali, quasi hora sexta fuit, non diei, sed parasceves, id est præparationis immolationis Domini, quod verum Pascha est: ut plenâ sextâ ejusdem parasceves, quæ plena diei tertia occurrebat, Dominus suspenderetur in ligno. Sive ergo hoc potius intelligendum eligatur, sive Marcus tertiam horam recoluerit, eamque maximè ad condemnationem Judæorum in Domini crucifixione commemorare voluerit, qua intelliguntur clamare potuisse ut crucifigeretur, ut ipsos potius crucifixisse acciperemus, quàm eos quorum manibus in ligno suspensus est; sicut ille Centurio magis accessit ad Dominum, quàm illi amici quos misit; procul dubio quæstio soluta est de hora Dominicæ passionis, quæ maximè solet & contentiosorum concitare impudentiam, & infirmorum imperitiam perturbare.

Matth. 8. 5.
Lucæ 7. 3.
CAPUT XIV.
Matth. 27.
38.
Marci 15.
27.
Lucæ 23. 33.
Johann. 19.
18.

51. SEQUITUR Matthæus, & dicit: *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris, & unus à sinistris*. Et Marcus similiter & Lucas. Nec Johannes aliquam facit quæstionem, quamvis latrones eos non dixerit: ait enim, *Et cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Jesum*. Eset autem contrarium, si cum illi dixissent latrones, iste diceret innocentes.

CAPUT XV.
Insultatio
Judæorum.
Matth. 27.
v. 39. v. 40.
Marci 15.
29.

52. SEQUITUR Matthæus, & dicit: *Prætercuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes, Qui destruis templum, & in triduo illud reedificas, salva temetipsum; si Filius Dei es, descende de cruce*. Huic Marcus penè ad eadem verba consonat. Sequitur deinde Matthæus, &

dicat: ** Similiter & principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus dicebant, * Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere: si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei: * confidit in Deum, liberet nunc eum si vult: dixit enim, quia Filius Dei sum*. Marcus & Lucas quamvis alia verba dicant, ad eandem tamen sententiam concinunt, cum alius prætermittit, quod alius commemorat. De principibus enim sacerdotum quod insultaverint Domino crucifixo pariter non tacent; quamvis seniores tacuit Marcus: Lucas autem quia principes dixit, nec addidit sacerdotum, magis nomine generali omnes primates complexus est, ut ibi possint intelligi & Scribæ & seniores.

53. SEQUITUR Matthæus, & dicit: *Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei*. Nec Marcus discrepat, hoc idem dicens aliis verbis. Lucas autem potest putari repugnare, nisi genus locutionis satis usitatum non obliviscamur. Ait enim Lucas: ** Unus autem de iis qui pendebant latronibus blasphemabat eum dicens, Si tu es Christus, salvum fac temetipsum & nos*. Et sequitur idem ipse, atque ita contextit: ** Respondens autem alter, increpabat illum, dicens, Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es: * & nos quidem iussu, nam digna factis recipimus; hic verò nihil mali gessit. * Et dicebat ad Jesum, Domine memento mei cum veneris in regnum tuum. * Et dixit illi J. sus, Amen dico tibi, hodie tecum eris in paradiso*. Quomodo ergo, sicut Matthæus dicit, *Latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei*: vel sicut Marcus dicit, *Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei*: quandoquidem unus eorum conviciatus est, secundum Lucæ testimonium, alter & compescuit eum, & in Dominum credidit? nisi intelligamus Matthæum & Marcum breviter perstringentes hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse: sicut in epistola ad Hebræos legimus pluraliter dictum, *Clauserunt ora leonum*; cum solus Daniel significari intelligatur: & pluraliter dictum, *Secuti sunt*; cum de solo Isaia tradatur. In Psalmo etiam quod dictum est, *Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum*, &c. pluralem numerum pro singulari positum, in Actibus Apostolorum exponitur: nam reges propter Herodem, principes propter Pilatum intellexerunt, qui testimonium ejusdem Psalmi adhibuerunt. Sed quia & pagani solent calumniari Evangelio, videant quemadmodum locuti sint auctores eorum, Phædras, Medæas & Clytemnestras, cum singulæ fuerint. Quid autem usitatus, verbi gratiâ, quàm ut dicat aliquis, *Et rustici mihi insultant: etiam si unus insultet? Tunc enim esset contrarium quod Lucas de uno manifestavit, si illi dixissent ambos latrones conviciatos Domino; ita enim non posset sub numero plurali unus intelligi: cum verò dictum est, latrones, vel qui cum eo crucifixi erant, nec additum est ambo; non solum si ambo fecissent, posset hoc dici, sed etiam quia unus hoc fecit, potuit usitato locutionis modo per pluralem numerum significari.*

54. SEQUITUR Matthæus, & dicit: *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam*. Hoc & duo alii contestantur: addidit autem Lucas etiam unde factæ sint tenebræ, id est solem obscuratum. Sequitur Matthæus: ** Et circa horam nonam clamavit J. sus voce magna dicens, Eli, Eli Lama sabaethani: hoc*

Matth. 27.
v. 41.
v. 42.
v. 43.
Marci 15.
31. 32.
Lucæ 23. 35.

CAPUT XVI.
Latronum
insultatio.
Matth. 27.
44.
Marci 15.
32.
Lucæ 23.
39.

v. 40.
v. 41.
v. 42.
v. 43.

Heb. 11. 33.
Ibidem 37.

Psal. 2. 12.
Act. 4. 26.

CAPUT XVII.
Potusaceti.
Matth. 27.
46.
Marci 15. 33.
Lucæ 23. 44.
Matth. 27.
v. 46.

* Editi, *Vah qui*. At Veteres MSS. & textus Græc. carent particulâ, *Vah*.

est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? A

v. 47. * Quidam autem illic stantes & audientes dicebant, Marc. 15. Eliam vocat iste. Marcus penè ad eadem verba, ad eandem tamen sententiam non penè, sed omnino

Matth. 27. consentit. Sequitur Matthæus: Et continuo currens 48 unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, & im-

Marc. 15. posuit arundini, & dabat ei bibere. Sic & Marcus di- 36 cit: Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei dicens, Sinite videamus si veniat Elias ad deponendum eum. Quod quidem de Elia, non ipsum qui obtulit spongiam

Matth. 27. cum aceto, sed ceteros dixisse Matthæus narravit: 49 ait enim, Ceteri verò dicebant, Sine videamus an ve-

niat Elias liberans eum: unde intelligimus & illum & ceteros hoc dixisse. Lucas autem antequam de latronis insultatione narraret, hoc de aceto ita commemoravit: * Illudebant autem ei & milites ac-

Luca 23. cedentes, & acetum offerentes illi, * & dicentes, Si tu 36 es rex Iudæorum, salvum te fac. Semel completi voluit quod à militibus factum & dictum est. Ubi

37 movere non debet, quod non unum eorum dixit acetum obtulisse: genus enim locutionis tenuit, de quo supra * tractavimus, pluralem pro singulari ponens. Hoc autem de aceto etiam Johannes com-

* Superiori cap. 16. memoravit, ubi ait: * Postea sciens Iesus quia jam Iohan. 19. omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, v. 28.

v. 29. dixit, Sitio. * Vas autem positum erat aceto plenum: illi autem spongiam plenam aceto hyssopo circumponen-

tes obtulerunt ori ejus. Sed quod apud eundem Jo-

hannem invenitur dixisse, Sitio, & quia vas ibi erat aceto plenum, non mirum est si ceteri tacuerunt.

CAPUT XVIII. Extremæ voces Domini. Matth. 27. 50. Marc. 15. 37. Luca 23. 46.

55. SEQUITUR Matthæus: Iesus autem ite- rum clamans voce magna emisit spiritum. Marcus si-

militer: Iesus autem emissâ voce magna expiravit. Lucas autem quid ipsa voce magna dixerit, decla-

ravit; dixit enim: Et clamans voce magna Iesus ait, Pater in manus tuas commendo spiritum meum: & hæc dicens expiravit. Johannes verò sicut tacuit

illam vocem primam, Eli, Eli, quam Matthæus & Marcus retulerunt; tacuit etiam istam quam Lucas solus indicavit, illi autem duo nomine vocis

magnæ significaverunt, id est, Pater in manus tuas commendo spiritum meum: quod eum voce magna dixisse & ipse Lucas similiter adtestatus est, ut in-

telligeremus hanc fuisse vocem magnam, quam Matthæus & Marcus commemoraverunt. Sed dixit Johannes quod nullus illorum trium, eum di-

xisse, Consummatum est, cum acetum accepisset; quod eum ante ipsam vocem magnam dixisse in-

telligimus. Hæc sunt enim verba Johannis: Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est; & inclinato capite tradidit spiritum. Inter illud quod

ait, Consummatum est, & illud quod ait, & inclinato capite tradidit spiritum, emissâ est illa vox magna quam tacuit iste, ceteri autem tres commemora-

verunt. Hoc enim apparet esse ordinis, ut antè diceret, Consummatum est, cum perfectum in illo esset quod de illo prophetatum erat, & tamquam ad hoc expectaret, qui utique cum vellet more-

retur, deinde commendans tradidit spiritum. Sed quovis ordine quilibet arbitretur dici potuisse, hoc magnopere cavendum est, ne cui videatur quis-

quam Evangelistarum alteri repugnare, si vel ta-

cuit quod alius dixit, vel dixit quod alius tacuit.

CAPUT XIX. Velum scissum. Mat. 27. 51. Marc. 15. 38.

56. SEQUITUR Matthæus: Et ecce velum tem-

pli scissum est in duas partes, à summo usque deorsum. Et Marcus sic: Et velum templi scissum est in duo, à

fursum usque deorsum. Lucas autem similiter hoc ait:

Et velum templi scissum est medium: sed non eodem Luca 23.

ordine. Volens enim miraculum miraculo adjun-

gere, cum dixisset, Sol obscuratus est, continuo sub-

jungendum existimavit, Et velum templi scissum est

medium: præoccupans videlicet quod expirante

Domino factum est, ut deinde recapitulans exse-

queretur & de potu aceti, & de illa voce magna, & de ipsa morte, quæ ante scissionem veli post te-

nebras facta intelliguntur. Matthæus enim, qui cum dixisset, Iesus autem iterum clamans voce magna emi-

sit spiritum, continuo subjecit, Et ecce velum templi

scissum est; satis expressit tunc esse scissum, cum Iesus emisisset spiritum. Si autem non addidisset, Et ecce, sed simpliciter dixisset, Et velum templi

scissum est; incertum esset utrum ipse & Marcus hoc recapitulando commemorassent, Lucas autem or-

dinem tenuisset; an Lucas recapitulasset quod illi ordine posuissent.

57. SEQUITUR Matthæus: * Et terra mota est, & petre scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt, & exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus ve-

nerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis. Hæc quæ solus dixit, non est metuendum ne cui-

quam ceterorum repugnare videantur. Sequitur idem ipse: * Centurio autem & qui cum eo erant custo-

dientes Iesum, viso terræ motu & iis quæ fiebant, timue-

runt valde, dicentes, Verè Filius Dei erat iste. Marcus sic: Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, Marc. 15. quia sic clamans expirasset, ait, Verè homo hic Fi-

lius Dei erat. Lucas sic: Videns autem Centurio quod Luca 23. factum fuerat, glorificavit Deum dicens, Verè hic homo

justus erat. Non est contrarium quod Matthæus vi-

so terræ motu dicit admiratum Centurionem, & eos qui cum illo erant, cum Lucas dicat hoc eum admiratum, quod emissâ illa voce expirasset, ostendens quàm in potestate habuerit quando mo-

reretur: in eo quippe quod idem Matthæus non solum dixit, viso terræ motu, sed etiam addidit, & iis quæ facta erant; integrum locum fuisse demon-

stravit Lucæ, ut diceret Centurionem ipsam Do-

mini mortem fuisse miratum; quia & hæc inter illa est, quæ tunc mirabiliter facta erant. Quamquam & si Matthæus illud non addidisset, intelligendum erat, cum multa miranda facta fuerint, & omnia Centurio & qui cum eo erant, mirari potuerint, liberum fuisse narrantibus quid quisque illum miratum commemorare voluisset: nec eos sibi repugnare, cum alius illud, alius illud diceret fuisse miratum; quando omnia fuerat ille miratus. Quod autem

alius ait, Centurionem dixisse, Verè Filius Dei erat iste, alius autem, Verè homo hic Filius Dei erat; non movebit eum cui non exciderunt tam multa superius similiter dicta & exposita: ad unam quippe sententiam utraque verba concurrunt; nec quod alius tacuit, homo, alius dixit, ullo modo contrarium est. Magis quod Lucas non ait, Centurionem dixisse, Filius Dei erat, sed, justus erat: potest putari diversum: sed vel utrumque dictum à Centurione intelligere debemus, & aliud illos, aliud

gustum commemorasse; vel fortasse Lucam exprime-

re voluisse sententiam Centurionis, quomodo dixerit Iesum Filium Dei. Fortè enim non eum Unigenitum æqualem Patri Centurio intellexerat, sed ideo Filium Dei dixerat, quia justum crediderat, sicut multi justî dicti sunt filii Dei. Quod autem etiam ipse Lucas dixit, Videns autem Centurio quod factum erat, in eo genere inclusit omnia, quæ in illa

I

hora mirabiliter facta erant, tamquam unum mirabile factum commemorans, cujus quasi membra & partes erant omnia illa miracula. Jam verò quod Matthæus addidit, eos qui cum Centurione erant, alii autem hoc tacuerunt; cui non appareat ex notissima regula non esse contrarium, cum alius dicit quod alius tacet? Et quod Matthæus dixit, *timuerunt valde*; Lucas autem non dixit *timuit*, sed *glorificavit Deum*; quis non eum intelligat timendo glorificasse?

CAPUT

XXI.

Mulieres
adstantes
cruci.

Matth. 27.

v. 55. & 56.

Marci 15.

v. 40.

v. 41.

58. SEQUITUR Matthæus: * *Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrantes ei, * inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi. Marcus sic: * Erant autem & mulieres de longè adspicientes inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris & Ioseph mater, & Salome, * & cum esset in Galilæa sequebantur eum, & ministrabant ei, & aliæ multæ quæ simul cum eo adscenderant Ierosolymam. Inter hos nihil video quod contrarium possit putari: quid enim interest ad veritatem, quòd quasdam mulieres pariter, quasdam singuli nominaverunt? Lucas quoque ita narrationem contexuit. *Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Stabant autem omnes noti ejus à longè, & mulieres quæ secutæ fuerant eum à Galilæa, hæc videntes. Unde superioribus duobus de mulierum præsentia satis consentit, quamvis nullam earum nominatim exprimat: de turba etiam quæ simul aderat, & videntes quæ fiebant tundeant pectora sua, & revertebantur, consentit Matthæo, quamvis seorsum adnexuerit, Centurio autem & qui cum eo erant: quapropter tantummodo de notis ejus qui stabant à longè solus invenitur dixisse. Nam & Johannes commemoravit de præsentia feminarum antequam Dominus emisisset spiritum, ita narrans: * *Stabant autem juxta crucem Iesu mater ejus, & soror matris ejus Maria Cleopha, & Maria Magdalene: * cum vidisset ergo Iesus matrem & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier ecce filius tuus: * deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Qua in re nisi apertissimè Matthæus quoque & Marcus Mariam Magdalenen nominassent, possemus dicere, alias à longè, alias juxta crucem fuisse; nullus enim eorum præter Johannem matrem Domini commemoravit: nunc ergo quomodo intelligitur eadem Maria Magdalene, & à longè stetit cum aliis mulieribus, sicut Matthæus & Marcus dicunt, & juxta crucem fuisse, sicut Johannes dicit; nisi quia in tanto intervallo erant, ut & juxta dici possent, quia in conspectu ejus præstò aderant, & à longè in comparatione turbæ propinquius circumstantis cum Centurione & militibus. Possumus etiam intelligere, quòd illæ quæ simul aderant cum matre Domini, postquam eam discipulo commendavit, abire jam cœperant, ut à densitate turbæ se exuerent, & cetera quæ facta sunt longius intuerentur; ut ceteri Evangelistæ qui post mortem Domineas commemoraverunt, jam longè stantes commemorarent.***

CAPUT

XXII.

Ioseph petiit
corpus
Domini.

Matth. 27.

v. 57. & 58.

Marci 15.

v. 42.

59. SEQUITUR Matthæus: * *Cum serò autem factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathia nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu; * hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu: tunc Pilatus jussit reddi corpus. Marcus sic: * Et cum jam serò esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sab-*

*batum, * venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio, v. 43. qui & ipse erat expectans regnum Dei; & audacter introiit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. * Pilatus autem mirabatur si jam obiisset: & accersito Centurione interrogavit eum si jam mortuus esset: * Et cum cognovisset à Centurione, donavit corpus Ioseph. Lucas sic: * Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio, vir bonus & justus, * hic non consenserat consilio & actibus eorum, ab Arimathia civitate Judææ, qui expectabat & ipse regnum Dei; * hic accessit ad Pilatum, v. 52. & petiit corpus Iesu. Johannes autem postea quàm narravit de cruribus fractis eorum, qui cum Domino crucifixi erant, & de latere Domini lanceâ percussio: quod totum solus dixit, subjungit consentiens ceteris, ita narrans: *Post hæc autem rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathia, eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Judæorum, ut tolleretur corpus Iesu: & permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. In hoc nihil exstat, in quo aliquis eorum alicui repugnare videatur. Sed aliquis forsitan quærat, quomodo à semetipso Johannes ipse non discrepet, contestans cum ceteris quòd Ioseph petiverit corpus Iesu, & solus dicens quòd occultus fuisset discipulus Domini propter metum Judæorum: meritò enim movet, cur ille qui propter timorem occultus discipulus erat, ausus sit petere corpus ejus, quod nullus eorum qui eum palam sequebantur, auderet. Sed intelligendum est, istum fiduciâ dignitatis hoc fecisse, quæ præditus poterat familiariter intrare ad Pilatum. In extremo autem illo officio funeri exhibendo minùs curasse de Judæis, quamvis soleret in Domino audiendo eorum inimicitias devitare.**

60. SEQUITUR Matthæus: * *Et accepto corpore, Ioseph involvit illud in sindone munda, * & posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra: & advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit. Marcus sic: Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum involvit sindone, & posuit eum in monumento quod erat excisum de petra, & advolvit lapidem ad ostium monumenti. Lucas sic: Et depositum involvit in sindone, & posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. Ex his tribus nulla quæstio dissensionis oriri potest: Johannes autem sepulturam Domini, non à solo Ioseph, sed à Nicodemo quoque curatam fuisse commemorat. Consequenter enim à Nicodemo incipiens, ita narrat: * *Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ & aloës quasi libras centum. Deinde sequitur adjungens ipsum Ioseph, & dicit: * Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos Judæis est sepelire. * Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat: * ibi ergo propter parasceven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Iesum. Neque hîc aliquid repugnat rectè intelligentibus. Neque enim illi qui de Nicodemo tacerunt, affirmaverunt à solo Ioseph Dominum sepultum, quamvis solius commemorationem fecerint; aut quia illi una sindone à Ioseph involutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi & alia lintea potuisse afferri à Nicodemo & superaddi, ut verum narraret Johannes, quòd non uno linteo, sed linteis involutus sit: quamvis & propter sudarium quod capiti adhibebatur, & institas quibus corpus totum alligatum est, quia omnia de lino erant, etiamsi una sindon ibi fuit, verissimè dici**

CAPUT

XXIII.

Sepultura

Domini.

Matth. 27.

v. 59. & 60.

Marci 15.

v. 46.

Lucæ 23.

v. 53.

v. 40.

v. 41.

v. 42.

potuit, ligaverunt eum linteis. Lintea quippe generaliter dicuntur quæ lino texuntur.

CAPUT
XXIV.
Gesta circa
tempus re-
surrectio-
nis Domi-
ni.

Mat. 27. 61.
Marci 15.
47.
Matth. 27.
v. 62. v. 63.

v. 64

v. 65

v. 66

Matth. 28.

v. 1.

v. 2.

v. 3.

v. 4.

v. 5.

v. 6.

v. 7.

Marci 16.1.

v. 6.

v. 7.

v. 8.

v. 9.

v. 10.

v. 11.

v. 12.

v. 13.

v. 14.

v. 15.

v. 16.

v. 17.

v. 18.

v. 19.

v. 20.

v. 21.

v. 22.

v. 23.

v. 24.

v. 25.

v. 26.

v. 27.

v. 28.

v. 29.

v. 30.

v. 31.

v. 32.

v. 33.

v. 34.

v. 35.

v. 36.

v. 37.

v. 38.

v. 39.

v. 40.

v. 41.

v. 42.

v. 43.

v. 44.

v. 45.

v. 46.

v. 47.

v. 48.

v. 49.

v. 50.

61. SEQUITUR Matthæus : * *Erat autem ibi Maria Magdalene & altera Maria sedentes contra sepulcrum. Quod Marcus ita dicit : Maria autem Magdalene & Maria Ioseph adspiciebant ubi ponere-*

tur. Unde nihil eos ex hoc dissentire manifestum est.

62. Sequitur Matthæus : * *Altera autem die quæ est post parasceven, convenerunt principes sacerdotum & Pharisei ad Pilatum, dicentes, Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens, Post*

tres dies resurgam : iube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium ; ne fortè veniant discipuli ejus & fu-

rentur eum, & dicant plebi, Surrexit à mortuis ; &

erit novissimus error peior priore. Ait illis Pilatus,

Habetis custodiam, ite custodite sicut scitis. Illi au-

tem abeuntes munierunt sepulcrum signantes lapidem

cum custodibus. Hoc solus Matthæus narrat, nullo

aliorum narrante aliquid quod huic videatur esse

contrarium.

63. Deinde sequitur idem Matthæus, & dicit :

* *Vespere autem sabbati quæ lucefcit in primam sab-*

bati, venit Maria Magdalene & altera Maria vi-

dere sepulcrum. Et ecce terræ motus factus est magnus.

Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens

revolvit lapidem, & sedebat super eum. Erat autem

adspæctus ejus sicut fulgur, & vestimenta ejus sicut nix.

Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, & fa-

eti sunt velut mortui. Respondens autem Angelus di-

xit mulieribus, Nolite timere vos : scio enim quod le-

sum qui crucifixus est, quæritis : non est hic, surrexit

enim sicut dixit : venite, & videte locum ubi positus erat

Dominus ; & citò euntes dicite discipulis ejus, quia

surrexit ; & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum

videbitis : ecce dixi vobis. Huic Marcus consonat.

Sed potest movere, quomodo secundum Mat-

thæum Angelus super lapidem sedebat revolutum à monumento : Marcus enim introeuntes eas in mo-

numentum dicit vidisse juvenem sedentem in dex-

tris coopertum stolâ candidâ, & obstupuisse : nisi intelligamus aut Matthæum tacuisse de illo Angelo,

quem intrantes viderunt ; Marcum verò de illo ta-

cuisse, quem foris viderunt sedentem super lapi-

dem : ut duos viderint, & à duobus singillatim au-

dierint quæ dixerunt Angeli de Jesu, prius ab illo

quem foris viderunt sedentem super lapidem, dein-

de ab illo quem viderunt intrantes in monumentum

sedentem à dextris, quò ut intrarent, illius qui fo-

ris sedebat verbis exhortatæ sunt dicentis, *Venite,*

& videte locum ubi positus erat Dominus : quò ve-

nientes, ut dictum est, & intrantes viderunt eum,

de quo Matthæus tacet, Marcus autem loquitur,

sedentem à dextris, à quo talia similiter audierunt.

Aut certè intrantes in monumentum in aliqua septa

maceriæ debemus accipere, qua communitum lo-

cum tunc fuisse credibile est in aliquo spatio ante

petram, qua excisâ locus factus fuerat sepulturæ :

ut ipsum viderint in eodem spatio sedentem à dex-

tris, quem dicit Matthæus sedentem super lapi-

dem, quem terræ motu ab ostio monumenti re-

volverat, id est à loco sepulcri, quod effossum erat

in petra.

64. Item quæri potest quemadmodum Mar-

cus dicat, *At illæ exeuntes fugerunt de monumento,*

invaserat enim eas tremor & pavor ; & nemini quid-

quam dixerunt, timebant enim : cum dicat Matthæus,

Et exierunt citò de monumento cum timore & gaudio ma-

gno, currentes nuntiare discipulis ejas : nisi intelliga-

mus ipsorum Angelorum nemini ausas fuisse ali-

quid dicere, id est, respondere ad ea quæ ab illis

audierant, aut certè custodibus quos jacentes vi-

derunt. Nam illud gaudium quod Matthæus com-

memorat, non repugnat timori de quo Marcus di-

cit : debuimus enim utrumque in illarum animo fa-

ctum intelligere, etiamsi ipse Matthæus de timore

non diceret : cum verò & ipse dicat, Exierunt citò

de monumento cum timore & gaudio magno, nihil ex

hac re quæstionis remanere permittit.

65. De hora quoque ipsa, qua venerunt mu-

lieres ad monumentum, non contemnenda exo-

ritur quæstio. Cum enim Matthæus dicat, *Vespere*

autem sabbati, quæ lucefcit in primam sabbati, ve-

nit Maria Magdalene & altera Maria videre sepul-

crum : quid est quod dicit Marcus, Et valde manè

unà sabbatorum veniunt ad monumentum oriente jam

sole ? In quo quidem à ceteris duobus, id est, Luca

& Johanne non discrepat. Quod enim dicit Lucas,

valde diluculo ; & Johannes, manè cum adhuc tene-

bræ essent : hoc intelligitur Marcus dicere, valde

manè oriente jam sole, id est cum cælum ab orien-

tis parte jam albesceret ; quod non fit utique nisi

solis orientis vicinitate : ejus enim est ille fulgor,

qui nomine auroræ appellari solet. Ideo non repu-

gnat illi qui ait, cum adhuc tenebræ essent. Die quip-

pe surgente, aliquæ reliquæ tenebrarum tantò

magis extenuantur, quantò magis oritur lux. Nec

sic accipiendum est quod ait, valde manè, tam-

quam sol ipse videretur jam super terras : sed po-

tiùs sicut dicere solemus eis, quibus volumus signi-

ficare temperiùs aliquid faciendum. Cum enim di-

xerimus manè, ne putent jam sole supra terram

conspicuo nos dicere, ad hoc plerumque addi-

mus Valde manè, ut illud quod etiam albescente

vocatur, intelligant : quamquam & hoc usitatum

fit, ut post galli cantum sæpe repetitum cum con-

jectare homines cœperint diem jam propinquare,

dicant, Jam manè est ; & cum post hoc verbum

adtenderint, & jam oriente, id est jam de proximo

adveniente in has partes sole, cælum rubescere vel

albescere viderint, addant qui dicebant Manè est,

& dicant Valde manè est. Quid autem interest dum

sive illo sive isto modo nihil aliud intelligamus à

Marco appellatum manè, nisi quod Lucas appel-

lavit diluculo ; & hoc valde manè, quod ille valde di-

luculo, & quod Johannes manè cum adhuc tenebræ

essent ? sole autem jam oriente, id est ortu suo jam

cælum illuminare incipiente. Quomodo ergo his

tribus congruat Matthæus, qui nec diluculo, nec

manè, sed vespere ait sabbati quæ lucefcit in primam

sabbati, adtentius indagandum est. A parte quip-

pe prima noctis, quod est vespere, ipsam noctem

voluit significare Matthæus, cujus noctis fine vene-

runt mulieres ad monumentum. Eâ verò causâ in-

telligitur eandem noctem sic appellasse, quia jam

à vespere licebat afferre aromata, transacto utique

sabbato. Ergo quoniam sabbato impediabantur, ut

non antè facerent, ab eo tempore nominavit no-

ctem, ex quo eis licere cœpit ut facerent, quocum-

que vellent tempore ejusdem noctis. Sic itaque di-

ctum est, vespere sabbati, ac si diceretur, nocte

a Editi, in prima. At optimæ notæ MSS Corbeiensis, Floriacensis &c. constanter habent, in primam. Textus Græcus, eis μὲν οὐκ ἔπειτα, in unam sabbatorum

Tom. III. Pars II.

b Vulgata versio, præcedet : paulòque post, ecce prædixi vobis. At editi & MSS codices hujus operis ferunt, præcedit : tum ex iis plerique MSS. ecce dixi vobis : juxta Græcum, μετὰ ταῦτα, & ἔπειτα.

sabbati, id est nocte quæ sequitur diem sabbati: A quod ipsa verba ejus satis indicant. Sic enim ait: *Vespere autem sabbati quæ lucefcit in primam sabbati*: quod fieri non potest, sitantummodo primam noctis particulam, id est solum initium noctis intellexerimus dicto vespere significatam: neque enim ipsum initium lucefcit in primam sabbati, sed ipsa nox quæ luce incipit terminari. Nam terminus primæ partis noctis, secundæ partis initium est; lux autem terminus totius noctis est: unde non potest dici vesper lucefcens in primam sabbati, nisi nomine vesperi nox ipsa intelligatur quam lux terminat. Et usitatus loquendi modus divinæ Scripturæ est à parte totum: à vespere ergo noctem significavit, cujus extremum est diluculum. Diluculo enim venerunt illæ mulieres ad monumentum; ac per hoc ea nocte venerunt, quæ significata est nomine vesperi. Tota enim significata est eo nomine, ut dixi; & ideo quacumque ejus noctis parte venissent, ea utique nocte venissent: cum ergo venerunt parte ejus noctis extrema, ea procul dubio nocte venerunt. Vespere autem quæ lucefcit in primam sabbati, non potest nisi tota ipsa nox intelligi: eo igitur vespere venerunt, quæ ipsa nocte venerunt: ipsa autem nocte venerunt, quæ noctis ipsius quamvis extrema parte venerunt.

66. Nam & ipsum triduum, quo Dominus mortuus est & resurrexit, nisi isto loquendi modo, quo à parte totum dici solet, rectè intelligi non potest.

^a
Matth. 12.
40.

^a Ipse quippe ait: Sicut enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Computantur autem tempora, sive ex quo tradidit spiritum, sive ex quo sepultus est, & non occurrit ad liquidum; nisi medium diem, hoc est sabbatum totum diem accipiamus, id est cum sua nocte, illos autem qui eum in medio posuerunt, id est parasceven & primam sabbati, quem diem Dominicum dicimus, à parte totum intelligamus. Quid enim juvat quod quidam his angustiis coartati, & istum locutionis modum, id est à parte totum, in sanctarum Scripturarum solvendis quæstionibus plurimum valere nescientes, noctem voluerunt annumerare tres illas horas à sexta usque ad nonam quibus sol obscuratus est, & diem tres horas alias quibus iterum terris est redditus, id est à nona usque ad ejus occasum. Sequitur enim nox futuri sabbati, qua cum suo die computatâ, erunt jam duæ noctes & duo dies: porro autem post sabbatum sequitur nox ^b primæ sabbati, id est illucescentis diei Dominici, in qua tunc Dominus resurrexit: erunt ergo duæ noctes & duo dies, & una nox, etiamsi tota posset intelligi, nec ostenderemus quod illud diluculum pars ejus extrema sit: quapropter nec annumeratis illis sex horis, quarum tribus sol contenebratus est, & tribus eluxit, constabit ratio trium dierum & trium noctium. Restat ergo ut illo Scripturarum usitatissimo loquendi modo, quo à parte totum intelligitur, inveniamus ^c extremum diem tempus parasceves, quo crucifixus & sepultus est Dominus, & ex ipsa extrema parte totum diem cum sua nocte, qui jam peractus fuerat, accipiamus: medium verò, id est sabbati diem, non à parte, sed integrè totum: tertium rursus à parte sua prima, id est à nocte totum cum suo diurno tempore; ac sic erit triduum: quemadmodum illi octo

^a Hic in editis interponebatur, *Hinc magna redditur ratio verbi Domini*: quod abest à MSS.

dies post quos adscendit in montem, quorum medios integros adtendentes Matthæus & Marcus dixerunt, Post sex dies: quod Lucas dixit, Post octo dies. Matth. 17.1.
Marci 9.1.
Luca 9.28.

67. Nunc jam cetera videamus, quemadmodum Matthæo congruant. Lucas enim apertissime duos Angelos dicit visos fuisse à mulieribus, quæ venerunt ad monumentum, quorum singulos intellexeramus commemoratos à duobus, unum à Matthæo, id est illum qui extra monumentum sedebat in lapide; alterum à Marco, id est illum qui intra monumentum sedebat à dextris. Sed Lucas ita narrat: ** Et dies erat parasceves, & sabbatum il-
lucescebat. * Subsecutæ autem mulieres, quæ cum ipso
venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quem-
admodum positum erat corpus ejus, * & revertentes pa-
raverunt aromata & unguenta: & sabbato quidem si-
luerunt secundum mandatum: * unâ autem sabbati val-
de diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ
paraverant aromata; * & invenerunt lapidem revolu-
tum à monumento; * & ingressæ non invenerunt corpus* Luca 24.1.
Matth. 23
2.
Marci 16,
Luca 23.
v. 54.
v. 55.
v. 56.
Luca 24.
v. 1.
v. 2.
v. 3.

*Domini Iesu: * & factum est dum mente consternatæ
essent de isto, & ecce duo viri steterunt secus illas in ve-
ste fulgenti: * cum timerent autem & declinarent vul-
tum in terram, dixerunt ad illas, Quid queritis viven-
tem cum mortuis? * non est hic, sed surrexit: recorda-
mini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa
esset, * dicens, Quia oportet filium hominis tradi in
manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia
resurgere. * Et recordatæ sunt verborum ejus, * & re-
gressæ à monumento nuntiaverunt hæc omnia illis unde-
cim, & ceteris omnibus.* v. 4.
v. 5.
v. 6.
v. 7.
Matth. 17.
22.
Marci 9.30.
Luca 9.22.
Luca 24.
v. 8. v. 9.

Quomodo ergo singuli visi sunt sedentes, unus secundum Matthæum foris super lapidem, & alter secundum Marcum intus à dextris; cum secundum Lucam duo steterint secus illas, quamvis similia dixerint? Possumus quidem adhuc intelligere unum Angelum visum à mulieribus, & secundum Matthæum, & secundum Marcum, sicut suprâ diximus: ut eas ingressas in monumentum sic accipiamus, in aliquod scilicet spatium quod erat aliquâ maceriâ communitum, ut intrari posset ante illum saxeum sepulcri locum, atque ibi vidisse Angelum sedentem supra lapidem revolutum à monumento, sicut dicit Matthæus, ut hoc sit sedentem à dextris, quod dicit Marcus: deinde intus ab eis dum inspicerent locum in quo jacebat corpus Domini, visos alios duos Angelos stantes, sicut dicit Lucas, similia locutos ad earum exhortandum animum & ædificandam fidem.

68. Sed videamus & illa quæ Johannes dicit, *Utrum vel quemadmodum his congruant.* Sic ergo narrat Johannes: ** Unâ autem sabbati Maria Mag-
dalene venit manè cum adhuc tenebræ essent ad monu-
mentum, & vidit lapidem sublatum à monumento.
* Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad
aliud discipulum quem amabat Iesus, & dicit eis, Tu-
lerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posue-
runt eum. * Exiit ergo Petrus & ille alius discipulus,
& venerunt ad monumentum. * Currebant autem duo
simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro,
& venit primus ad monumentum. * & cum se inclinasset,
vidit posita lintheamina, non tamen introiit. * Ve-
nit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in mo-
numentum; & vidit lintheamina posita, * & sudarium
quod fuerat super caput ejus non cum lintheaminibus po-
situm, sed separatim involutum in unum locum. * Tunc* Iohan. 19.
v. 1.
v. 2.
v. 3.
v. 4.
v. 5.
v. 6.
v. 7.
v. 8.

^b Editi, *primi sabbati*: & paulò post, *diei Dominica*.
^c Unus è Vatic. MSS. *primum diem*.

ergo introiit & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. * Nondum enim sciebant Scripturam, quia oporteret eum à mortuis resurgere. * Abierunt ergo iterum ad semetipsos discipuli: 10. * Maria autem stabat ad monumentum foris plorans: dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum; * & vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu. * Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. * Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Jesum stantem, & non sciebat quia Jesus est. * Dicit ei Jesus, Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus est, dicit ei, Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, & ego eum tollam. * Dicit ei Jesus, Maria. Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magister. * Dicit ei Jesus, Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis, Adscendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum. * Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi. In hac Johannis narratione dies vel tempus quo ventum est ad monumentum, cum ceteris convenit: illud etiam quod duo Angeli visi sunt, concordat cum Luca: sed quod * ille stantes dicit Angelos visos, iste autem sedentes, & cetera quæ illi non dicunt, quomodo hæc possint intelligi non discrepare à ceteris, & quo ordine gesta sint, nisi diligenter considerentur, repugnantia possunt videri.

69. Quapropter hæc omnia quæ circa tempus resurrectionis Domini facta sunt, secundum omnium Evangelistarum testimonia in una quadam narratione, quantum nos Dominus adjuverit, quemadmodum geri potuerint, ordinemus. Primâ sabbati diluculo, sicut omnes consentiunt, ventum est ad monumentum. Jam factum erat quod solus Matthæus commemorat de terræ motu & lapide revoluto conterritisque custodibus, ita ut in parte aliqua velut mortui jacerent. Venit autem, sicut Johannes dicit, Maria Magdalene, sine dubio * ceteris mulieribus, quæ Domino ministraverant, plurimum dilectione ferventior, ut non immerito Johannes solam commemoraret, tacitis eis quæ cum illa fuerunt, sicut alii testantur. Venit ergo, & ut vidit lapidem sublatum à monumento, antequam aliquid diligentius inspiceret, non dubitans ablatum inde esse corpus Jesu, cucurrit, sicut dicit idem Johannes, & nuntiavit Petro atque ipsi Johanni. Ipse est enim discipulus quem amabat Jesus. At illi currere cœperunt ad monumentum, & præveniens Johannes inclinavit se, & vidit posita linteamina, nec intravit: Petrus autem consecutus intravit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum lintaminibus positum, sed separatim involutum. Deinde & Johannes intravit, & vidit similiter, & credidit quod Maria dixerat, sublatum esse Dominum de monumento. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum ad semetipsos discipuli: Maria autem stabat ad monumentum foris plorans, id est ante illum saxei sepulcri locum, sed tamen intra illud spatium quod jam ingressæ fuerant: hortus quippe illic erat, sicut idem Johannes commemorat. Tunc viderunt Angelum sedentem à dextris super lapidem

revolutum à monumento, de quo Angelo narrant Matthæus & Marcus. Tunc eis dixit, Nolite timere vos; scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis: non est hîc, surrexit enim sicut dixit: venite & videte locum ubi positus erat Dominus: & citò euntes dicite discipulis ejus, quia surrexit; & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis, ecce dixi vobis: quibus similia Marcus quoque non tacuit. Ad hæc verba Maria dum fleret inclinavit se, & prospexit in monumentum, & vidit duos Angelos, sicut dicit Johannes, in albis sedentes: unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. Hîc intelligendi sunt surrexisse Angeli, ut etiam stantes viderentur, sicut eos Lucas visos fuisse commemorat, & dixisse secundum eundem Lucam timentibus mulieribus & vultum in terram declinantibus, Quid quæritis viventem cum mortuis? non est hîc, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens, Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatæ sunt verborum ejus. Post hæc conversa est retrorsum Maria, & vidit Jesum stantem, sicut dicit Johannes, & non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus, Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus est, dicit ei, Domine si tu sustulisti eum dicito mihi ubi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Jesus, Maria. Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Jesus, Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis, Adscendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum. Tunc egressa est à monumento, hoc est ab illo loco ubi erat horti spatium ante lapidem effossum: & cum illa aliæ, quas secundum Marcum invaserat tremor & pavor, & nemini quidquam dicebant. Tunc jam secundum Matthæum, ecce Jesus occurrit illis dicens, Avete. Illæ autem acceperunt & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum. Sic enim colligimus, & Angelorum allocutionem bis numero eas habuisse venientes ad monumentum, & ipsius Domini: semel scilicet illic quando Maria hortulanum putavit, & nunc iterum cum eis occurrit in via, ut eas ipsa repetitione firmaret, atque à timore recrearet. Tunc ergo ait illis, Nolite timere, ite nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Venit ergo Maria Magdalene annuntians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc ei dixit: non solum ipsa, sed & aliæ, quas Lucas commemorat, quæ nuntiaverunt hæc discipulis undecim, & ceteris omnibus. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non credebant illis. His & Marcus adtestatur. Nam postea quam commemoravit eas tremantes & paventes exiisse à monumento, & nemini quidquam dixisse, adjunxit quod resurgens Dominus apparuerit manè primâ sabbati, primò Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia; & quia illa vadens nuntiavit iis qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus; & quia illi audientes quod viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt. Sanè Matthæus etiam illud inferuit, abscedentibus mulieribus quæ illa omnia viderant & audierant, venisse etiam quosdam in

* Editi, cum ceteris. At MSS. carent particulâ cum.

civitatem de illis custodibus, qui jacuerant velut mortui, & nuntiasse principibus sacerdotum omnia quæ facta erant, hoc est quæ etiam illi sentire potuerunt: illos verò congregatos cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dedisse militibus, ut dicerent quòd discipuli ejus venissent, eumque furati essent illis dormientibus; pollicentes etiam securitatem à præside qui eos custodes dederat: & illos acceptâ pecuniâ fecisse sicut erant edocti, divulgatumque esse verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.

CAPUT
XXV.
Pauli de
Christi ap-
paritione
testimonia
cum Evan-
gelis con-
feruntur.
1. Cor. 15.
5. &c.

70. JAM post resurrectionem quemadmodum apparuerit Dominus discipulis, considerandum est, non solum ut elucescat etiam ex hac convenientia quatuor Evangelistarum, verum etiam ut cum Paulo apostolo consonent, qui de hac re in prima ad Corinthios epistola ita loquitur: Tradidi enim vobis in primis quod & accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, & quia apparuit Cephæ, postea^a duodecim, deinde apparuit plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent usque adhuc, quidam autem dormierunt; postea apparuit Jacobo, deinde apostolis omnibus: ^b novissimè autem omnium quasi abortivo apparuit & mihi. Hunc autem ordinem nullus Evangelistarum tenuit: unde considerandum est, utrum ordo quem illi tenuerunt, huic non adversetur: nam nec ille omnia, nec isti omnia dixerunt; quæ autem dixerunt omnes, utrum nihil inter se repugnent tantum videndum est. Lucas enim solus quatuor Evangelistarum, non dicit à mulieribus visum Dominum, sed tantummodo Angelos: Matthæus autem dicit quòd eis occurrerit redeuntibus à monumento: Marcus quoque dicit primò visum esse Mariæ Magdalene, sicut & Johannes; sed quomodo sit ei visus non dicit, quod explicatur à Johanne. Lucas autem non solum tacet, ut dixi, cum apparuisse mulieribus, sed etiam duos, quorum unus fuit Cleophas, talia dicit locutos cum illo antequam agnoscerent eum, tamquam mulieres nihil se aliud quam Angelos vidisse nuntiaverint, qui dicebant eum vivere. Ita enim narrat: * Ecce duo ex illis ibant ipsa die in castrum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem, nomine Emaus; & ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quæ acciderant: * Et factum est dum loquerentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis: * oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. * Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, & estis tristes. * Et respondens unus cui nomen Cleophas, & dixit ei, Tu solus peregrinus es in Ierusalem, & non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus? * Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt, De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo: * & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. * Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël: & nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quo hæc facta sunt. * Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. * Et abierunt

^a Editi, undecim. At MSS. duodecim; juxta Græc. & c. solis.

^b In decem MSS. novissimò: his infra n. 85. consentiebant editi.

quidam ex nostris ad monumentum, & ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non viderunt. Hæc secundum Lucam ita narrant, ut meminisse ac recolere potuerunt quòd à mulieribus dictum erat, vel à discipulis qui cucurrerant ad monumentum, quando eis nuntiatum est quòd ablatum inde sit corpus ejus. Et ipse quidem Lucas Petrum tantum dicit cucurrisse ad monumentum, & procumbentem vidisse lintheamina sola posita, & abiisse secum mirantem quod factum fuerat. Hoc autem de Petro commemorat, prius quam narret de his duobus quos invenit in via, postea quam narrauit de mulieribus quæ viderant Angelos, & ab eis audierant quòd resurrexisset Jesus, tamquam tunc Petrus ad monumentum cucurrerit. Sed intelligitur hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro. Tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum, quando & Johannes, cum tantummodo à mulieribus, præcipuè à Maria Magdalene nuntiatum eis fuerat de corpore ablato: tunc autem illa nuntiaverat, quando vidit lapidem avulsam à monumento: & postea facta sunt hæc de visione Angelorum, atque ipsius Domini, qui bis numero apparuerat mulieribus, semel ad monumentum, & iterum occurrens revertentibus à monumento. Hoc autem antequam duobus illis in via visus fuisset, quorum erat unus Cleophas. Namque & Cleophas loquens cum Domino quem nondum agnoscebat, non Petrum dixit isse ad monumentum: sed abierunt quidam ex nostris, inquit, ad monumentum, & ita invenerunt sicut mulieres dixerunt: quod & ipse recapitulando intelligitur dixisse, illud scilicet quod primò mulieres nuntiaverant Petro & Johanni de ablato corpore Domini. Ac per hoc cum ipse Lucas Petrum dixerit cucurrisse ad monumentum, & Cleopham dixisse ipse retulerit quòd quidam eorum ierant ad monumentum, intelligitur adtestari Johanni; quòd duo ierint ad monumentum; sed Petrum solum primò commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiaverat. Item potest movere quòd Petrum non intrantem, sed procumbentem dicit idem Lucas vidisse sola lintheamina, & discessisse mirantem; cum Johannes dicat se potius ita vidisse, hoc est discipulum illum quem diligebat Jesus, non intrasse in monumentum, quò prior venerat, sed cum se inclinasset vidisse posita lintheamina: sed & seipsum postea dicit intrasse. Ita & Petrus intelligendus est primò procumbens vidisse, quod Lucas commemorat, Johannes tacet; post autem ingressus, sed ingressus tamen antequam Johannes intraret, ut omnes verum dixisse sine ulla repugnantia reperiantur.

71. Ordo ergo rerum qui esse potuit, quemadmodum Dominus, excepto quòd jam mulieribus locutus erat, etiam maribus discipulis visus fuerit, secundum testimonia non solum quatuor Evangelistarum, sed etiam Pauli apostoli, contendendus & demonstrandus est. Omnium ergo virorum primò apparuisse intelligitur Petro, ex his dumtaxat omnibus quos Evangelistæ quatuor & Paulus apostolus commemoraverunt. Ceterum si apparuit alicui eorum prius quam Petro, quod omnes tacuerunt, quis vel dicere audeat vel negare? Neque enim & Paulus dixit, Apparuit primò Cephæ, sed, Apparuit, inquit, Cephæ, postea duodecim, deinde apparuit plus quam quingentis fratribus simul. Sic autem non apparet quibus duodecim, quemadmo-

^c In prius excusis, non invenerunt. At in Gallicanis & Vaticanis MSS. non viderunt: favente Græco, & c. & c.

Luca 24.
12.

Johan. 20.
2.

Luca 24.
24.

Luca 24.
12.

Johan. 20.
5. &c.

1. Cor. 15. 5.

dum nec quibus quingentis. Fieri enim potest ut de turba discipulorum fuerint isti duodecim nescio qui. Nam illos quos Apostolos nominavit, non jam duodecim, sed undecim diceret, sicut nonnulli etiam codices habent; quod credo perturbatos homines emendasse, putantes de illis duodecim Apostolis dictum, qui jam Juda extincto undecim erant. Sed si illi codices verius habeant qui undecim habent, siue alios quosdam duodecim^a discipulos Paulus velit intelligi, siue sacratum illum numerum etiam in undecim stare voluerit; quia duodenarius in eis numerus ita mysticus erat, ut non posset in locum Judæ nisi alius, id est Matthias ad conservandum sacramentum ejusdem numeri subrogari; quodlibet ergo eorum sit, nihil inde existit, quod veritati vel istorum alicui veracissimo narratori repugnare videatur: probabiliter tamen creditur postea quam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus, quorum erat unus Cleophas, de quibus Lucas totum narrat, Marcus autem breviter ita perstringit: *Post hæc autem*, inquit, *duobus ex eis ambulantes ostensus est in alia effigie, euntibus in villam*. Castellum quippe illud non absurdè accipimus etiam villam potuisse appellari; quod nunc jam appellatur ipsa Bethleem, quæ civitas antea vocitata est; quamvis nunc sit honoris amplioris, nomine Domini, qui in illa natus est, sic per Ecclesias omnium gentium diffamato. Et in codicibus quidem Græcis magis agrum invenimus quam villam: agri autem nomine non castella tantum, verum etiam municipia & colonie solent vocari extra civitatem, quæ caput & quasi mater est ceterarum, unde metropolis appellatur.

^{Ibidem.} 72. Quod autem ait Marcus, eis in alia effigie Dominum apparuisse: hoc Lucas dicit, quod eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est usque ad fractionem panis, certi mysterii causâ, ut eis in illo alia ostenderetur effigies, & sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mentis eorum, adhuc ignorantis quod oportebat Christum mori & resurgere, simile aliquid eorum oculi passi sunt, non veritate fallente, sed ipsis veritatem percipere non valentibus, & aliud quam res est opinantibus: ne quisquam se Christum agnovisse arbitretur, si ejus corporis particeps non est, id est Ecclesiæ, cujus unitatem in sacramento panis commendat Apostolus, dicens, Unus panis, unum corpus multi sumus: ut cum eis benedictum panem porrigeret, aperirentur oculi eorum, & agnoscerent eum; aperirentur utique ad ejus cognitionem, remoto scilicet impedimento, quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim clausis oculis ambulabant; sed inerat aliquid, quo non sinerentur agnoscere quod videbant: quod scilicet & caligo & aliquis humor efficere solet. Non quia Dominus non poterat transformare carnem suam, ut alia reverâ esset effigies, non quam solebant illi contueri; quandoquidem & ante passionem suam transformatus est in monte, ut facies ejus claresceret sicut sol: quale vult enim corpus de qualicumque corpore verum de vero facit, qui de aqua vera verum vinum fecit: sed non ita fecerat, cum apparuit

illis duobus in alia effigie. Non enim^b sicut erat apparuit eis, quorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à satana fuisse, ne agnosceretur Jesus: sed tamen à Christo est facta permissio usque ad sacramentum panis: ut unitate corporis ejus participata, removeri intelligatur impedimentum inimici, ut Christus possit agnosci.

73. Nam ipsos esse istos de quibus & Marcus narrat, credendum est: quia dicit ipsos euntes nuntiassè ceteris: sicut Lucas dicit eos surgentes eadem horâ, regressos esse Jerusalem, & invenisse congregatos undecim, & eos qui cum ipsis erant, dicentes quod surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni; & tunc etiam ipsos narrasse quæ gesta erant in via, & quomodo eum cognoverint in fractione panis. Jam ergo erat fama quod resurrexerat Jesus, ab illis mulieribus facta, & à Simone Petro, cui jam apparuerat: hoc enim isti duo invenerunt loquentes ad quos in Jerusalem venerunt. Fieri itaque potest ut timore prius in via noluerint dicere, quod eum audierant resurrexisse, quando tantummodo Angelos dixerunt visos esse mulieribus: ignorantes enim cum quo loquerentur, meritò possent esse solliciti, ne quid passim de Christi resurrectione jactantes in manus inciderent Judæorum. Quod autem ait Marcus, *Annuntiaverunt ceteris, nec illis crediderunt*; cum Lucas dicat, quod jam inde loquebantur verè resurrexisse Dominum, & Simoni apparuisse: quid intelligendum est, nisi aliquos ibi fuisse qui hoc nollent credere? Cui autem non eluceat prætermisisse Marcum quæ Lucas narrando explicavit, hoc est, quæ cum illis locutus fuerit Jesus antequam agnoscerent eum, & quomodo eum in fractione panis agnoverint? Quando quidem mox ut dixit eis apparuisse in alia effigie euntibus in villam, continuo conjunxit, *Et illi euntes nuntiaverunt ceteris, nec illis crediderunt*: quasi possent nuntiare quem non agnoverant; aut possent agnoscere, quibus alia effigies ejus apparuerat. Quomodo ergo eum agnoverint, ut nuntiare possent, Marcus sine dubio prætermisit. Quod ideo memoriæ commendandum est, ut assuescamus advertere Evangelistarum morem ita prætermittentium quæ non commemorant, & conjungentium quæ commemorant, ut eis qui usum in hac consideratione non habent, non aliunde maximè error oriatur, quo putent eos non sibi congruere.

74. Lucas ergo sequitur, & dicit: ** Dum hæc autem loquuntur; Iesus stetit in medio eorum, & dicit eis, Pax vobis, ego sum nolite timere.** ^{Lucæ 24. v. 36.} *Conturbati verò & conterriti existimabant se spiritum videre.** ^{v. 37.} *Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes adscendunt in corda vestra? * Videte manus meas & pedes meos, quia ipse ego sum: palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.** ^{v. 38.} *Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes.* ^{v. 39.} Hanc ostensionem Domini post resurrectionem intelligitur & Johannes commemorare, sic loquens: *Cum esset ergo serò die illo unâ sabbatorum, & fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Iesus & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.** ^{Johan. 20. v. 19.} *Et hoc cum dixisset; ostendit eis manus & latus.* ^{v. 20.} Ac per hoc his verbis Johannis

^a MSS. loco, discipulos, habent Apostolus.

^b Editi, Non enim aliter quam erat, sed sicut erat apparuit eis. At MSS. carent his vocibus, aliter quam erat sed: quæ imprudenter additæ fuerant, non probè intellecto verbo apparuit, quod hic pro visus est ponit Augustinus; & in Christum, quando illis duo-

bus in alia effigie visus fuit, non propterea transformata sua carne effigiem aliam re vera præ se tulisse probat hac ratione, quia si videntium oculi tenebantur ne eum agnoscerent, sequitur ut non in ipsa quam præ se ferebat effigie visus eis fuerit.

possunt conjungi ea quæ Lucas dicit, idem autem Johannes prætermittit. Ita enim Lucas sequitur:

Luca 24. * *Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ-*
v. 41. *gaudio dixit, Habetis hic aliquid quod manducetur?*

v. 42. * *At illi obtulerunt ei partem piscis assi & favum mel-*
v. 43. *lis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias*

Johan. 20. *dedit eis. His item verbis possunt adjungi quæ Lu-*
v. 20. *cas tacet, dicit autem Johannes: Gavisi sunt er-*

v. 21. *go discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum, Pax*
v. 22. *vobis, sicut misit me Pater & ego mitto vos. Hoc cum*

v. 23. *dixisset, insufflavit, & dixit eis, Accipite Spiritum-*

v. 24. *sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis;*
v. 25. *& quorum detinueritis, detenta sunt. His rursus ad-*

Luca 24. *memorat: Et dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ*
v. 44. *locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum, quo-*

v. 45. *niam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege*

v. 46. *Moyse & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit*

v. 47. *illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis,*
v. 48. *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum*

v. 49. *pati, & resurgere à mortuis die tertia, & prædicari*

v. 50. *in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum*

v. 51. *in omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem: vos autem*

v. 52. *estis testes horum. Et ego mitto promissum Patris*

v. 53. *mei in vos: vos autem sedete in civitate quoadusque in-*

v. 54. *duamini virtutem ex alto. Ecce quomodo comme-*

v. 55. *moravit & Lucas promissionem Spiritus sancti,*

v. 56. *quam non invenimus à Domino factam, nisi in*

v. 57. *Evangelio Johannis. Quod non prætereunter ad-*

v. 58. *vertendum est, ut meminerimus quemadmodum*

v. 59. *sibi Evangelistæ invicem adtestantur de quibus-*

v. 60. *dam etiam quæ ipsi non dicunt, & tamen dicta*

v. 61. *noverunt. Post hæc Lucas quæ gesta sunt omnia*

v. 62. *prætermittit, nec omnino commemorat, nisi quan-*

v. 63. *do Jesus adscendit in cælum; atque id tamen ita*

v. 64. *conjungit quasi hoc sequatur hæc verba quæ dixit,*

v. 65. *cum hoc gestum sit unâ sabbatorum, quo die Do-*

v. 66. *minus resurrexit; illud autem quadragesimo die,*

v. 67. *sicut idem ipse Lucas in Apostolorum Actibus*

v. 68. *narrat. Quod autem dicit Johannes, non cum illis*

v. 69. *fuisse tunc apostolum Thomam, cum secundum*

v. 70. *Lucam duo illi, quorum erat unus Cleophas, re-*

v. 71. *gressi Jerusalem invenerint congregatos undecim,*

v. 72. *& eos qui cum ipsis erant; procul dubio intelli-*

v. 73. *gendum est quòd inde Thomas exierit antequam*

v. 74. *eis Dominus hæc loquentibus appareret.*

75. Hinc jam Johannes aliam commemorat sui

demonstrationem à Domino discipulis factam post

dies octo, ubi erat & Thomas qui prius eum non

viderat. * *Et post dies octo, inquit, iterum erant disci-*

v. 26. *puli ejus intus, & Thomas cum eis: venit Iesus ja-*

v. 27. *nuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.*

v. 28. *Deinde dicit Thomæ, infer digitum tuum huc, & vi-*

v. 29. *de manus meas, & affer manum tuam, & mitte in*

v. 30. *latus meum & noli esse incredulus, sed fidelis. Res-*

v. 31. *pondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus*

v. 32. *meus. Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, credidisti: be-*

v. 33. *ati qui non viderunt, & crediderunt. Hanc secundam*

v. 34. *Domini visionem erga discipulos factam, id est*

v. 35. *quam secundo loco Johannes commemorat, apud*

v. 36. *Marcum possemus agnoscere, breviter eam sicuti*

v. 37. *asselet perstringentem, nisi moveret quod ibi ait,*

ad mare Tiberiadis. Deinde quod dicit idem Mar-

cus, *exprobrans illis incredulitatem illorum: & duri-*

tiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non

crediderant: illis videlicet duobus, quibus in villam

euntibus apparuit, postea quàm resurrexit; & Pe-

tro, cui primitus eum apparuisse apud Lucam in-

vestigatum est; fortasse & Mariæ Magdalenæ, &

aliiis mulieribus quæ cum illa erant, quando eis &

ad monumentum apparuit, & inde redeuntibus in

itinere occurrit. Nam ita contexit narrationem

idem Marcus, cum commemorasset breviter de

duobus illis, quibus apparuit in villam euntibus,

quòd nuntiasent ceteris, nec illis creditum esset:

Novissimè, inquit, *recumbentibus illis undecim appa-*

v. 16. *ruit, & exprobravit incredulitatem eorum & duritiam*

v. 17. *cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non cre-*

v. 18. *diderant. Quomodo ergo novissimè quasi jam ultra*

v. 19. *eum non viderint? Novissimum quippe illud est,*

v. 20. *quo Dominum Apostoli in terra viderunt, quando*

v. 21. *adscendit in cælum; quod factum est quadragesimo*

v. 22. *die post ejus resurrectionem. Numquidnam tunc*

v. 23. *exprobraturus erat quòd non credidissent eis, qui*

v. 24. *eum viderant resurrexisse, quando jam & ipsi post*

v. 25. *resurrectionem toties eum viderant, & maximè ip-*

v. 26. *so die resurrectionis ejus, id est unâ sabbati jam cir-*

v. 27. *ca noctem, sicut Lucas Johannesque commemo-*

v. 28. *rant? Remanet igitur ut intelligamus eundem*

v. 29. *diem resurrectionis ejus, id est unam sabbati, quan-*

v. 30. *do eum post diluculum vidit Maria & aliæ cum illa*

v. 31. *mulieres, quando etiam Petrus, quando & illi duo*

v. 32. *quorum unus erat Cleophas, quos videtur etiam*

v. 33. *idem Marcus commemorare, quando jam circa*

v. 34. *noctem illi undecim (præter Thomam) & qui cum*

v. 35. *eis erant, quando eis & isti quod viderant narra-*

v. 36. *verunt, nunc etiam Marcum more suo breviter*

v. 37. *commemorare voluisse; & ideo dixisse, Novissimè,*

v. 38. *quia ipso die hoc novissimum fuit, jam incipiente*

v. 39. *nocturno tempore, postea quàm illi de castello, ubi*

v. 40. *eum in fractione panis agnoverant, redierunt in Je-*

v. 41. *rusalem, & invenerunt, sicut dicit Lucas, illos un-*

v. 42. *decim, & eos qui cum illis erant, jam colloquentes*

v. 43. *de resurrectione Domini, & quòd visus fuerit Pe-*

v. 44. *tro: quibus & ipsi narraverunt quod in via gestum*

v. 45. *erat, & quomodo eum cognoverint in fractione*

v. 46. *panis. Sed erant ibi utique non credentes: unde ve-*

v. 47. *rum est quod Marcus dicit, nec illis crediderant. His*

v. 48. *ergo jam, sicut Marcus dicit, discumbentibus, &*

v. 49. *adhuc inde, sicut Lucas dicit, loquentibus, stetit*

v. 50. *in medio eorum Dominus, & ait illis, Pax vobis,*

v. 51. *sicut Lucas & Johannes: fores autem clausæ erant,*

v. 52. *cum ad eos intravit, quod solus Johannes comme-*

v. 53. *morat. Verbis itaque Domini quæ tunc eum locu-*

v. 54. *tum esse discipulis Lucas Johannesque dixerunt, in-*

v. 55. *terponitur & illa exprobratio de qua Marcus dicit,*

v. 56. *quòd non crediderint eis qui eum resurrexisse vide-*

v. 57. *rant.*

v. 58. *76. Sed hoc rursus movet, quomodo discum-*

v. 59. *bentibus undecim dicit Dominum apparuisse Mar-*

v. 60. *cus, si illud tempus est diei Dominici jam noctis*

v. 61. *initio, quod Lucas Johannesque meminerunt. Aper-*

v. 62. *tè quippe Johannes dicit, non cum eis tunc fuisse*

v. 63. *apostolum Thomam, quem credimus exiisse inde*

v. 64. *antequam Dominus ad eos intraret, postea quàm*

v. 65. *illi duo redeunt de castello cum ipsis undecim col-*

v. 66. *locuti sunt, sicut apud Lucam invenitur. Sed Lucas*

v. 67. *in sua narratione dat locum, quo possit intelligi dum*

v. 68. *hæc loquerentur, prius inde exiisse Thomam, &*

v. 69. *postea*

* Sic MSS. juxta Græc. ἀπὸ τοῦ. At editi habent futuro tempore, mittam.

postea Dominum intrasse. Marcus autem qui dicit, *Novissimè recumbentibus illis undecim apparuit*, etiam Thomam illic fuisse cogit fateri. Nisi fortè, quamvis uno absente, undecim tamen voluit appellare, quia eadem tunc Apostolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locum Judæ subrogaretur. Aut si hoc durum est sic accipere, illud ergo accipiamus, post multas demonstrationes ejus, quibus per dies quadraginta discipulis præsentatus est, eum etiam novissimè recumbentibus illis undecim apparuisse, id est ipso quadagesimo die: & quoniam jam erat ab eis adscensus in cælum, hoc eis illo die maximè exprobrare voluisse, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderant, antequam ipsi eum viderent; cum utique post adscensionem suam prædicantibus illis Evangelium, etiam gentes quod non viderunt fuerant credituræ. Post illam quippe exprobrationem, secutus ait idem Marcus, ** Et dixit eis, Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ: * qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit; qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hoc ergo prædicaturi, quoniam qui non crediderit condemnabitur, cum id utique non crediderit quod non vidit; nonne ipsi primitus fuerant objurgandi, quod antequam Dominum vidissent, non crediderunt eis quibus prius apparuisset.

77. Hanc autem novissimam fuisse corporaliter in terra repræsentationem Domini Apostolis, etiam illud admonet ut credamus, quod ita sequitur idem Marcus: ** Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis: * serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægrotos manus imponent, & bene habebunt.* Deinde subjungit: ** Et Dominus quidem postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, & sedit à dextris Dei. * Illi autem profecti, prædicaverunt ubique Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.* Cum ergo dicit, *Et Dominus quidem postquam locutus est eis, assumptus est in cælum*; satis videtur ostendere novissimum cum illis in terra hunc eum habuisse sermonem: quamvis non omnimodo ad id coartare videatur. Non enim ait, postquam hæc locutus est eis; sed, *postquam locutus est eis*: unde admittit, si necessitas cogeret, non istam fuisse novissimam locutionem, nec istum fuisse novissimum diem, quo eis in terra præsens fuit, sed ad omnia quæ cum eis omnibus illis diebus locutus est, posse pertinere quod dictum est, *postquam locutus est eis, assumptus est in cælum.* Sed quia ea quæ suprâ diximus, magis suadent hunc novissimum diem fuisse, quàm ut intelligantur undecim qui Thoma absente decem fuerunt: ideo post hanc locutionem quam Marcus commemorat, adjunctis etiam consequenter illis verbis, vel discipulorum vel ipsius, quæ commemorantur in Actibus Apostolorum, credendum est assumptum Dominum in cælum, quadagesimo scilicet die post diem resurrectionis ejus.

78. Johannes autem, quamvis fateatur multa se prætermisisse quæ fecit Jesus, voluit tamen etiam tertiam ejus repræsentationem discipulis post resurrectionem factam commemorare ad mare Tiberiadis, septem scilicet discipulis, Petro, Thomæ, Nathanaëli, filiis Zebedæi, & aliis duobus quos nominatim non expressit, cum piscarentur; quando jussu ejus retia mittentes in dextram partem,

A extraxerunt magnos pisces centum-quinquaginta-tres; quando etiam Petrum ter interrogavit utrum ab illo amaretur, & ei pascendas commendavit oves suas, & de ejus ipsius passione prædixit, & de ipso Johanne ait, ** Sic eum volo manere donec veniam.* *ibidem 22.* Ad hoc Johannes Evangelium suum terminavit.

79. Jam nunc quærendum est, quando primum visus sit à discipulis in Galilæa; quia & hoc quod tertio narrat Johannes, in Galilæa factum est ad mare Tiberiadis: quod facile videt qui recolit illud miraculum de quinque panibus, quod ita narrare incipit idem Johannes: Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ Tiberiadis. Ubi autem putari potest primum à discipulis post resurrectionem videri debuisse, nisi in Galilæa? si recolantur verba illius Angeli, qui secundum Matthæum venientibus ad monumentum mulieribus ita loquitur, ** Nolite timere vos, scio enim quod Iesum qui crucifixus est quaeritis: * non est hic, surrexit enim sicut dixit: venite, videte locum ubi positus erat Dominus: * & citò euntes dicite discipulis ejus quia surrexit: & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis, ecce dixi vobis.* Item secundum Marcum sive ipse sit Angelus sive alius, ** Nolite, inquit, expavescere, Iesum quaeritis Nazarenum crucifixum, surrexit: non est hic: ecce locus ubi posuerunt eum: * sed ite, dicite discipulis ejus & Petro, quia præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixi vobis.* Hæc verba ita videntur sonare, quod Jesus non erat se demonstraturus post resurrectionem discipulis, nisi in Galilæa. Quam demonstrationem nec ipse Marcus commemoravit, qui eum dixit manè primâ sabbati apparuisse primò Mariæ Magdalænæ, & illam nuntiasse discipulis, his qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus, illos autem non credidisse: post hæc deinde duobus ex his apparuisse euntibus in villam, & illos ceteris nuntiasse; quod factum est, sicut Lucas & Johannes coadtestantur, in Jerusalem, eodem ipso die resurrectionis, jam noctis initio: deinde venit ad illam ejus manifestationem, quam novissimam dicit, recumbentibus illis undecim: post hanc dicit eum assumptum in cælum; quod factum scimus in monte Oliveti, non longè ab Jerusalem: nusquam igitur commemorat Marcus completum, quod ab Angelo prænuntiatum esse testatur. Matthæus verò nihil aliud dicit, nec ullum alium locum omnino commemorat, vel antè vel postea, ubi discipuli postea quàm resurrexit, viderint Dominum, nisi in Galilæa secundum Angeli prædictionem. Denique cum insinuasset quid ab Angelo mulieribus dictum sit, & illis abeuntibus subjecisset quid de corruptis ad mentiendum custodibus gestum sit; continuo tamquam nihil aliud sequeretur, (quia & re vera sic erat dictum ab Angelo, *Surrexit, & ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis*, ut nihil aliud sequi debuisse videatur,) ** Undecim autem, inquit, discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Iesus: * & videntes eum, adoraverunt; qui-dam autem dubitaverunt. * Et accedens Iesus locutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra: * euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti; * docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis: Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi: ita Matthæus clausit Evangelium suum.*

80. Ac per hoc si aliorum consideratae narrationes

^a Lov. Si. juxta text. Græc. Ed. At Rat. Er. & omnes MSS. Sic: atque Augustinum ita legisse patet infrâ lib. 4. num. 20.

ad diligentiores inquisitionem non compellerent, nihil aliud arbitraremur nisi Dominum post resurrectionem nusquam præter in Galilæa primum esse à discipulis visum. Item, si Marcus de illa prænuntiatione Angeli tacuisset, posset cuiquam putari Matthæus ideo dixisse discipulos abiisse in Galilæam in montem, atque ibi adorasse Dominum, ut impletum videretur quod ipse per Angelum

Lucæ 24. 33.
Johan. 20.
19.

mandatum ac prænuntiatum esse narraverat. Nunc autem & Lucas & Johannes satis dilucidè manifestantes ipso die resurrectionis ejus visum esse Dominum in Jerusalem à discipulis suis, unde ita longè est Galilæa, ut uno die ab eis utroque loco videri non posset; & Marcus illam quidem prædictionem Angeli similiter narrans, in Galilæa verò visum à discipulis Dominum post resurrectionem nusquam commemorans: vehementer cogunt quærere quemadmodum dictum sit. *Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis.* Nam & ipse Matthæus si omnino non diceret, undecim discipulos abiisse in montem in Galilæam, ubi constituerat eis Jesus, & illic eum vidisse atque adorasse, nihil ex hac prædictione completum ad litteram putaremus, sed totum figurata significatione prædictum: sicut illud secundum Lucam, *Ecce hodie & cras ejicio dæmonia, & sanitates perficio, & tertiâ consummor;* quod ad litteram certum est non esse completum. Item si Angelus dixisset, *Præcedit vos in Galilæam, ibi primum eum videbitis;* aut, *ibi tantum eum videbitis;* aut, *nonnisi ibi eum videbitis:* ceteris Evangelistis Matthæus sine dubio repugnaret: cum verò dictum est, *Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis;* nec expressum est quando id futurum esset, utrum quàm primum antequam alibi ab eis visus esset; an postea quàm eum alicubi etiam præterquam in Galilæa vidissent: idque ipsum quòd discipulos Matthæus dicit isse in Galilæam in montem, non exprimit diem, nec narrandi ordinem ita contexit, ut necessitatem ingerat nihil aliud intelligendi, quàm hoc primitus factum: non adversatur quidem narrationibus ceterorum, & dat eis intelligendis atque accipiendis locum; verumtamen quòd Dominus non ubi primum se demonstraturus erat, sed in Galilæa, ubi necessariò postea visus est, se videndum mandavit, & per Angelum dicentem, *Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis;* & per seipsum dicens, *Ite nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam, ibi me videbunt:* quemvis fidelem facit intentum ad quærendum in quo mysterio dictum intelligatur.

Matth. 28.
v. 16.
v. 17.

81. Sed prius considerandum est quando etiam corporaliter in Galilæa videri potuerit, dicente Matthæo, ** Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus; * & videntes eum adoraverunt; quidam autem dubitaverunt.* Quia enim non ipso die quo resurrexit manifestum est: nam in Jerusalem visum esse eo die initio notis Lucas & Johannes apertissimè consonant; Marcus autem non apertè. Quando ergo viderunt Dominum in Galilæa? non secundum id quod dicit Johannes ad mare Tiberiadis; tunc enim septem fuerunt, & piscantes inventi sunt: sed secundum id quod dicit Matthæus, ubi erant undecim in monte, quòd eos secundum prædictionem Angeli Jesus præcesserat. Nam ita narrare apparet, quòd illic eum repererint, quia utique secundum constitutum præcesserat. Non ergo ipso die quo

Lucæ 24. 33.
Johan. 20.
19.

Johan. 21. 1.

A resurrexit, neque in consequentibus octo diebus, post quos dicit Johannes discipulis apparuisse Dominum, ubi eum primò vidit Thomas, qui eum non viderat die resurrectionis ejus. Nam utique si intra eosdem octo dies eum in monte Galilæe jam illi undecim viderant, quomodo post octo dies eum primum vidit Thomas, qui in illis undecim fuerat? Nisi quis dicat, non illos undecim qui jam tunc Apostoli vocabantur, sed discipulos illic undecim fuisse, ex multo numero discipulorum? Soli quippe adhuc vocabantur Apostoli illi undecim, sed non soli erant discipuli. Potest ergo fieri ut non omnes, sed aliqui eorum ibi fuerint; alii verò discipuli cum eis, ita ut undecim complerentur: ac sic non ibi fuisse Thomam, qui post illos dies octo primò Dominum vidit. Marcus quippe quando illos undecim memoravit, non utcumque undecim, sed *illis*, inquit, *undecim apparuit.* Lucas etiam, *Regressi sunt, inquit, Jerusalem, & invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum ipsis erant.* Et iste ostendit illos undecim, hoc est, Apostolos fuisse. Nam cum adjunxit, *& eos qui cum ipsis erant:* satis utique declaravit eminentius illos undecim appellatos cum quibus erant ceteri: ac per hoc illi intelliguntur qui jam vocabantur Apostoli. Hoc proinde fieri potuit, ut ex numero Apostolorum & aliorum discipulorum, undecim discipuli complerentur, qui viderint intra illos octo dies in Galilæe monte Jesum.

Marci 16.
14

Lucæ 24. 33.

82. Sed occurrit aliud quod obsistat: Johannes Denim quando commemoravit non in monte ab undecim, sed ad mare Tiberiadis à septem piscantibus visum esse Dominum, *Hoc jam tertio, inquit, manifestatus est Jesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis.* Si autem acceperimus intra illos octo dies, antequam Thomas eum vidisset, ab undecim quibusque discipulis Dominum visum, non erit hoc ad mare Tiberiadis tertio manifestatum esse, sed quarto. Quod quidem cavendum est, ne quis existimet tertio Johannem dixisse, tamquam tres solæ factæ fuerint manifestationes ejus: sed hoc intelligendus est ad numerum dierum retulisse, non ad numerum ipsarum manifestationum; nec continuorum dierum, sed per intervalla, sicut idem ipse testatur. Nam primo ipso die resurrectionis suæ, excepto quòd à mulieribus visus est, id est quod in Evangelio claret, ter se manifestavit, semel Petro, iterum duobus illis quorum unus erat Cleophas, tertio plurimis jam inde colloqueribus noctis exordio: sed hoc totum Johannes ad unum diem referens semel computat; iterum autem, hoc est alio die, quando eum vidit & Thomas, tertio verò ad mare Tiberiadis, hoc est tertio die manifestationis ejus, non tertia manifestatione. Ac per hoc post hæc omnia cogimur intelligere factum esse, quod eum in monte Galilæe secundum Matthæum discipuli undecim viderunt, quòd eos secundum constitutum præcesserat, ut impleretur etiam ad litteram quod & per Angelum & per seipsum prædixerat.

83. Invenimus itaque apud quatuor Evangelistas decies commemoratum Dominum visum esse ab hominibus post resurrectionem. ^a Semel ad monumentum mulieribus. ^b Iterum eisdem regredientibus à monumento in itinere. ^c Tertio Petro. ^d Quarto duobus euntibus in castellum. ^e Quinto pluribus in Jerusalem ubi non erat Thomas. ^f Sexto ubi eum vidit Thomas. ^g Septimò ad mare

^a Johan. 20.

^b Matth. 28.

^c Luca 24.

^d & 15.

^e Johan. 20.

^f 19.

^g 16.

^h Johan. 21. 1.

^a Matt. 28. Tiberiadis. ^a Octavò in monte Galilææ secundum A
^{16.} Matthæum. Nonò quod dicit Marcus, ^b *novissimè*
^{14.} *recumbentibus*, quia jam non erant in terra cum illo
^c *ibid.* 19. convivaturi. ^c Decimò in ipso die, non jam in terra,
 sed elevatum in nube, cum in cælum adscenderet;
 quod Marcus & Lucas commemorant: Marcus
 quidem post illud, quòd eis discumbentibus appa-
 ruit, ita continuans ut diceret: *Et Dominus quidem*
postquam locutus est eis, assumptus est in cælum: Lucas
 autem prætermisiss omnibus quæ per quadraginta
 dies agi ab illo cum discipulis potuerunt, illi primo
 diei resurrectionis ejus quando in Jerusalem pluri-
 bus apparuit, conjungit tacitè novissimum diem
 quo adscendit in cælum, ita narrans: *Eduxit au-*
^{Luca 24.} ^{30.} *tem illos foras in Bethaniam, & elevatis manibus*
suis benedixit eis: & factum est, cum benediceret eis,
recessit ab eis, & ferebatur in cælum. Viderunt er-
 go eum præter quod in terra viderant, etiam dum
 ferretur in cælum. Toties ergo in Evangelicis li-
 bris commemoratus est ab hominibus visus ante-
 quam adscendisset in cælum, in terra scilicet no-
 vies, & in aëre semel adscendens.

^{Johan. 21.} 84. Sed non omnia scripta sunt, sicut Johannes
^{25.} fateatur. Crebra enim erat ejus cum illis conversa-
^{Act. 1. 3.} tio per dies quadraginta prius quàm adscendisset
 in cælum: non tamen eis per omnes quadraginta
 dies continuos apparuerat. Nam post diem primum
 resurrectionis ejus, alios octo dies intervenisse dicit
^{Johan. 10.} Johannes, post quos eis rursus apparuit. Tertiò au-
^{26.} tem ad mare Tiberiadis, fortassis continuò conse-
^{Johan. 21. 1.} quenti die; nihil enim repugnat: & deinde quando
 voluit constituens eis, quod & antè prædixerat, ut
 eos in Galilææ montem præcederet: atque omnino
 per illos quadraginta dies quoties voluit, quibus
 voluit, quemadmodum voluit: sicut Petrus dicit,
 quando eum Cornelio, & iis qui cum illo fuerant,
^{Act. 10. 41.} prædicabat, Qui simul, inquit, manducavimus &
 bibimus cum illo, postea quàm resurrexit à mortuis,
 per dies quadraginta: non quòd quotidie per dies
 quadraginta cum illo manducassent & bibissent:
 nam erit contrarium Johanni, qui octo illos dies
 interposuit quibus eis visus non est, ut tertiò ma-
 nifestaretur ad mare Tiberiadis. Inde jam etiamsi
 quotidie illis visus & cum illis convivatus est, ni-
 hil repugnat. Et fortasse ideo dictum est, per
 quadraginta dies, qui quater deni sunt in myste-
 rio vel totius mundi vel totius temporalis sæculi,
 quia & illi primi decem dies, in quibus erant illi
 octo dies, à parte totum possunt more Scriptu-
 rarum non dissonè computari.

^{1 Cor. 15. 4.} 85. Conferatur ergo, & quod ait apostolus Pau-
^{6c.} lus, utrùm nihil afferat quæstionis: Resurrexit,
 inquit, tertio die secundum Scripturas, & apparuit
 Cephæ. Non dixit, primò apparuit Cephæ: nam
 esset contrarium, quod primò mulieribus appa-
^d ruisse in Evangelio legitur. Postea, inquit, ^d duo-
 decim: quibuslibet, qua horâ libet, ipso tamen re-
 surrectionis die. Deinde apparuit plusquam quin-
 gentis fratribus simul: sive isti cum illis undecim
^{Johan. 20.} erant congregati clausis ostiis propter metum Ju-
^{19.} dæorum, unde cum exiisset Thomas venit ad eos
^{Ibidem 26.} Jesus; sive post octo illos dies quando libet; nihil
^{1 Cor. 15. 7.} habet adversi. Postea, inquit, apparuit Jacobo:
^{6c.}

^d Lov. undecim. At MSS. in hoc Apostoli testimonio habent constanter, *duodecim*, consentientibus hîc loci editionibus Rat. & Er.
 licet iidem MSS. codices paulò post ferant, *cum illis undecim*.

A non tunc autem primùm accipere debemus visum
 esse Jacobo, sed aliqua propria manifestatione sin-
 gulariter. Deinde Apostolis omnibus: nec illis tunc
 primùm, sed jam ut familiariùs conversaretur cum
 eis usque ad diem adscensionis suæ. Novissimè au-
 tem omnium, inquit, quasi abortivo apparuit &
 mihi: sed hoc jam de cælo post non parvum tem-
 pus adscensionis suæ.

86. Nunc jam videamus quod distuleramus, cu-
 jus mysterii gratiâ secundum Matthæum & Mar-
^{Matth. 26.} cum resurgens ita mandaverit, *Præcedam vos in*
^{32.} *Galilæam, ibi me videbitis*: quod & si completum
^{Marci 14.} est, tamen post multa completum est, cum sic
^{28.} mandatum sit, (quamquam sine præjudicio necessi-
 tatis,) ut aut hoc solum, aut hoc primum expecta-
 retur fieri debuisse. Procul dubio ergo quoniam
 vox est ista non Evangelistæ narrantis quòd ita fa-
 ctum sit, sed Angeli ex mandato Domini & ipsius
 postea Domini, Evangelistæ autem narrantis, sed
 quòd ita ab Angelo & à Domino dictum sit, pro-
^C pheticè dictum accipiendum est. Galilæa namque
 interpretatur vel transmigratio vel revelatio. Prius
 itaque secundum transmigrationis significationem,
 quid aliud occurrit intelligendum, *Præcedit vos in*
^{Matth. 28.} *Galilæam, ibi eum videbitis*, nisi quia Christi gratia
^{7.} de populo Israël transmigratura erat ad gentes?
^{Marci 16. 7.} Quibus Apostoli prædicantes Evangelium nullo
 modo crederentur, nisi eis ipse Dominus viam in
 cordibus hominum præpararet: & hoc intelligitur,
^D *Præcedit vos in Galilæam*. Quod autem gaudentes
 mirarentur disruptis & evictis difficultatibus, ape-
 riri sibi ostium in Domino per illuminationem fi-
 delium, hoc intelligitur, *ibi eum videbitis*, id est, ibi
 ejus membra invenietis, ibi vivum corpus ejus in iis
 qui vos susceperint agnoscetis. Secundum illud au-
 tem quòd Galilæa interpretatur revelatio, non jam
 in forma servi intelligendum est, sed in illa in qua
^{Philip. 2. 6.} æqualis est Patri: quam promisit apud Johannem
 dilectoribus suis, cum diceret, Et ego diligam eum,
^{Johan. 14.} & ostendam meipsum illi. Non utique secundum
^{21.} id quod jam videbant, & quod etiam resurgens
 cum cicatricibus, non solum videndum, sed etiam
^{Luca 24.} tangendum postmodum ostendit: sed secundum
^{39.} illam ineffabilem lucem, qua illuminat omnem
^{Johan. 1. 9.} hominem venientem in hunc mundum, secundum
 quam lucet in tenebris, & tenebræ eum non com-
 prehendunt. Illuc nos præcessit, unde ad nos ve-
 niens non recessit, & quòd nos præcedens non de-
 seruit. Illa erit revelatio tamquam vera Galilæa,
^F cum similes ei erimus, ibi eum videbimus sicuti est.
^{1. Johan. 3. 2.} Ipsa erit etiam beatior transmigratio ex isto sæculo
 in illam æternitatem, si ejus præcepta sic amplecta-
 mur, ut ad ejus dexteram segregari mereamur. Tunc
 enim ibunt sinistri in combustionem æternam, justi
^{Matth. 25.} autem in vitam æternam. Hinc illuc transmigra-
^{46.} bunt, & ibi eum videbunt, quomodo non vident
 impii. Tolleitur enim impius, ut non videat clari-
^{Isa. 26. 10.} tatem Domini: & impii lumen non videbunt. Hæc
^{Johan. 17. 3.} est autem, inquit, vita æterna, ut cognoscant te
^G unum verum Deum, & quem misisti Jesum Chri-
 stum: sicut in illa æternitate cognoscetur, quòd
 servos perducet per formam servi, ut liberi con-
 templentur formam Domini.

LIBER QUARTUS.

De iis quæ peculiaria sunt Marci, Luca & Johannis.

Prologus. I.

NUNC quoniam Matthæi narrationem contextim considerantes, & ei tres alios conferentes usque in finem, in nullo eos vel sibi vel inter se repugnare docuimus, Marcum similiter videamus, ut exceptis iis quæ cum Matthæo dixit, de quibus jam quod differendum videbatur absolvimus, cetera ejus inspecta atque collata, nulli eorum repugnare monstrentur usque ad cœnam Domini. Nam inde jam omnia omnium quatuor quemadmodum sibi convenient usque in finem considerata tractavimus.

CAPUT

I.

Marci 1. 1.

Ibidem 21.

2. SIC ergo incipit Marcus: *Initium Evangelii Jesu Christi filii Dei, sicut scriptum est in Isaia propheta, &c. usque ad illud ubi ait, Et ingrediuntur Capharnaum, & statim sabbatis ingressus synagogam docebat eos.* In hac tota contextione omnia superiora cum Matthæo considerata sunt: hoc autem Marcus, quia ingressus Capharnaum in synagogam eorum docebat eos sabbatis, cum Luca dixit; sed nihil habet quæstionis.

CAPUT

II.

De dæmo-

niaco.

Marci 1.

v. 21. v. 23.

v. 14.

v. 39.

3. SEQUITUR Marcus, & dicit: ** Et stupebant super doctrina ejus: erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scribæ. * Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, & exclamavit, * dicens, Quid nobis & tibi Jesu Nazarene? venisti perdere nos, &c. usque ad eum locum ubi ait, * Et erat prædicans in synagogis eorum, & omni Galilæa, & dæmonia ejiciens.* Et in hoc toto loco quamvis sint quædam, quæ cum solo Luca dixit, tamen jam tractata sunt, cum Matthæi narrationem continuam teneremus: quia in ipsum ordinem sic incurrerant, ut ea prætermittenda non arbitrarent. Sed Lucas de spiritu immundo ait quod sic exierit ab homine, ut nihil ei noceret: Marcus autem, *Et discerpens eum,* inquit, *spiritus immundus; exclamans voce magna exiit ab eo.* Potest ergo videri contrarium: quomodo enim discerpens, vel, sicut aliqui codices habent, *convexans eum*, cui nihil nocuit secundum Lucam?

Luca 4. 33.

Etc.

Sed & ipse Lucas, *Et cum projecisset illum,* inquit, *dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque ei nocuit.* Unde intelligitur hoc dixisse Marcum, *convexans eum*, quod Lucas dixit, *cum projecisset eum in medium*: ut quod secutus ait, *nihilque ei nocuit*, hoc intelligatur, quia illa jactatio membrorum atque vexatio non eum debilitavit, sicut solent exire dæmonia, etiam quibusdam membris a mota vexatione elisis.

CAPUT

III.

Petro no-

men impo-

situm.

Marc 1. 40.

Marci 3.

v. 11. & 2.

Luca 4. 41.

4. SEQUITUR idem Marcus: ** Et venit ad eum leprosus deprecans eum, & genu flexo dixit, Si vis, potes me mundare, &c. usque ad illud ubi ait, * Et clamabant dicentes, * Tu es filius Dei: & vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum.* Huic quod ultimum posuimus simile aliquid & Lucas dicit, sed sine aliqua repugnantia quæstione. Sequitur Marcus: ** Et adscendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum: * & fecit ut essent duodecim cum illo, & ut mitteret eos prædicare: * & dedit illis potestatem curandi infirmitates, & ejiciendi*

*dæmonia. * Et imposuit Simoni nomen Petrus, &c. usque ad illud ubi ait, * Et abiit, & cepit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Jesus, & omnes mirabantur.* De nominibus discipulorum jam & antea me locutum scio, * cum Matthæi sequeretur ordinem: & hinc rursus admoneo, ne quisquam putet nunc accepisse nomen Simonem, ut Petrus vocaretur, & sit contrarium Johanni qui longè antè illi dictum esse commemorat, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*: ipsa enim verba Domini commemoravit, quibus ei nomen imposuit: Marcus autem hoc loco id recapitulando commemoravit, cum ait, *Et imposuit Simoni nomen Petrus.* Cum enim vellet nomina duodecim Apostolorum enumerare, & necesse haberet Petrum dicere, breviter insinuare voluit quod non hoc antea vocaretur, sed hoc ei Dominus nomen imposuerit, non tunc, sed quando Johannes ipsa verba Domini posuit. Cetera nihil cuiquam repugnant, & antea jam pertractata sunt.

5. SEQUITUR Marcus: *Et cum transcendisset Iesus in navi rursus transfretum, convenit turba multa ad illum, & erat circa mare, &c. usque ad illud ubi ait, Et convenientes Apostoli ad Jesum renuntiaverunt illi omnia, quæ egerant, & docuerant.* Hoc ultimum dixit cum Luca, nihilo discordans: cetera jam antè tractata sunt. Sequitur Marcus: *Et ait illis, Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum, &c. usque ad illud ubi ait, * Quando autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, * & eò*

amplius admirabantur, dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui. In his cum Luca Marcus nihil est quod repugnare videatur: & superiora omnia jam consideravimus, quando eos Matthæo conferebamus. Sed cavendum est ne quisquam arbitretur, hoc quod in ultimo ex Evangelio Marci posui, repugnare omnibus qui eum aliis ejus plerisque factis & dictis ostendunt scisse quid ageretur in hominibus, id est quod eum cogitationes & voluntates eorum latere non poterant: sicut apertissimè Johannes dicit, ** Ipse autem Jesus non credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, * & quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine.* Sed quid mirum si præsentibus hominum voluntates videbat, qui etiam futuram Petro prænuntiavit, quam tunc utique non habebat, quando pro illo vel cum illo paratum se mori præsumebat? Quæ cum ita sint, quomodo huic ejus tantæ scientiæ & præscientiæ non est contrarium quod Marcus dicit, *Præcepit illis ne cui dicerent: tantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant?* Si enim sciebat eos, sicut ille qui notas habebat & præsentibus & futuras hominum voluntates, tantò magis prædicaturos, tantò magis ne prædicarent eis præcipiebat, ut quid hoc præcipiebat? nisi quia pigris volebat ostendere, tantò studiosius tantoque ferventiùs eum prædicare debeant, quibus jubet ut prædicent, quando illi qui prohibebantur, tacere non poterant.

cujus loco subaudiendum est, voluntatem.

^a MSS. septem, membris amputatis aut evulsis: alii, aut elisis.

^b Editi, futuram negationem. At MSS. non addunt, negationem:

CAPUT

V

Domini
sententia
duæ invicem
conciliata.

Marc. 8. v. 1.

a

Marc. 9.

v. 37.

v. 38 v. 39

Luc. 9. 49.

etc.

Matth. 12.

30.

Luc. 11. 23.

Matth. 10.

40.

Matth. 25.

40.

Luc. 10.

16.

Matth. 25.

44.

Matth. 9. 4.

CAPUT

VI.

Dicta à
Christo
occasione
hominis
ejicientis
dæmonia
in ipsius
nomine.

Marc. 9.

v. 40. v. 41.

v. 42.

6. SEQUITUR Marcus: * In illis diebus iterum A cum turba multa esset, * nec haberent quod manduca-
rent, &c. usque ad illud ubi ait, * Respondit illi Io-
hannes dicens, Magister, vidimus quemdam in no-
mine tuo ejicientem dæmonia qui non sequitur nobiscum,
& prohibuimus eum. * Iesus autem ait, Nolite prohi-
bere eum: nemo est enim qui faciat virtutem in nomine
meo, & possit citò malè loqui de me: * qui enim non est
adversum vos, pro vobis est. Hoc Lucas similiter
narrat, nisi quod ipse non dicit, Nemo est enim qui
faciat virtutem in nomine meo, & possit citò malè lo-
qui de me: nulla est ergo inter eos quæstio cujusquam
repugnantia. Sed videndum est ne hoc illi senten-
tia Domini putetur contrarium ubi ait, Qui mecum
non est, adversus me est: & qui mecum non colligit,
spargit. Quomodo enim iste non erat adversus eum,
qui cum illo non erat, de quo Johannes suggessit,
quod cum illis eum non sequebatur, si adversus il-
lum est qui non est cum illo: aut si adversus illum
erat, quomodo dicit discipulis, Nolite prohibere;
qui enim non est adversus vos, pro vobis est? An hoc
interesse aliquis dicet, quia hîc discipulis ait, Qui
non est adversus vos, pro vobis est: ibi autem de seip-
so locutus est, Qui mecum non est, adversus me
est? Quasi verò possit cum illo non esse qui discipu-
lis ejus tamquam membris ejus sociatur: alioquin
quomodo verum erit, Qui vos recipit, me recipit:
& Quando uni ex minimis meis fecistis, mihi feci-
stis: aut potest etiam non esse adversus eum, qui
fuerit adversus discipulos ejus? Nam ubi erit illud,
Qui vos spernit, me spernit: & Quando uni ex
minimis meis non fecistis, neque mihi fecistis: &
Saul, Saul quid me persequeris? cum discipulos
ejus persequeretur? Sed nimirum hoc vult intelligi,
in tantum cum illo non esse aliquem, in quantum
est adversus illum, & in tantum adversus illum non
esse, in quantum cum illo est. Exempli gratiâ, sicut
iste ipse qui in nomine Christi virtutes faciebat &
in societate discipulorum Christi non erat, in quan-
tum perabatur virtutes in illius nomine, in tantum
cum ipsis erat, & adversus eos non erat; in quan-
tum verò eorum societati non adhærebat, in tan-
tum cum ipsis non erat, & adversus eos erat. Sed
quia illi hoc eum facere prohibuerant, in quo cum
ipsis erat, dixit eis Dominus, Nolite prohibere. Illud
enim prohibere debuerunt, quod extra eorum erat
societatem, ut illi unitatem Ecclesiæ suaderent;
non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet Ma-
gistri & Domini eorum in dæmoniorum expulsionem
commendans. Sicut catholica Ecclesia facit, non
improbans in hæreticis sacramenta communia, in
his enim nobiscum sunt, & adversus nos non sunt:
sed improbat & prohibet divisionem ac separatio-
nem, vel aliquam adversam paci veritatisque sen-
tentiam; in hoc enim adversus nos sunt, quia in
hoc nobiscum non sunt, & nobiscum non colli-
gunt, & ideo spargunt.

bilem, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non ex-
stinguitur, & cetera, usque ad illud ubi ait, * Habe-
te in vobis salem, & pacem habete inter vos. Hæc
Marcus Dominum locutum, postea quàm illum
qui in nomine ejus ejiciebat dæmonia, & cum disci-
pulis non eum sequebatur, vetuit prohiberi, con-
textim commemorat; aliqua ponens quæ nullus
alius Evangelistarum posuit, aliqua verò quæ Mat-
thæus quoque posuit, & aliqua itidem quæ & Mat-
thæus & Lucas: sed illi ex aliis occasionibus, & alio
rerum ordine, non hoc loco ubi de illo suggestum
est, qui cum discipulis Christi non eum sequebatur,
& dæmonia in ejus nomine ejiciebat. Unde mihi
videtur etiam hoc loco Dominus secundum Marci
fidem ideo dixisse quæ aliis etiam locis dixit, quia
satis pertinebant ad hanc ipsam ejus sententiam,
qua vetuit prohiberi virtutes in nomine suo fieri,
etiam ab illo qui cum discipulis eum non sequeba-
tur. Sic enim contextit: * Qui enim non est adversum
vos, pro vobis est: * quisquis enim potum dederit vobis
calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen
dico vobis, non perdet mercedem suam. Unde ostendit
etiam illum de quo Johannes suggesserat, & unde
iste ejus sermo exortus est, quod non ita separaba-
tur à societate discipulorum, ut eam tamquam hæ-
reticus improbare: sed sicut solent homines non-
dum audere Christi suscipere sacramenta, & tamen
nomini favere Christiano, ita ut Christianos etiam
suscipiant, & non ob aliud eis, nisi quia Christiani
sunt, obsequantur, de qualibus dicit, quod non
perdunt mercedem suam. Non quia jam tuti atque
securi sibi debent videri ex hac benevolentia, quam
erga Christianos habent, etiamsi Christi baptismo
non abluantur, nec unitati ejus incorporentur: sed
quia ita jam Dei misericordiâ gubernantur, ut ad
ea quoque perveniant, atque ita securi de hoc sæ-
culo abscedant. Qui profectò & prius quàm Chri-
stianorum numero socientur utiliores sunt, quàm ii
qui cum jam Christiani appellantur, & Christianis
sacramentis imbuti sint, talia suadent, ut quibus ea
persuaserint secum in æternam pœnam pertrahant:
quos membrorum corporalium nomine tamquam
manum vel oculum scandalizantem jubet erui à
corpore, hoc est ab ipsa unitatis societate, ut sine
his potius veniatur ad vitam, quàm cum eis eatur in
gehennam. Hoc ipso autem separantur à quibus se-
parantur, quod eis mala suadentibus, hoc est scan-
dalizantibus non consentitur. Et si quidem omni-
bus bonis, cum quibus eis societas est, etiam de
hac perversitate innotescunt, ab omnium penitus
societate, atque ab ipsa divinorum sacramentorum
participatione separantur: si autem quibusdam ita
noti sunt, pluribus autem ista eorum est ignota
perversitas, ita tolerandi sunt, sicut ante ventilatio-
nem palea toleratur in area, ut neque illis ad ini-
quitatis communionem consentiatur, neque prop-
ter illos bonorum societas deseratur: hoc faciunt qui
habent in seipsis salem, & pacem habent inter se.

8. SEQUITUR Marcus: Et inde exsurgens ve-
nit in fines Judææ ultra Jordanem, & conveniunt
iterum turbae ad eum, & sicut consueverat iterum do-
cebat illos, &c. usque ad illud ubi ait, Omnes enim
ex eo quod abundabat illis miserunt: hæc verò de penu-
ria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum.
In hac tota contextione omnia superiora conside-
rata sunt, ne quid viderentur habere contrarium,

* In editis addebatur, cum Iesu: quod à MSS. & à sacris Bi-
bliis abest.

b Editi, ad eam. At MSS. ad ea.

c In plerisque MSS. notitia est.

quando cum Matthæi ordine ceteros conferebamus: hoc autem de vidua paupercula quæ duo minuta misit in gazophylacium, duo soli dicunt, Marcus & Lucas, sed sine ulla quæstione concordant. Hinc jam usque ad cœnam Domini, unde omnium omnia considerata tractavimus, non dicit & Marcus quòd cogat cum aliquo comparari, ad inquirendum ne quid repugnare videatur.

CAPUT VIII.
De prologo Evangelii.
Lucæ. 9. Nunc ergo deinceps Lucæ Evangelium ex ordine pertractemus, exceptis eis quæ habet cum Matthæo Marcoque communia; quoniam illa jam omnia pertractata sunt. Sic ergo incipit Lucas:

Lucæ 1. v. 1. * *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem quæ in nobis completa sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi affecuto à principio omnibus diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Hoc principium ad Evangelii narrationem nondum pertinet. Admonet autem ut noverimus eundem Lucam etiam illum librum scripsisse, qui Actus Apostolorum vocatur, non solum quia Theophili nomen etiam illic inest; nam posset fieri, ut & alius aliquis Theophilus esset, & si idem ipse esset ab alio ad illum aliquid scriberetur, sicut à Luca Evangelium: sed quia & ibi ita exorsus est

ut diceret, Primum quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Jesus facere & docere, usque in diem quo Apostolis quos elegit, per Spiritum sanctum mandans jussit prædicare Evangelium: dedit intelligi quòd jam scripserit Evangelii librum unum ex quatuor, quorum est in Ecclesia sublimis auctoritas. Nec ideo quia dixit de omnibus se fecisse sermonem, quæ cœpit Jesus facere & docere usque in diem quo mandavit Apostolis, putari debet omnia scripsisse in Evangelio suo quæ Jesus cum Apostolis in terra versatus fecit & dixit; ne sit contrarium Johanni, qui ait multa alia fecisse Jesum, quæ si scriberentur, mundum totum non potuisse capere illos libros: cum etiam constet ab aliis Evangelistis non pauca narrata, quæ Lucas ipse narrando non adtigit. De omnibus ergo fecit sermonem, eligendo de omnibus unde faceret sermonem, quæ judicavit apta & congrua sufficere officio dispensationis suæ. Et quod dicit, *multos conatos ordinare narrationem, quæ in nobis completa sunt rerum*, videtur significare nonnullos, qui non potuerunt hoc susceptum munus implere: ideo autem dicit *sibi visum esse ex ordine diligenter scribere, quoniam multi conati sunt*; sed eos debemus accipere, quorum in Ecclesia nulla exstat auctoritas; quia id quod conati sunt, implere minimè potuerunt. Iste autem non solum usque ad resurrectionem adsumptionemque Domini perduxit narrationem suam, ut in quatuor auctoribus Evangelicæ scripturæ dignum labore suo haberet locum: verum etiam deinceps quæ per Apostolos gesta sunt, quæ sufficere credidit ad ædificandam fidem legentium vel audientium, ita scripsit, ut solus ejus liber fide dignus haberetur in Ecclesia de Apostolorum actibus narrantis, reprobatis omnibus qui non ea fide qua oportuit, facta dictaque Apostolorum ausi sunt scribere. Eo quippe tempore scripserunt Marcus & Lucas, quo non solum ab Ecclesia Christi, verum etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus Apostolis probari potuerunt.

* MSS. quatuor, omnia Ceteri cum editis habent, omnibus: sic etiam antiqua Corb. Biblia, juxta Græc. πᾶν.

CAPUT IX.
De captura piscium.
Lucæ 1. 5. Luca 5. 4. Iohann. 12. 1. 10. Sic ergo narrare Lucas incipit Evangelium: *Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia & uxor illi de filiabus Aaron, & nomen ejus Elisabeth, &c. usque ad eum locum ubi ait, Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.* Hoc totum non habet ullam repugnantiam quæstionem. Johannes quidem videtur simile aliquid dicere, sed illud longè aliud est, quod factum est post resurrectionem Domini ad mare Tiberiadis. Ibi enim non solum ipsum tempus valde diversum est, sed etiam res ipsa plurimum distat. Nam retia illic in dexteram partem missa, centum-quinquaginta-tres pisces ceperunt; magnos quidem: sed pertinuit ad Evangelistam dicere, quòd cum tam magni essent, retia non sunt disrumpita, respicientem scilicet ad hoc factum, quod Lucas commemorat, ubi præ multitudine piscium retia rumpebantur. Jam cetera similia Johanni Lucas non dixit, nisi circa Domini passionem & resurrectionem: qui totus locus à cœna ipsius usque ad finem, sic à nobis tractatus est, ut omnium collatis testimoniis nihil eos dissentire doceremus.

CAPUT X.
De Johanne Evangelista, quid à ceteris tribus distet. Apoc. 4. 6. Lib. 1. cap. 3. Iohann. 1. 14. Iohann. 19. 30. 11. Johannes est reliquus, qui jam non restat cui conferatur. Quidquid enim singuli dixerunt, quæ ab aliis non dicta sunt, difficile est ut habeant aliquam repugnantiam quæstionem. Ac per hoc liquidò constat tres istos, Matthæum scilicet Marcum & Lucam maximè circa humanitatem Domini nostri Jesu Christi esse versatos, secundum quam & rex & sacerdos est. Et ideo Marcus, qui in illo mysterio quatuor animalium hominis videtur demonstrare personam, vel Matthæi magis comes videtur, quia cum illo plura dicit propter regiam personam, quæ incommutata esse non solet, quod in primo libro commemoravi; vel quod probabilius intelligitur, cum ambobus incedit. Nam quamvis Matthæo in pluribus, tamen in aliis nonnullis Lucæ magis congruit: ut hoc ipso demonstratur ad leonem & ad vitulum, hoc est, & ad regalem quam Matthæus, & ad sacerdotalem quam Lucas insinuat personam, id quod Christus homo est, pertinere, quam figuram Marcus gerit pertinet ad utrumque. Divinitas verò Christi quæ æqualis est Patri, secundum quod Verbum est & Deus apud Deum & Verbum caro factum ut habitaret in nobis, secundum quod ipse & Pater unum sunt, à Johanne maximè commendanda suscepta est, qui sicut aquila in his quæ Christus sublimiùs locutus est, immoratur, nec in terram quodammodo nisi rarò descendit. Denique quamvis matrem Christi se nosse planè testetur, tamen nec in ejus nativitate cum Matthæo & Luca aliquid dicit, nec ejus baptismum cum tribus commemorat, sed tantummodo ibi testimonium Johannis altè sublimiterque commendans, relictis eis pergit cum illo ad nuptias in Cana Galilææ: ubi quamvis ipse Evangelista matrem ejus fuisse commemoraret, ille tamen dicit, *Quid mihi & tibi est mulier?* non repellens de qua suscepit carnem, sed suam tunc maximè insinuans divinitatem, aquam conversurus in vinum: quæ divinitas illam etiam feminam fecerat, non in illa facta erat.

12. Inde post paucos dies factos in Capharnaum, redit ad templum, ubi eum commemorat

Ita in aliquot MSS. At in editis, quo Apostolos elegit.

ibid. v. 19. dixisse de templo corporis sui, *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*: ubi maximè insinuat, non solum quia Deus erat in templo Verbum caro factum; verum etiam quia eandem carnem ipse resuscitavit, non utique nisi secundum id quod unum est cum Patre, nec separabiliter operatur: cum ceteris locis fortassis omnibus Scriptura non dicat, nisi quod Deus illum suscitaverit; nec alicubi sic expressum est quod cum Deus resuscitavit Christum, etiam ipse se resuscitavit, quia cum Patre unus Deus est, sicut hoc loco ubi ait, *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.*

Johan. 3. 1. 13. Inde cum illo Nicodemo quàm magna, quàm divina locutus est: Inde rursus pergit ad testimonium Johannis, & commendat amicum sponsi non gaudere nisi propter vocem sponsi. Ubi admonet animam humanam non de seipsa sibi lucere, nec beari, nisi incommutabilis participatione sapientiæ. Inde ad mulierem Samaritanam, ubi commemoratur aqua, unde qui biberit non sitiet in æternum. Inde rursus in Cana Galilææ, ubi fecerat de aqua vinum: ubi eum commemorat dixisse Regulo, cujus filius infirmabatur, *Nisi signa & prodigia videritis, non creditis*: usque adeo super omnia mutabilia volens mentem credentis ad tollere, ut nec ipsa miracula, quæ quamvis divinitus de mutabilitate corporum fiunt, à fidelibus quæri velit.

Johan. 5. 1. 14. Inde Jerosolymam redit, fit sanus triginta-octo annorum languidus, Ex hac occasione quæ dicuntur quàm diu dicuntur? Ibi dictum est, *Quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*: ubi satis ostenditur quàm non usitatè, sicut solent sancti homines dicere, dixerit patrem suum Deum, sed quòd ei sit æqualis insinuans: quippe paulò superius dixerat eis de sabbato calumniantibus, *Pater meus usque modò operatur, & ego operor*. Ibi exarserunt, non quia patrem suum diceret Deum; sed quòd ei æqualis vellet intelligi, dicendo, *Pater meus usque modò operatur, & ego operor*: consequens esse ostendens, ut quoniam Pater operatur, & Filius operetur; quia Pater sine Filio non operatur. Ibi enim & paulò post ait, jam illis ob hoc irascentibus, *Quicumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.*

Johan. 6. 1. 15. Inde tandem descendit Johannes ad illos tres cum eodem Domino in terra gradientes, ut quinque millia hominum panibus quinque pascantur: ubi tamen solus commemorat, quòd cum vellent eum regem facere, solus fugit in montem. Qua in re nihil mihi aliud videtur animam rationalem commonere voluisse, nisi eo se nostræ menti rationique regnare, quo est in excelsis, nulla cum hominibus communione naturæ, solus, quia unicuique Patri: hoc autem mysterium deorsum repentēs carnales homines fugit, quia valde sublime est; unde illos & ipse fugit in montem, qui regnum ejus terreno animo requirebant; unde & alibi dicit, *Regnum meum non est de hoc mundo*: neque etiam hoc nisi Johannes ipse commemorat, volatu quodammodo æthereo supereminens terris, & gaudens luce solis justitiæ. Ab illo itidem monte post miraculum de quinque panibus factum, cum iisdem tribus paululum remoratus, donec mare transissent,

A quando ambulavit super aquas, continuò rursus se in verbum Domini ad tollit, quàm magnum, quàm prolixum, quàm diu supernum & excelsum, ex occasione panis exortum, cum dixisset turbis, ** Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia signa vidistis, sed quia edistis de panibus, & satiati estis: * operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*: & inde jam talia diutissimè atque excelssimè. Tunc ab ista verbi celsitudine ceciderunt, qui post eum deinceps non ambulant; cui sanè inhæserunt, qui potuerunt intelligere, *Spiritus est qui vivificat, caro autem nihil prodest*: quia utique & per ** carnem spiritus prodest*; & solus spiritus prodest; caro autem sine spiritu nihil prodest.

16. Deinde suis fratribus, id est cognatis carnis suæ suggerentibus ut adscendat ad diem festum, quòd possit innotescere multitudini: quanta altitudine respondit, ** Tempus meum nondum advenit, tempus autem vestrum semper est paratum: * non potest mundus odire vos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera ejus mala sunt*. Hoc est ergo, *Tempus vestrum semper est paratum*, quia vos diem istum concupiscitis, de quo Prophetæ dicit, Ego autem non laboravi subsequens te Domine, & diem hominis non concupivi, tu scis: hoc est volare ad lucem verbi, & concupiscere illum diem quem videre concupivit Abraham, & vidit & gavisus est. Inde jam ad diem festum cum adscendisset in templum, quæ illum Johannes locutum esse commemorat, quàm mirabilia, quàm divina, quàm excelsa? quòd ipsi venire non possent quòd esset iturus; quòd & ipsum nossent, & unde esset scirent; & esset verus qui eum miserit, quem illi nescirent: tamquam diceret, Et unde sim scitis, & unde sim nescitis. Quo quid aliud voluit intelligi, nisi secundum carnem notum se illis esse potuisse, & gentem, & patriam; secundum divinitatem autem incognitum? Ibi etiam de dono Spiritus-sancti locutus, ostendit quis esset, quando minus altissimum dare potuisset.

17. Rursus illuc de Oliveti monte regredientem, quæ & quanta narrat locutum, post veniam illi adulteræ datam, quæ velut lapidanda oblata illi à tentatoribus fuerat; quando digito scribebat in terra, tamquam illos tales in terra scribendos significaret, non in cælo, ubi monuit discipulos se scriptos esse gauderent; aut quòd se humiliando, quod capitis inclinatione monstrabat, signa in terra faceret; aut quòd jam tempus esset ut in terra quæ fructum daret, non in lapide sterili, sicut antea, lex ejus conscriberetur. Ergo post hæc lucem mundi se dixit, & qui eum sequeretur non ambulaturum in tenebris, sed habiturum lucem vitæ. Dixit etiam se esse principium, quod & loqueretur eis. Quo nomine utique se distinxit ab illa luce quam fecit, tamquam lux per quam facta sunt omnia: ut illud quod se dixerat lucem mundi, non sic acciperetur quemadmodum discipulis ait, *Vos estis lux mundi*. Illi enim tamquam lucerna, quæ non est ponenda sub modio, sed super candelabrum, sicut & de Johanne Baptista, *Ille erat, inquit, lucerna ardens & lucens*: sed ipse sicut principium, de quo dictum est, *Nos omnes de plenitudine ejus accipimus*. Ibi dixit se filium esse veritatem, quæ nisi liberaverit, nemo erit liber.

* Sic in septemdecim MSS. At in editis, & carni spiritus prodest.

b Ita omnes MSS. & Ex. At Lov. veritatis. Rat. & veritatem.

Iohan. 9. 1. 18. Inde postea quàm illuminavit à nativitate
Eccl. cæcum, ex ipsa occasione in prolixo ejus sermone
Iohan. 10. 1. demoratur Johannes, de ovibus, & pastore, & ja-
Eccl. nua, & de potestate ponendi animam suam & ite-
rum sumendi eam, in quo excellentissimam pote-
statem suæ divinitatis ostendit. Inde cum Encæniam
in Jerosolymis fierent, commemorat ei dixisse Ju-
v. 14. dæos, *Quousque animam nostram tollis? si tu es Chri-*
stus, dic nobis palam. Atque inde sumta opportuni-
tate sermonis quæ etiam sublimia dixerit, narrat.
v. 30. Ibi dixit, *Ego & Pater unum sumus.* Inde jam resus-
citatum ab eo Lazarum prædicat, ubi dixit, ** Ego*
Iohan. 11. 1. *sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiam si*
Eccl. *v. 25.* *mortuus fuerit, vivet: & omnis qui vivit & credit in*
v. 26. *me, non morietur in æternum.* In quibus verbis quid
nisi altitudinem divinitatis ejus agnoscimus, cujus
in æternum participatione vivemus? Inde iterum
Iohan. 12. 1 Johannes occurrit in Bethania Matthæo & Marco,
Eccl. ubi factum est illud de unguento pretioso, quo
Matt. 26. 6. pedes ejus à Maria caputque perfusus est: atque
Marci 14. 5. hinc deinceps usque ad passionem & resurrectio-
nem Domini cum tribus Evangelistis Johannes
graditur, sed in locis eisdem narratione versante.
19. Ceterum quod ad sermones Domini adti-
net, non cessat se ad tollere in ea quæ ille ab hinc
etiam sublimiter diuturneque locutus est. Nam &
Iohan. 12. 20. quando eum voluerunt videre gentiles per Philip-
Eccl. pum & Andream, habuit excelsum sermonem,
quem aliorum Evangelistarum nullus inseruit: ibi
præclara iterum de luce illuminante & lucis filios
faciente commemorat. Deinde in ipsa cœna, de
Iohan. 13. 1. qua Evangelistarum nullus tacuit, quàm multa &
Eccl. quàm excelsa verba ejus Johannes commemorat,
quæ alii tacuerunt? non solum de commendatione
humilitatis, quando pedes discipulorum lavit, sed
cum expressus per buccellam traditor ejus exisset,
remanentibus cum illo undecim, in sermone ipsius
mirabiliter stupendo maximeque diuturno idem
Iohan. 14. 9. Johannes immoratus est, ubi dixit, *Qui vidit me,*
vidit & Patrem: ubi multa locutus est de Spiritu-
sancto paracleto quem missurus eis erat; & de sua
clarificatione quam habuit apud Patrem prius
quàm mundus esset; & quòd unum nos faceret in
se, sicut ipse & Pater unum sunt; non ut ipse & Pa-
ter & nos unum, sed nos unum sicut ipsi unum:
multaque alia miræque sublimia, de quibus differe-
re sicut dignum est, etiam si essemus idonei, in hoc
tamen opere non id nos suscepisse quis non adver-
tat? quod alibi fortasse reddendum est, hinc certè
non est expetendum. Commendare quippe volu-
mus amatoribus verbi Dei & studiosis sanctæ veri-
tatis, quamvis ejusdem Christi qui verus & verax
est, annuntiator atque prædicator Johannes in
Evangelio suo fuerit, cujus & ceteri tres qui scrip-
serunt Evangelium, & ceteri Apostoli qui non qui-
dem ipsam narrationem scribendam susceperunt,
in ea tamen prædicatione sui officii munus imple-
verunt: longè tamen hunc in Christi altiora subve-
ctum ab ipso initio libri sui, rarò fuisse cum ceteris,
Iohan. cap. 1. id est, primò circa Jordanem propter testimonium
Cap. 6. Johannis Baptistæ; inde trans mare Tiberiadis quan-
do turbas de quinque panibus pavit, & super aquas
Cap. 12. ambulavit; tertio in Bethania, ubi unguento pre-
tioso fidelis femina devotione perfusus est; donec
Cap. 13. Eccl. inde illis occurreret ad passionis tempus, quod cum
eis erat necessariò narraturus: ubi tamen ipsam

A Dominicam cœnam, de qua nullus eorum tacuit,
multò opulentiùs tamquam de cellario Domini
pectoris, ubi discumbere solebat, exhibuit. Ipsum
deinde Pilatum verbis altioribus percutit, dicens
Iohan. 18. regnum suum non esse de hoc mundo, regemque
v. 36. Eccl. se natum, & ad hoc venisse in hunc mundum, ut te-
stimonium perhibeat veritati. Mariam quoque post
resurrectionem mystica altitudine vitans, *Noli me,*
Iohan. 20. inquit, *tangere: nondum enim adscendi ad Patrem.*
17. Discipulis etiam insufflando dedit Spiritum-san-
ctum, ne ipse Spiritus qui Trinitati consubstantia-
lis & coæternus est, tantummodo Patris esse, non
etiam Filii Spiritus putaretur.

20. Postremò suas oves Petro se amanti, eum-
Iohan. 21. que amorem tunc confitenti commendans, dicit eum-
v. 15. Eccl. dem Johannem sic se velle manere donec veniat:
ubi etiam mihi videtur alto docuisse mysterio,
b istam ipsam Johannis Evangelicam dispensatio-
nem, qua in lucem liquidissimam Verbi sublimiter
fertur, ubi Trinitatis æqualitas & incommutabili-
tas videri potest, & qua maxime proprietate distet
à ceteris homo cujus susceptione Verbum caro fa-
ctum est, perspicue cerni cognoscique non posse,
nisi cum ipse Dominus venerit: ideo sic manebit do-
nec veniat; manebit autem nunc in fide credentium,
1. Cor. 13. 12. tunc autem facie ad faciem contemplandum erit,
cum apparuerit vita nostra, & nos cum ipso appare-
bimus in gloria. Quisquis autem arbitratur, homini
vitam istam mortalem adhuc agenti posse contin-
gere, ut demoto atque discusso omni nubilo phan-
tasiarum corporalium atque carnalium serenissima
incommutabilis veritatis luce potiatur, & mente
penitus à consuetudine vitæ hujus alienata illi con-
stanter & indeclinabiliter hæreat, nec quid quærat,
nec quis quærat intelligit: credat ergo potius subli-
mi auctoritati minimèque fallaci, quamdiu sumus in
corpore peregrinari nos à Domino, & ambulare per
fidem, nondum per speciem; ac sic perseveranter
retinens atque custodiens fidem, spem & caritatem,
intendat in speciem ex pignore quod accepimus
sancti Spiritus, qui nos docebit omnem veritatem,
Iohan. 16. cum Deus qui suscitavit Jesum Christum à mortuis,
11. vivificabit & mortalia corpora nostra per inhabi-
Rom. 8. 11. tantem Spiritum ejus in nobis. Prius autem quàm
2. *Cor. 4. 11.* vivificetur hoc quod mortuum est propter pecca-
tum, procul dubio corruptibile est, & aggravat
Sap. 9. 15. animam; & si quando adjuncta excedit hanc nebu-
lam, qua tegitur omnis terra, id est, hanc carna-
Eccl. 2. 4. 6. lem caliginem, qua tegitur omnis vita terrena, tam-
quam rapida coruscatione perstringitur, & in suam
infirmiorem redit, vivente desiderio quo rursus
erigatur, nec sufficiente munditiâ qua figatur. Et
quantò quisque hoc magis potest, tantò major est:
quantò autem minùs, tantò minor. Si autem nihil
adhuc tale mens hominis experta est, in qua tamen
habitat Christus per fidem, instare debet minuen-
dis finiendisque cupiditatibus hujus sæculi, moralis
virtutis actione, tamquam in comitatu trium illo-
rum Evangelistarum cum mediatore Christo am-
bulans: eumque qui Filius Dei semper est, propter
nos filium hominis factum, ut sempiterna virtus
ejus & divinitas nostræ infirmitati & mortalitati
contemperata de nostro nobis in se atque ad se fa-
ceret viam, cum magnæ spei lætitia fideliter teneat.
Ne peccet, à rege Christo regatur: si fortè pecca-
verit, ab eodem sacerdote Christo expietur: atque

^a Er. Lov & MSS. *vistans*. Sed melius edit. Rat. *vitans*: quod item ver-
bum in Ep. Johan. Tr. 3, n. 2, sic adhibetur Mariæ contractum vitavit.

^b MSS. duo, *secretam ipsam*. Paulò post MSS. tres & Rat. *ver-
bi sublimitate fertur*.

ita in actione bonæ conversationis & vitæ nutritus, pennis geminæ dilectionis tamquam duabus alis validis euectus à terris, ab eodem ipso Christo Verbo illuminetur, Verbo quod in principio erat, & Verbum apud Deum erat, & Verbum Deus erat: etsi per speculum & in enigmate, longè tamen sublimiùs ab omni similitudine corporali. Quapropter quamvis in illis tribus activæ, in Johannis autem Evangelio dona contemplativæ virtutis eluceant eis, qui hæc dignoscere sunt idonei: tamen & hoc Johannis, quoniam ex parte est, sic manebit donec veniat quod perfectum est. Et alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alius diem Domino sapit, alius de petore Domini liquidius aliquid bibit, alius levatus

usque ad tertium cælum ineffabilia verba audit: omnes tamen quamdiu sunt in corpore peregrinantur à Domino, & omnibus bonæ spei fidelibus in libro vitæ scriptis servatur quod dictum est, *Et ego diligam eum, & ostendam meipsum illi.* Verumtamen in hac peregrinatione quantum in rei hujus intelligentia vel scientia quisque profecerit, tantò magis caveat diabolica vitia, superbiam & invidentiam. Meminerit hoc ipsum Evangelium Johannis quàm multò ampliùs erigit ad contemplationem veritatis, tam multò ampliùs præcipere de dulcedine caritatis: & quia illud præceptum verissimum ac saluberrimum est, *Quantò magnus es, tantò humilia te in omnibus;* qui Evangelista Christum longè ceteris altiùs commendat, apud eum discipulis pedes lavat.

* In septem MSS. probæ notæ & apud Eugypium, nutritis pennis.

ADMONITIO

IN SUBSEQUENTES LIBROS DE SERMONE DOMINI IN MONTE.

AD Christi annum 393. sive 394. pertinet hoc opus, ab Augustino presbyterii sui tempore elaboratum. Quippe in 1. Retractionum libro post recensitam illam, quam in Hippone-regiensi anni 393. concilio habuit de fide & symbolo disputationem, recordatus Augustinus libri sui de Genesi ad litteram imperfecti, neque aliâ quàm quæ ex antè laudato concilio sumi possit, atatis adsignatâ notâ, facit proximo loco mentionem hujus operis in isthac verba: Per idem tempus de Sermone Domini in monte secundum Matthæum duo volumina scripsi.

Porro uno volumine explicat primam ejusdem sermonis partem contentam Matthæi capite quinto: altero, posteriorem in sequentibus capitibus sexto & septimo comprehensam. Cur autem ex toto Evangelio istum in primis sermonem tractandum suscepit, eam videtur in operis initio subindicare causam, quod ipsum nempe omnibus præceptis quibus Christiana vita informatur perfectum esse intellexisset. Quæ quidem præcepta omnia, eâ qua referuntur apud Matthæum serie sic exponit, ut illa ad priores septem sententias de Beatis in ipsius sermonis exordio pronuntiatas pertinere, iisque ex ordine respondere demonstret.

Pollentius plurimis post annis hoc opus evolvens, aliquot difficultates de uxore quæ à viro suo discessisset, offendit, easque sancto Doctore proposuit, quas ille priore de adulterinis conjugii libro enodavit.

EX LIBRO I. RETRACTATIONUM CAPUT XIX.

PER idem tempus de Sermone Domini in monte secundum Matthæum duo volumina scripsi. In quorum primo propter id quod scriptum est, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur: Sapientia, inquam, congruit pacificis, in quibus jam ordinata sunt omnia, nullusque motus adversus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet Deo.* Quod meritò movet quomodo dixerim. Non enim cuiquam provenire in hac vita potest, ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Quandoquidem etiam si ei sic resisteret spiritus hominis, ut in nullum ejus laberetur assensum; non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum est, *Nullum esse motum adversus rationem rebellem,* rectè accipi potest id nunc agentibus pacificis, domando concupiscentias carnis, ut ad istam pacem plenissimam quandoque veniatur.

2. Proinde quod alio loco, cum eandem sententiam Evangelicam reperens dixissem, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur:* adjunxi dicens, *Et ista quidem in hac vita compleri possunt, sicut completa esse in Apostolis credimus,* sic accipiendum est, non ut in Apostolis hîc viventibus nullum carnis motum arbitremur spiritui repugnasse, sed hætenus hîc ista posse compleri, quatenus in Apostolis credimus esse completa, eâ mensurâ scilicet perfectionis humanæ, quanta in hac vita potest esse perfectio. Non enim dictum est, *Ista in hac vita compleri possunt, nam completa esse in Apostolis credimus;* sed dictum est, *sicut completa esse in Apostolis credimus,* ut ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est quadam perfectione, cujus capax est ista vita, non sicut complenda sunt illâ quam speramus pace plenissima, quando dicetur, *Ubi est mors contentio tua?*

3. Alio loco quod interposui testimonium, *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum,* nondum intel-

Tom. III. Pars II.

L

1. Cor. 15. 53.
Lib. 1. c. 6.
Johan. 3. 34.

1. Cor. 5. 6.

Johan. 14. 21.

Diabolica vitia.

Eccli. 3. 20.

Johan. 13. 5.

Matth. 5. 9.
Lib. 1. c. 4.

ibidem.
Matth. 5. 9.

- lexeram de Christo propriè veriùs accipi. Aliis quippe hominibus nisi ad mensuram daretur spiritus, non duplum peteret Elisæus quàm fuit in Elia. Item quod scriptum est, *Iota unum aut unus apex non transiet à Lege donec omnia fiant*, cum exponerem, nihil dixi posse aliud intelligi, nisi vehementem perfectionis expressionem. Ubi meritò quæritur, utrùm ista perfectio sic possit intelligi, ut tamen verum sit, neminem jam utentem voluntatis arbitrio hîc vivere sine peccato. A quo enim usque ad unum apicem Lex perfici potest, nisi à quo fiunt universa divina mandata? Sed in eisdem mandatis est etiam quod jubemur dicere, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: quam orationem usque in finem sæculi tota dicit Ecclesia. Omnia ergo mandata facta deputantur, quando quidquid non fit ignoscitur.
- Matth. 5. 4. Sanè quod ait Dominus, *Quicumque solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic, &c.* usque ad eum locum ubi ait, *Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Scribarum & Phariseorum, non intrabit in regnum cælorum*, multò meliùs & convenientiùs exposui in aliis posterioribus sermonibus meis, quod etiam hîc retexere longum est. Ad hoc autem iste ibi perducitur sensus, ut eorum sit justitia major, quàm Scribarum & Phariseorum, qui dicunt & faciunt. De Scribis quippe & Phariseis alio loco ipse Dominus ait, *Dicunt enim & non faciunt*. Illud etiam meliùs intelleximus postea quod scriptum est; *Qui irascitur fratri suo*. Codices enim græci non habent, *sine causa*, sicut hîc positum est: quamvis idem ipse sit sensus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri suo; quoniam non fratri irascitur, qui peccato fratris irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur, sine causa irascitur.
- Lib. 1. c. 15. 5. Item quod dixi, *Hoc & de patre & de matre & de ceteris vinculis sanguinis intelligendum est, ut in eis oderimus quod genus humanum nascendo & moriendo sortitum est*, ita sonat, quasi non essent futuræ istæ necessitudines, si nullo naturæ humanæ præcedente peccato nemo moreretur: quem sensum jam superiùs improbavi. Essent enim profectò cognationes & affinitates, etiamsi originali nullo existente peccato sine morte cresceret & multiplicaretur genus humanum. Ac per hoc aliter solvenda est quæstio, cur Dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio loco præcipiat odio habendos & parentes & filios, non sicut hîc soluta est, sed sicut eam posteriùs sæpe solvimus: id est ut diligamus inimicos lucrandos regno Dei, & oderimus in propinquis, si impediunt à regno Dei.
- Matth. 15. 40. Luca 14. 26. 6. Item de præcepto quo prohibetur uxor dimitti, nisi propter fornicationem, hîc quidem scrupulosissimè disputavi. Sed quam velit Dominus intelligi fornicationem, propter quam liceat dimittere uxorem, utrùm eam quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur, *Perdidisti omnem qui fornicatur abs te*, in qua utique & ista est, (neque enim non fornicatur à Domino, qui tollens membra Christi, facit ea membra meretricis,) etiam atque etiam cogitandum est atque requirendum. Nec volo in re tanta tamque ad dignoscendum difficili putare lectorem istam sibi nostram disputationem debere sufficere: sed legat & alia, sive nostra quæ postea scripta sunt, sive aliorum meliùs considerata atque tractata: vel ipse si potest, ea quæ hîc meritò movere possunt, vigilantiori atque intelligentiore mente discutiatur. Non quia omne peccatum fornicatio est; neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes, *Dimitte nobis debita nostra*: cum perdat omnem qui fornicatur ab eo: sed quatenus intelligenda atque limitanda sit hæc fornicatio, & utrùm etiam propter hanc liceat dimittere uxorem, latebrosissima quæstio est. Licere tamen propter istam quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. Et ubi dixi, hoc permissum esse, non jussum; non adtendi aliam scripturam, dicentem: *Qui tenet adulteram, stultus & impius est*. Nec sanè adulteram dixerim fuisse deputandam illam mulierem etiam postea quàm audivit à Domino, *Nec ego te damnabo, vade, deinceps jam noli peccare*, si hoc obedienter audivit.
- Lib. 1. c. 22. 7. Loco alio peccatum fratris ad mortem, de quo dicit Johannes apostolus, *Non pro illo dico ut roget quis*, ita defini vi ut dicerem; *Peccatum fratris ad mortem puto esse, cum post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Jesu Christi quisque oppugnat fraternitatem, & adversus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidentiæ facibus agitur*. Quod quidem non confirmavi, quoniam hoc putare me dixi: sed tamen addendum fuit, si in hac tam scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam: quoniam de quocumque pessimo in hac vita constituto non est utique desperandum, nec pro illo imprudenter oratur, de quo non desperatur.
- Lib. 2. c. 6. 8. In secundo item libro: *Nulli*, inquam, *licebit ignorare Dei regnum, cum ejus unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine Dominico de cælo venerit, judicaturus vivos & mortuos*. Sed non video utrùm rectè dicatur homo Dominicus, qui est mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus: Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos * divinatorum eloquiorum. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. Item quod dixi, *Nullius enim ferè conscientia Deum potest odisse*, non video fuisse dicendum. Multi enim sunt de quibus scriptum est, *Superbia eorum qui oderunt te*.
- * Fortè apud Athanasium in Exposit. fidei, & Euphanium in Ancorato 9. Alio loco in eo quod dixi, *ob hoc dixisse Dominum, Sufficit diei malitia sua, quia cibos sumere urgebit ipsa necessitas, quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis nobis est, pertinet enim ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus*, non adtendi etiam primis hominibus data fuisse in paradiso corporis alimenta, antequam istam mortis pœnam peccando meruissent. Sic enim erant immortales in corpore nondum spiritali, sed animali, ut tamen in ejusmodi immortalitate corporalibus alimentis uterentur. Item quod dixi, *Quam sibi Deus elegit gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam*, non ideo dixi, quia nunc ex omni parte jam talis est, quamvis ad hoc electa non dubitaretur, ut talis sit quando Christus apparuerit vita ejus: tunc enim & ipsa cum illo apparebit in gloria: propter quam gloriam dicta est Ecclesia gloriosa. Item quod Dominus ait, *Petite, & accipietis: quærite, & invenietis, pulsate, & aperietur vobis*, operosè quidem tria ista quid inter se differant exponendum putavi, sed longè meliùs ad instantissimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, ubi eodem verbo cuncta conclusit, dicens, *Quantò magis pater vester qui in cælis est dabit bona petentibus se?* Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulsantibus. Hoc opus sic incipit: *Sermonem quem locutus est Dominus*.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE SERMONE DOMINI
IN MONTE SECUNDUM MATTHÆUM.
LIBRI DUO.*

* Scripti
ciriter
Christi an-
num 393.

LIBER PRIMUS.

Explicatur prior pars sermonis à Domino in monte habiti, contenta Matthæi capite quinto.

CAPUT I. I.

SERMONEM quem locutus est Dominus noster Jesus Christus in monte, sicut in Evangelio secundum Matthæum legimus, si quis piè sobrièque consideraverit, pu-

to quòd inveniet in eo, quantum ad mores optimos pertinet, perfectum vitæ Christianæ modum: quod polliceri non temere audemus, sed ex ipsis ejusdem Domini verbis conjicientes. Nam sic ipse sermo concluditur, ut appareat in eo præcepta esse omnia quæ ad informandam vitam pertinent. B

Matth. 7. Sic enim dicit: * Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo eum viro sapienti, qui ædi-

v. 24. ficavit domum suam supra petram: * descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & offenderunt in domum illam, & non cecidit; fundata enim erat super

v. 26. petram. * Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum viro stolto, qui ædificavit do-

v. 27. mum suam super arenam: * descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & offenderunt in domum illam, & cecidit; & facta est ruina ejus magna. C

Cùm ergo non dixit, qui audit verba mea tantum, sed addidit dicens, qui audit verba mea hæc: satis, ut arbitror, significavit, hæc verba quæ in monte locutus est, tam perfectè instruere vitam eorum qui voluerint secundum ea vivere, ut meritò comparentur ædificanti super petram. Hoc dixi, ut appareat istum sermonem omnibus præceptis, quibus Christiana vita informatur, esse perfectum: nam de hoc capitulo diligentius suo loco tractabitur.

2. Hujus igitur sermonis initium sic assumitur:

Matth. 5. * Cùm vidisset autem turbas multas, adscendit in montem, & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus;

v. 1. v. 2. * & aperiens os suum docebat eos, dicens. Si quæritur, quid significet mons, bene intelligitur significare majora præcepta justitiæ: quia minora erant quæ Judæis data sunt. Unus tamen Deus per sanctos Prophetas & famulos suos, secundum ordinatissimam distributionem temporum, dedit minora

præcepta populo, quem adhuc timore alligari oportebat; & per Filium suum majora populo, quem caritate jam liberari convenerat. Cùm autem minora minoribus, majora majoribus dantur, ab eo dantur qui solus novit congruentem suis temporibus generi humano exhibere medicinam. Nec mirum est quòd dantur præcepta majora propter regnum cælorum, & minora data sunt propter regnum terrenum, ab eodem uno Deo qui fecit cælum & terram. De hac ergo justitia, quæ major est, per Prophetam dicitur, Justitia tua sicut montes Dei: & hoc bene significat, quod ab uno magistro solo docendis tantis rebus idoneo, docetur in monte. Sedens autem docet, quod pertinet ad dignitatem magisterii: & accedunt ad eum discipuli ejus, ut audiendis illius verbis hi essent etiam corpore viciniore, qui præceptis adimplendis etiam animo propinquabant. Et aperiens os suum, docebat eos, dicens. Ista circumlocutio qua scribitur, Et aperiens os suum, fortassis ipsa mora commendat aliquantò longiorem futurum esse sermonem: nisi fortè non vacet quod nunc eum dictum est aperuisse os suum, quòd ipse in Lege veteri aperire soleret ora Prophetarum.

3. Quid ergo dicit? Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum. Legimus scriptum de appetitione rerum temporalium, Omnia vanitas & præsumptio spiritus: præsumptio autem spiritus, audaciam & superbiam significat: vulgò etiam magnos spiritus superbi habere dicuntur; & rectè,

Quandoquidem spiritus etiam ventus vocatur. Unde scriptum est, Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis. Quis verò nesciat superbos inflatos dici, tamquam vento distentos? Unde est etiam illud Apostoli, Scientia inflat, caritas verò ædificat. Quapropter rectè hîc intelliguntur pauperes spiritu, humiles & timentes Deum, id est, non habentes inflantem spiritum. Nec aliunde omnino incipere oportuit beatitudinem; siquidem perventura est ad summam sapientiam: Initium autem

^a Sic MSS. At editi, excepto Mar. *spiritus procellarum*.
Tom. III. Pars II.

^b Lev. cum quatuor MSS. *inflatum*. Ceteri codices, *inflantem*.
L ij

sapientiae timor Domini: quoniam & è contrario, A
Ecclesi. 10. 15. Initium omnis peccati superbia inscribitur. Super-
 bi ergo appetant & diligant regna terrarum: *Beati*
autem pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum
cælorum.

CAPUT
 II.
Matth. 5. 4. 4. *Beati mites; quoniam ipsi hereditate possi-*
debunt terram: illam credo terram, de qua in Psal-
Psalm. 141. 6. mo dicitur, Spes mea es tu, portio mea in terra vi-
 ventium. Significat enim quamdam soliditatem &
 stabilitatem hereditatis perpetuae, ubi anima per
 bonum affectum, tamquam loco suo requiescit,
 sicut corpus in terra; & inde cibo suo alitur, sicut
 corpus ex terra: ipsa est requies & vita sanctorum.
Rom. 12. 21. Mites autem sunt qui cedunt improbitatibus, &
 non resistunt malo, sed vincunt in bono malum.
 Rixentur ergo immites, & dimicent pro terrenis &
 temporalibus rebus: *Beati autem mites; quoniam*
ipsi hereditate possidebunt terram, de qua pelli non
 possint.

Matth. 5. 5. 5. *Beati lugentes; quoniam ipsi consolabuntur.* Lu-
 ctus est tristitia de amissione carorum: conversi au-
 tem ad Deum, ea quæ in hoc mundo cara ample-
 debantur, amittunt: non enim gaudent his rebus
 quibus antè gaudebant: & donec fiat in illis amor
 æternorum, nonnullâ maestitiâ sauciantur: conso-
 labuntur ergo Spiritu-sancto, qui maximè propter
 ea paracletus nominatur, id est consolator, ut tem-
 poralem amittentes æternâ lætitiâ perfruantur.

Matth. 5. 6. 6. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam; quoniam*
ipsi saturabuntur. Jam istos amatores dicit veri & in-
 concussi boni. Illo ergo cibo saturabuntur, de quo
Iohan. 4. 34. ipse Dominus dicit, Meus cibus est ut faciam vo-
 luntatem Patris mei, quod est iustitia: & illâ aquâ,
Ibidem 14. de qua quisquis biberit, ut idem dicit, fiet in eo
 fons aquæ salientis in vitam æternam.

Matth. 5. 7. 7. *Beati misericordes; quoniam ipsorum miserebitur.*
 Beatos esse dicit qui subveniunt miseris, quoniam
 eis ita rependitur, ut de miseria liberentur.

Matth. 5. 8. 8. *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum vide-*
bunt. Quàm ergo stulti sunt qui Deum istis exteriori-
 bus oculis quærunt, cum corde videatur, sicut
Sap. 1. 1. alibi scriptum est, Et in simplicitate cordis quærite
 illum. Hoc est enim mundum cor, quod est sim-
 plex cor: & quemadmodum lumen hoc videri non
 potest nisi oculis mundis, ita nec Deus videtur nisi
 mundum sit illud quo videri potest.

Matth. 5. 9. 9. *Beati pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabun-*
tur. In pace perfectio est, ubi nihil repugnat; &
 ideo filii Dei pacifici, quoniam nihil resistit Deo,
 & utique filii similitudinem patris habere debent.
 Pacifici autem in semetipsis sunt, qui omnes animi
 sui motus componentes & subjicientes rationi, id
 est menti & spiritui, carnalesque concupiscentias
 habentes edomitas, fiunt regnum Dei: in quo ita
 sunt ordinata omnia, ut id quod est in homine præ-
 cipuum & excellens, hoc imperet ceteris non relu-
 ctantibus, quæ sunt nobis bestiisque communia;
 atque id ipsum quod excellit in homine, id est mens
 & ratio, subjiciatur potiori, quod est ipsa veritas
 unigenitus Filius Dei. Neque enim imperare infe-
 rioribus potest, nisi superiori se ipse subjiciat. Et
Lucæ 2. 14. hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ vo-
 luntatis; hæc vita consummati perfectique sapien-
 tis. De huiusmodi regno pacatissimo & ordinatissi-
 mo missus est foras princeps huius sæculi, qui per-

versis inordinatisque dominatur. Hac pace intrin-
 secus constituta atque firmata, quascumque per-
 secutiones ille qui foras missus est, forinsecus con-
 citaverit, auget gloriam quæ secundum Deum est;
 non aliquid in illo ædificio labefactans, sed defi-
 cientibus machinis suis innotescere faciens quanta
 firmitas intus exstructa sit. Ideo sequitur: *Beati qui*
persecutionem patiuntur propter iustitiam; quoniam ip-
sorum est regnum cælorum.

10. SUNT autem omnes istæ octo sententiæ. CAPUT
 III.
 B Jam enim cetera compellans loquitur ad illos qui
 aderant, dicens, *Beatieritis, cum vobis maledicent,*
& persequentur vos. Superiores autem sententias ge-
 neraliter dirigebat: non enim dixit, *Beati pauperes*
spiritu, quoniam vestrum est regnum cælorum; sed
quoniam ipsorum est, inquit, *regnum cælorum:* ne-
 que *Beati mites,* quoniam vos possidebitis terram;
 sed, *quoniam ipsi possidebunt terram.* Et ita ceteras
 usque ad octavam sententiam, ubi ait, *Beati qui*
persecutionem patiuntur propter iustitiam; quoniam ip-
sorum est regnum cælorum. Inde jam incipit loqui præ-
 sentes compellans, cum & illa quæ suprà dicta sunt,
 ad eos etiam pertinerent, qui præsentibus specialiter
 dici, pertineant etiam ad illos qui absentes vel post
 futuri erant. Quapropter iste sententiarum nume-
 rus diligenter considerandus est. Incipit enim bea-
 titudo ab humilitate: *Beati pauperes spiritu,* id est,
 non inflati, dum se divinæ auctoritati subdit anima,
 timens post hanc vitam ne pergat ad poenas, etiam
 si fortè in hac vita sibi beata esse videatur. Inde ve-
 nit ad divinarum Scripturarum cognitionem, ubi
 oportet eam se mitem præbere pietate, ne id quod
 imperitis videtur absurdum vituperare audeat, &
 pervicacibus concertationibus efficiatur indocilis.

Inde jam incipit scire, quibus nodis sæculi huius per
 carnalem consuetudinem ac peccata teneatur: ita-
 que in hoc tertio gradu, in quo scientia est; luge-
 tur amissio summi boni, quia inhæretur extremis.
 In quarto autem gradu labor est, ubi vehementer
 incumbitur ut sese animus avellat ab eis, quibus pe-
 stifera dulcedine innexus est: hinc ergo esuritur &
 sititur iustitia, & multum necessaria est fortitu-
 do; quia NON RELINQUITUR sine dolore
 quod cum delectatione retinetur. Quinto autem
 gradu perseverantibus in labore datur evadendi
 consilium; quia nisi quisque adjuvetur à superiore,
 nullo modo sibi est idoneus ut sese tantis miseriæ
 implicamentis expediat: est autem iustum consi-
 lium, ut qui se à potentiore adjuvari vult, adjuvet
 infirmiores in quo est ipse potentior: itaque *Beati*
misericordes; quia ipsorum miserebitur. Sexto gradu
 est cordis munditia, de bona conscientia bonorum
 operum valens ad contemplantum summum illud
 bonum, quod solo puro & sereno intellectu cerni
 potest. Postremo est septima ipsa sapientia, id est
 contemplatio veritatis, pacificans totum hominem,
 & suscipiens similitudinem Dei, quæ ita concludi-
 tur, *Beati pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.*

G Octava tamquam ad caput redit; quia consumma-
 tum perfectumque ostendit & probat: itaque in
 prima & in octava nominatum est regnum cælo-
 rum, *Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est re-*
gnum cælorum: &, *Beati qui persecutionem patiuntur*
propter iustitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum:

* In Corbeienfi codice, *dulcedo æternorum.* Paulò infrà in editis
 legebatur, *ut temporalia amittentes:* in duobus Belgicis MSS. *ut tem-*
 poralem amittentes luctum: sed melius in uno Væc. & decem Gallic.

ut temporalem amittentes: subaudi, *lætitiâ.*

b Sic Am. Er. & omnes MSS. At Lov. *nihil in istis resistit Deo.*

c Hic in decem MSS. non interponitur, *est.*

ROM. 8. 35 cum jam dicitur, Quis nos separabit à caritate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Septem sunt ergo quæ perficiunt: nam octava clarificat, & quod perfectum est demonstrat, ut per hos gradus perficiantur & ceteri, tamquam à capite rursus exordiens.

CAPUT IV. 11. 2. **II. VIDETUR** ergo mihi etiam septiformis operatio Spiritus sancti, de qua Isaias loquitur, his gradibus sententiisque congruere. Sed interest ordinis: nam ibi enumeratio ab excellentioribus cœpit, hîc verò ab inferioribus. Ibi namque incipit à sapientia, & definit ad timorem Dei: sed initium

Ecclesi. 1. 16. sapientiæ timor Domini est. Quapropter si gradatim tamquam adscendentes numeremus, primus ibi est timor Dei, secunda pietas, tertia scientia, quarta fortitudo, quintum consilium, sextus intellectus, septima sapientia. Timor Dei congruit humilibus, de quibus hîc dicitur, *Beati pauperes spiritu*, id est non inflati, non superbi: quibus

ROM. 11. 10. Apostolus dicit, Noli altum sapere, sed time, id est, noli extolli. Pietas congruit mitibus: qui enim piè quærit, honorat sanctam Scripturam, & non reprehendit quod nondum intelligit, & propterea non resistit, quod est mitem esse: unde hîc dicitur, *Beati mites*. Scientia congruit lugentibus, qui jam cognoverunt in Scripturis quibus malis vincti teneantur, quæ tamquam bona & utilia ignorantes

MATTH. 5. 6. appetiverunt: de quibus hîc dicitur, *Beati qui lugent*. Fortitudo congruit esurientibus & sitientibus: laborant enim desiderantes gaudium de veris bonis, & amorem à terrenis & corporalibus avertere cupientes: de quibus hîc dicitur, *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam*. Consilium congruit misericordibus: hoc enim unum remedium est de tantis malis evadendi, ut dimittamus, sicut nobis dimitti volumus, & adjuvemus in quo possumus alios, sicut nos in quo non possumus cupimus adjuvari: de quibus hîc dicitur, *Beati misericordes*. Intellectus congruit mundis corde, tamquam purgato oculo, quo cerni possit quod corporeus oculus non vidit, nec

ISA. 64. 4. auris audivit, nec in cor hominis adscendit: de quibus hîc dicitur, *Beati mundi corde*. Sapientia congruit pacificis, in quibus jam * ordinata sunt omnia, nullusque motus adversus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet Deo: de quibus hîc dicitur, *Beati pacifici*.

SCIL. id nunc agentibus pacificis, domando concupiscentias, ut ad istam pacem quandoque veniantur, ex 1. Retract. 19. n. 1.

Ecclesi. 1. 16. **PSAL. 110. 10.** **PROV. 9. 10.** Initium sapientiæ timor Domini. Mitibus hereditas data est, tamquam testamentum patris cum pietate quærentibus: *Beati mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram*. Lugentibus consolatio, tamquam scientibus quid amiserint, & quibus meriti sint: *Beati qui lugent; quoniam ipsi consolabuntur*.

G Esurientibus & sitientibus saturitas, tamquam resectio laborantibus fortiterque certantibus ad salutem: *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam; quoniam ipsi saturabuntur*. Misericordibus misericordia, tamquam vero & optimo consilio utentibus, ut hoc eis exhibeatur à potentiore, quod invalidioribus exhibent. *Beati misericordes; quoniam ipsorum miserebitur*. Mundis corde facultas videndi Deum, tam-

quam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus: *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum videbunt*. Pacificis Dei similitudo, tamquam perfectè sapientibus formatisque ad imaginem Dei per regenerationem renovati hominis: *Beati pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabuntur*. Et ista quidem in hac vita possunt compleri, sicut completa esse in Apostolis * credimus. Nam illa omnimoda in angelicam formam mutatio, quæ post hanc vitam promittitur, nullis verbis exponi potest. *Beati ergo qui persecutionem patiuntur propter justitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Hæc octava sententia, quæ ad caput redit, perfectumque hominem declarat, significatur fortasse & circumcissione octavo die in veteri Testamento, & Domini resurrectione post sabbatum, qui est utique octavus, idemque primus dies, & celebratione octavarum feriarum, quas in regeneratione novi hominis celebramus; & numero ipso Pentecostes. Nam septenario numero septies multiplicato, quo fiunt quadraginta-novem, quasi octavus additur, ut quinquaginta compleantur & tamquam redeatur ad caput, quo die missus est Spiritus sanctus, quo in regnum cælorum ducimur, & hereditatem accipimus, & consolamur, & pascimur, & misericordiam consequimur, & mundamur, & pacificamur, atque ita perfecti, omnes extrinsecus illatas molestias pro veritate & justitia sustinemus.

13. * BEATI eritis, inquit, cum vobis maledicent, & persequentur vos, & dicent omne malum adversum vos mentientes propter me. * Gaudete & exsultate, quoniam merces vestra multa est in cælis. Animadvertat quisquis delicias hujus sæculi & facultates rerum temporalium quærit in nomine Christiano, intrinsecus esse beatitudinem nostram: sicut de anima ecclesiastica ore prophetico dicitur, Omnis pulcritudo filiæ regis intrinsecus: nam extrinsecus maledicta & persecutiones & detractiones promittuntur: de quibus tamen magna merces est in cælis, quæ sentitur in corde patientium, eorum qui jam possunt dicere, Gloriamur in tribulationibus,

E scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Non enim ista perpeti fructuosum est, sed ista pro Christi nomine non solum æquo animo, sed etiam cum exultatione tolerare. Nam multi hæretici, nomine Christiano animas decipientes, multa talia patiuntur: sed ideo excluduntur ab ista mercede, quia non dictum est tantum, *Beati qui persecutionem patiuntur*; sed additum est, *propter justitiam*: **UBI autem sana fides non est, non potest esse justitia; quia justus ex fide vivit. Neque schismatici aliquid sibi ex ista mercede promittant; quia similiter UBI CARITAS non est, non potest esse justitia: Dilectio enim proximi malum non operatur. Quam si haberent, non dilaniarent corpus Christi, quod est Ecclesia.**

14. Quæri autem potest quid intersit quod ait, Cum vobis maledicent, & Omne malum dicent adversum vos: cum maledicere, hoc sit, malum dicere. Sed aliter maledictum jactatur cum contumelia coram illo cui maledicetur, sicut Domino nostro dictum est, Nonne verum dicimus, quia Samaritanus es, & dæmonium habes? aliter cum absentis fama læditur, sicut de illo item scribitur, Alii dicebant, Quia propheta est: alii autem dicebant, Non, sed seducit

populum. Persequi autem, est vim inferre, vel infidiis appetere: quod fecit qui eum tradidit, & qui eum crucifixerunt. Sanè quòd etiam hoc non est nudè positum, ut diceretur, *Et dicent omne malum adversum vos*, sed additum est, *mentientes*; additum etiam, *propter me*: propter eos additum puto, qui volunt de persecutionibus & de famæ suæ turpitudine gloriari; & ideo dicere ad se pertinere Christum, quia multa de illis dicuntur mala; cùm & vera dicantur, quando de illorum errore dicuntur: & si aliquando etiam nonnulla falsa jactantur, quod temeritate hominum plerumque accidit, non tamen propter Christum ista patiuntur. Non enim Christum sequitur, qui non secundum veram fidem & catholicam disciplinam Christianus vocatur.

Matth. 5.
12.

15. *Gaudete, inquit, & exsultate, quoniam merces vestra multa est in cælis.* Non hîc cælos dici puto superiores partes hujus visibilis mundi. Non enim merces nostra, quæ inconcussa & æterna esse debet, in rebus volubilibus, & temporalibus collocanda est. Sed *in cælis* dictum puto, in spiritualibus firmamentis, ubi habitat sempiterna justitia: in quorum comparatione terra dicitur anima iniqua, cui peccanti dictum est, *Terra es, & in terram ibis.* De his cælis dicit Apostolus, *Quoniam conversatio nostra in cælis est.* Sentiunt ergo jam istam mercedem, qui gaudent spiritualibus bonis: sed tunc ex omni parte perficietur, cùm etiam hoc mortale induerit immortalitatem. *Ita enim persecuti sunt, inquit, & Prophetas qui ante vos fuerunt.* Nunc persecutionem generaliter posuit, & in maledictis & in dilaceratione famæ; & bene exemplo adhortatus est, quia vera dicentes solent persecutionem pati: nec tamen ideo Prophetæ antiqui timore persecutionis à veritatis prædicatione defecerunt.

Gen. 3. 19.

Philip. 3. 20.

Matth. 5. 12.

CAPUT
VI.

Matth. 5. 13.

16. RECTISSIME itaque sequitur. *Vos estis sal terræ*: ostendens fatuos esse judicandos, qui temporalium bonorum vel copiam sectantes, vel inopiam metuentes, amittunt æterna, quæ nec dari possunt ab hominibus, nec auferri. *Itaque si sal infatuatum fuerit, in quo salicitur?* id est, si vos per quos condiendi sunt quodammodo populi, metu persecutionum temporalium amiseritis regna cælorum; qui erunt homines per quos à vobis error auferatur, cùm vos elegerit Deus, per quos errorem auferat ceterorum? Ergo *ad nihilum valet sal infatuatum, nisi ut mittatur foras, & calcetur ab hominibus.* Non itaque calcatur ab hominibus qui patitur persecutionem, sed qui persecutionem timendo infatuatur. Calcari enim non potest nisi inferior: sed inferior non est qui quamvis corpore multa in terra sustineat, corde tamen fixus in cælo est.

v. 14.

17. *Vos estis lumen mundi.* Quomodo dixit superius *sal terræ*, sic nunc dicit *lumen mundi*. Nam neque superius ista terra accipienda est, quam pedibus corporeis calcamus, sed homines qui in terra habitant, vel etiam peccatores, quorum condiendis & extinguendis putoribus Apostolicum salem Dominus misit. Et hîc mundum non cælum & terram, sed homines qui sunt in mundo vel diligunt mundum, oportet intelligi, quibus illuminandis Apostoli missi sunt. *Non potest civitas abscondi super montem constituta*: id est, fundata super insignem magnamque justitiam, quam significat etiam ipse mons in quo disputat Dominus. *Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio.* Quid putamus?

A ita esse dictum *sub modio*, ut occultatio tantum lucernæ accipienda sit, tamquam si diceret, Nemo accendit lucernam, & occultat illam? an aliquid etiam modius significat, ut hoc sit ponere lucernam sub modio, superiora facere corporis commoda, quam prædicationem veritatis; ut ideo quisque veritatem non prædicet, dum timet ne aliquid in rebus corporalibus & temporalibus molestiæ patiatur? Et bene modius dicitur, sive propter retributionem mensuræ, quia ea quisque recipit quæ gessit in corpore, ut illic, inquit Apostolus, recipiat unusquisque quæ gessit in corpore: & tamquam de hoc modio corporis alio loco dicitur, In qua enim mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis: sive quoniam temporalia bona, quæ in corpore peraguntur, certâ dierum mensurâ & inchoantur & transeunt, quam fortasse significat modius; æterna verò & spiritualia nullo tali fine coercentur: Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Sub modio ergo lucernam ponit, quisquis lucem bonæ doctrinæ commodis temporalibus obscurat & tegit. *Sed super candelabrum*: Super candelabrum autem, qui corpus suum ministerio Dei subicit, ut superior sit prædicationi veritatis, & inferior servituti corporis: per ipsam tamen corporis servitutem excelsior luceat doctrina, quæ per officia corporalia, id est per vocem & linguam & ceteros corporis motus in bonis operibus insinuat discentibus. Super candelabrum ergo ponit lucernam, cùm dicit Apostolus, Non sic pugno tamquam aërem cadens, sed castigo corpus meum, & servituti subicio, ne fortè aliis prædicans ipse reprobis inveniatur. Quod verò ait, *Vt luceat omnibus qui in domo sunt.* Domum puto dictam habitationem hominum, id est, ipsum mundum, propter id quod superius ait, *Vos estis lumen mundi*: aut si domum quisque vult accipere Ecclesiam, nec hoc est absurdum.

18. SIC luceat, inquit, *lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona facta vestra, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.* Si tantummodo diceret, *Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona facta vestra*: finem constitui videretur in laudibus hominum, quas quærent hypocritæ, & qui ambiunt ad honores, & captant inanissimam gloriam. Contra quos dicitur, Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem: & per Prophetam, Qui hominibus placent, confusi sunt, quia Deus nihili fecit illos: & iterum, Deus confregit ossa hominibus placentium: & rursum Apostolus, Non efficiamur inanis gloriæ cupidi: & ipse iterum, Probet autem se homo, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Non ergo tantum dixit, *ut videant bona facta vestra*: sed addidit, *& glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*: ut hoc ipsum quod homo per bona opera placet hominibus, non ibi finem constituat ut hominibus placeat; sed referat hoc ad laudem Dei, & propterea placeat hominibus ut in illo glorificetur Deus. Hoc enim laudantibus expedit, ut non hominem, sed Deum honorent: sicut in ipso homine qui portabatur, Dominus ostendit, ubi admiratæ turbæ paralytico sanato virtutes ejus, sicut in Evangelio scriptum est, Timuerunt & glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus. Cujus imitator apostolus Paulus dicit, Tantum autem audientes erant, quoniam qui aliquando nos persequabatur, nunc evangelizat.

2. Cor. 5. 10.

Matth. 7. 2.

Iohan. 1. 3. 4.
* Sed hoc de Christo
proprie verius accipitur, ex 1.
Retr. 19. n. 3.
Matth. 5. 15.

1. Cor. 9. 16.

Matth. 5. 15.

CAPUT
VII.
Matth. 5. 16.

Gal. 1. 10.

Psal. 52. 6.
Ibidem.

Gal. 5. 26.
1. Cor. 11. 28.

Matth. 9. 8.

Gal. 1. 23.

* In undecim MSS. & in editis Am. & Ex. quem portabat: apud Mar. quem portabant.

» fidem, quam aliquando vastabat, & in me glori-
» ficabant Deum.

19. Postea quàm ergo cohortatus est audientes, ut se præpararent ad omnia sustinenda pro veritate atque iustitia, & ut non absconderent bonum quod accepturi erant, sed eâ benevolentia discerent, ut ceteros docerent, non ad laudem suam, sed ad gloriam Dei bona sua opera referentes: incipit eos jam informare & docere quid doceant, tamquam si quærent dicentes, Ecce volumus & omnia sustinere pro tuo nomine, & doctrinam tuam non abscondere; sed quid est hoc ipsum quod vetas abscondi, & pro quo jubes omnia tolerari? numquid alia dicturus es contra ea quæ in Lege scripta sunt? Non, inquit. * *Nolite enim putare, quoniam veni solvere Legem aut Prophetas: non veni solvere, sed implere.*

* CAPUT
VIII.
Matth. 5.
v. 17.

20. In hac sententia sensus duplex est; secundum utrumque tractandum est. Nam qui dicit, *Non veni solvere Legem, sed implere*; aut addendo dicit quod minus habet, aut faciendo quod habet: illud ergo prius consideremus, quod primò posui. Nam qui addit quod minus habet, non utique solvit quod invenit, sed magis perficiendo confirmat:

v. 18. & ideo sequitur, & dicit, *Amen dico vobis, donec transeat cælum & terra, iota unum aut unus apex non transiet à Lege, donec omnia fiant.* Dum enim fiunt etiam illa quæ adduntur ad perfectionem, multò magis fiunt illa quæ præmissa sunt ad inchoationem. Quod autem ait, *Iota unum, aut unus apex non transiet à Lege*, nihil potest aliud intelligi nisi

* Quæ tam-
men non
sic intelli-
genda est,
quasi quis-
quam hic
vivat sine
peccato, ex
1. Retr. 19.
num. 3.
Matth. 5.
19.

vehemens expressio perfectionis*, quando per litteras singulas demonstrata est: inter quas litteras iota minor est ceteris, quia uno ductu fit; apex autem est etiam ipsius aliqua in summo particula. Quibus verbis ostendit in Lege ad effectum etiam minima quæque perducì. Deinde subjicit, *Qui enim solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.* Mandata ergo minima significantur per unum iota & unum apicem. Qui ergo *solverit & docuerit sic*, id est, secundum id quod solvit, non secundum id quod invenit & legit, *minimus vocabitur in regno cælorum*: & fortasse ideo non erit in regno cælorum, ubi nisi magni esse non possunt. *Qui autem fecerit &*

* In Græco
legebat, ὅτι,
pro ὅτι.

docuerit sic, hoc est, qui non solvit, & docuerit sic, secundum id quod non solvit, *magnus vocabitur in regno cælorum.* Qui verò magnus vocabitur in regno cælorum, sequitur ut etiam sit in regno cælorum, quò magni admittuntur: ad hoc enim pertinet quod sequitur.

CAPUT
IX.
Matth. 5.
20.
V. 1. Retr.
19 num. 4.

21. DICO enim vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plus quàm Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum: id est, nisi non solum illa minima Legis præcepta impleveritis quæ inchoant hominem, sed etiam ista quæ à me adduntur, qui non veni solvere Legem, sed implere, non intrabitis in regnum cælorum. Sed dicis mihi, Si de illis mandatis minimis cum superius loqueretur, dixit minimum vocari in regno cælorum quisquis unum eorum solverit, & secundum suam solutionem docuerit; magnum autem vocari quisquis ea fecerit, & sic docuerit, & ex eo jam in regno cælorum futurum esse quia magnus est: quid opus est addi præceptis Legis minimis, si jam in regno cælorum potest esse, quia magnus est quisquis ea fecerit, & sic docuerit? Quapropter sic est accipienda illa sententia, *Qui autem fecerit & docuerit*

sic, magnus vocabitur in regno cælorum: id est, non secundum illa minima, sed secundum ea quæ ego dicturus sum. Quæ sunt autem ista? Ut abundet iustitia, inquit, vestra super Scribarum & Phariseorum: quia nisi abundaverit non intrabitis in regnum cælorum. Ergo qui solverit illa minima, & sic docuerit, minimus vocabitur: qui autem fecerit illa minima, & sic docuerit, non jam magnus habendus est & idoneus regno cælorum, sed tamen non tam minimus quàm ille qui solvit: ut autem sit magnus atque illi regno aptus, facere debet & docere, sicut Christus nunc docet, id est, ut abundet iustitia ejus super Scribarum & Phariseorum. Iustitia Phariseorum est, ut non occidant; iustitia eorum qui intraturi sunt in regnum Dei, ut non irascantur sine causa: minimum est ergo non occidere; & qui illud solverit, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem illud impleverit ut non occidat, non continuò magnus erit & idoneus regno cælorum, sed tamen adscendit aliquem gradum; perficietur autem, si nec irascatur sine causa: quod si perfecit, multò remotior erit ab homicidio. Quapropter qui docet ut non irascamur, non solvit Legem ne occidamus, sed implet potius, ut & foris dum non occidimus, & in corde dum non irascimur, innocentiam custodiamus.

22. * *Audistis ergo, inquit, quia dictum est anti-* Matth. 5.
quis, Non occides: qui autem occiderit, iudicio reus v. 21.
*erit. * Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur* v. 22.
fratri suo sine causa, reus erit iudicio: qui autem di-

dixerit fratri suo Racha, reus erit concilio: qui autem dixerit Fatue, reus erit gehennæ ignis. Quid interest inter reum iudicio, & reum concilio, & reum gehennæ ignis? Nam hoc postremum gravissimum sonat, & admonet quosdam gradus factos à levioribus ad graviora, donec ad gehennam ignis veniretur. Et ideo si levius est reum esse iudicio quàm reum esse concilio; item levius est reum esse concilio, quàm esse reum gehennæ ignis; oportet levius esse intelligatur irasci sine causa fratri, quàm dicere *Racha*, & rursus levius esse dicere *Racha*, quàm dicere *Fatue*. Non enim reatus ipse haberet gradus nisi gradatim etiam peccata commemorarentur.

23. Unum autem hîc verbum obscurum positum est, quia nec Græcum nec Latinum est *Racha*: ce- Racha
tera verò in sermone nostro usitata sunt. Nonnulli quid.
autem de Græco trahere voluerunt interpretatio-
nem hujus vocis, putantes pannosum dici *Racha*,
quoniam Græcè pannus *ῥάχῃ* dicitur: à quibus
tamen cum quæritur quid dicatur Græcè panno-
sus, non respondent *Racha*: deinde posset Latinus
interpres ubi posuit *Racha*, pannosum ponere,
nec uti verbo quod & in Latina lingua nullum sit,
& in Græca inusitatum. Probabilius est ergo, quod
audivi à quodam Hebræo, cum id interrogassem:
dixit enim esse vocem non significantem aliquid,
sed indignantis animi motum exprimentem. Has
interjectiones Grammatici vocant particulas ora-
tionis significantes commoti animi affectum: velut
cum dicitur à dolente, Heu; vel ab irascente, Hem.
Quæ voces quarumque linguarum sunt propriæ,
nec in aliam linguam facile transferuntur: quæ
causa utique coëgit tam Græcum interpretem
quàm Latinum vocem ipsam ponere, cum quo-
modo eam interpretaretur non inveniret.

24. Gradus itaque sunt in istis peccatis, ut pri- Gradus in
mò quisque irascatur, & eum motum retineat cor- peccatis &
de conceptum: jam si extorserit vocem indignantis in reatu.

ipsa commotio, non significantem aliquid, sed illum animi motum ipsa eruptione testantem, qua feriatur ille cui irascitur; plus est utique quam si surgens ira silentio premeretur: si verò non solum vox indignantis audiat, sed etiam verbum quo jam certam ejus vituperationem in quem proferatur, designet & notet, quis dubitet amplius hoc esse, quam si solus indignationis sonus ederetur? Itaque in primo unum est, id est, ira sola; in secundo duo, & ira, & vox quæ iram significat; in tertio tria, & ira, & vox quæ iram significat, & in voce ipsa certæ vituperationis expressio. Vide nunc etiam tres reatus, judicii, concilii, gehennæ ignis. Nam in judicio adhuc defensionis datur locus: in concilio autem quamquam & judicium esse soleat, tamen quia interesse aliquid hoc loco fateri cogit ipsa distinctio, videtur ad concilium pertinere sententiæ prolatio; quando non jam cum ipso reo agitur, utrum damnandus sit, sed inter se qui judicant conferunt quo supplicio damnari oporteat quem constat esse damnandum: gehenna verò ignis, nec damnationem habet dubiam, sicut judicium; nec damnati poenam, sicut concilium; in gehenna quippe ignis certa est & damnatio & poena damnati. Videntur ergo aliquis gradus in peccatis & in reatu: sed quibus modis invisibiliter exhibeantur* meritis animarum, quis potest dicere? Audiendum est itaque quantum intersit inter justitiam Phariseorum, & istam majorem quæ in regnum cælorum introducit, quod cum sit gravius occidere quam verbo irrogare convicium, ibi occisio reum facit judicio, hinc autem ira facit reum judicio, quod trium illorum peccatorum levissimum est: quia illic quæstionem homicidii inter homines agitabant; hinc autem omnia divino judicio dimittuntur, ubi finis damnatorum est gehenna ignis. Quisquis autem dixerit quod graviore supplicio in majore justitia punitur homicidium, si gehennæ ignis punitur convicium, cogit intelligi esse differentias gehennarum.

25. Sanè in tribus istis sententiis subauditio verborum intuenda est. Habet enim prima sententia omnia verba necessaria, ut nihil subaudiatur: *Qui irascitur*, inquit, *fratri suo** *sine causa*, *reus erit judicio*. In secunda verò cum ait, *Qui autem dixerit fratri suo Racha*, subauditur, sine causa, & ita jungitur, *reus erit concilio*. Jam in tertia ubi ait, *Qui autem dixerit Fatue*, duo subaudiuntur, & fratri suo, & sine causa. Hoc est unde defenditur quod Apostolus Galatas vocat stultos, quos etiam fratres nominat: non enim id facit sine causa. Ideo autem hinc frater subaudiendus est, quia de inimico postea dicitur, quomodo etiam ipse tractandus sit majore justitiâ.

26. Deinde hinc sequitur: * *Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offer munus tuum*. Hinc utique apparet de fratre dictum superius; quoniam sententia quæ sequitur, ea conjunctione connectitur ut superiori adtestetur: non enim ait, Si autem obtuleris munus tuum ad altare; sed ait, * *Si ergo obtuleris munus tuum ad altare*. Nam si irasci fas non est fratri suo sine causa, aut dicere *Racha*, aut dicere *Fatue*; multò minùs fas est animo tenere aliquid ut in odium indignatio convertatur. Quò pertinet etiam quod alio loco dicitur, Non occidat sol

A super iracundiam vestram. Jubemur ergo illaturi munus in altare, si recordati fuerimus aliquid adversum nos habere fratrem, munus ante altare relinquere, & pergere ac reconciliari fratri, deinde venire & munus offerre. Quod si accipiat ad litteram, fortassis aliquis credat ita fieri oportere, si præsens frater sit: non enim diutius differri potest, cum munus tuum relinquere ante altare jubearis: si ergo de absente, & quod fieri potest, etiam trans mare constituto aliquid tale veniat in mentem, absurdum est credere ante altare munus relinquentem, quod post terras & maria pererrata offeras Deo. Et ideo prorsus intrò ad spiritualia refugere cogimur, ut hoc quod dictum est sine absurditate possit intelligi.

27. Altare itaque spiritualiter in interiore Dei templo ipsam fidem accipere possumus, cujus signum est altare visibile. Quodlibet enim munus offerimus Deo, sive prophetiam, sive doctrinam, sive orationem, sive hymnum, sive psalmum, & si quid tale aliud spiritualium donorum animo occurrat, acceptum esse non potest Deo, nisi fidei sinceritate fulciatur, & ei fixè atque immobiliter tamquam imponatur, ut possit integrum atque illibatam esse quod loquimur. Nam multi hæretici non habentes altare, id est veram fidem, blasphemias pro laude dixerunt, terrenis videlicet opinionibus aggravati, votum suum tamquam in terram projicientes. Sed debet esse sana etiam offerentis intentio. Et propterea cum tale aliquid oblaturi sumus in corde nostro, id est, in interiore Dei templo, Templum enim Dei sanctum est, inquit, quod estis vos: & In interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris: si in mentem venerit quod aliquid habeat adversum nos frater, id est, si nos eum in aliquo læsimus; tunc enim ipse habet adversum nos: nam nos adversum illum habemus, si ille nos læsit: ubi non opus est pergere ad reconciliationem; non enim veniam postulabis ab eo qui tibi fecit injuriam, sed tantum dimittes, sicut tibi dimitti à Domino cupis, quod ipse commiseris. Pergendum est ergo ad reconciliationem, cum in mentem venerit quod nos fortè fratrem in aliquo læsimus: pergendum autem non pedibus corporis, sed motibus animi, ut te humili affectu prosternas fratri, ad quem cara cogitatione cucurreris, in conspectu ejus cui munus oblaturus es. Ita enim etiam si præsens sit, poteris eum non simulato animo lenire, atque in gratiam revocare veniam postulando, si hoc prius coram Deo feceris, pergens ad eum non pigro motu corporis, sed celerrimo dilectionis affectu: atque inde veniens, id est, intentionem revocans ad id quod agere cœperas, offeres munus tuum.

28. Quis autem hoc facit ut fratri suo vel non irascatur sine causa, vel *Racha* non dicat sine causa, vel eum fatuum non appellet sine causa, quod totum superbissimè admittitur; vel fortè si in aliquo horum lapsus fuerit, quod est unum remedium, supplici animo veniam deprecetur; nisi quisquis, inanis jactantiæ spiritu non inflatur? *Beati ergo pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Nunc jam videamus quod sequitur.

29. *Esto*, inquit, *adversario tuo benevolus citò dum es in via cum eo; ne fortè te tradat adversarius judici, & judex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*. Judicem intelligo: Pater

* Lov. exhibeantur poena: abest poena ab alijs editis, & à MSS.

Hic Lov. addit, *altari*: qua voce carent ceteri codices.

enim non judicat quemquam, sed omne judicium A
 dedit Filio. Ministrum intelligo: Et Angeli, inquit,
 ministrabant ei: & cum Angelis suis venturum cre-
 dimus ad judicandos vivos & mortuos. Carcerem
 intelligo; pœnas videlicet tenebrarum, quas alio lo-
 co exteriores vocat: credo propterea quod intrin-
 secus sit in ipsa mente, vel etiam si quid secretius
 cogitari potest, gaudium divinorum præmiorum;
 de quo dicitur servo bene merito, Intra in gaudium
 Domini tui: quemadmodum etiam in hac ordina-
 tione reipublicæ, vel à secretario, vel à prætorio B
 judicis extrà mittitur, qui in carcerem truditur.

30. De solvendo autem novissimo quadrante,
 potest non absurdè intelligi, aut pro eo positum
 quod nihil relinquitur impunitum: sicut loquentes
 etiam dicimus, Usque ad faciem, cum volumus ex-
 primere aliquid ita exactum, ut nihil relinqueretur:
 vel ut significarentur nomine quadrantis novissimi,
 terrena peccata. Quarta enim pars distinctorum
 membrorum hujus mundi, & ea novissima, terra
 invenitur, ut incipias à cælo, secundum aërem nu-
 meres, aquam tertiam, quartam terram. Potest
 ergo convenienter videri dictum, *Donec solvas no-*
visimum quadrantem, donec luas terrena peccata:
 hoc enim & peccator audivit, Terra es, & in ter-
 ram ibis *Donec solvas* autem quod dictum est, mi-
 ror si non eam significat pœnam, quæ vocatur æ-
 terna. Unde enim solvitur illud debitum, ubi
 jam non datur pœnitendi & correctiùs vivendi lo-
 cus? Ita enim fortasse hîc positum est, *Donec sol-*

vas, quomodo in illo ubi dictum est, Sede ad dex-
 teram meam, donec ponam omnes inimicos tuos
 sub pedibus tuis: non enim cum fuerint inimici sub
 pedibus positi, desinet ille sedere ad dexteram.

1. Cor. 15. Aut illud Apostoli, Oportet enim illum regnare,
 donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis:
 non enim cum positi fuerint, desinet regnare.
 Quemadmodum ergo ibi intelligitur, de quo di-
 ctum est, Oportet eum regnare donec ponat ini-
 micos sub pedibus suis, semper regnaturum, quo-
 niam semper illi erunt sub pedibus: ita hîc accipi
 potest, de quo dictum est, *Non exies inde, donec*
solvas novissimum quadrantem, semper non exiturum
 esse; quia semper solvit novissimum quadrantem,
 dum sempiternas pœnas terrenorum peccatorum
 luit. Neque ita hoc dixerim, ut diligentiorē tra-
 ctationem videar ademisse de pœnis peccatorum,
 quomodo in Scripturis dicantur æternæ: quam-
 quam quolibet modo vitandæ sunt potius quàm
 sciendæ.

Adver- 31. Sed videamus jam quis sit ipse adversarius, F
 rius cui
 consentire
 jubemur,
 quinam sit.
 cui jubemur esse benevoli citò, cum sumus cum il-
 lo in via. Aut enim diabolus est, aut homo, aut
 caro, aut Deus, aut præceptum ejus. Sed diabolo
 non video quomodo jubeamur benevoli esse, id est
 concordēs aut consentientes. Namque alii quod
 Græcè positum est *εὐνοῶν*, interpretati sunt *concors*,
 alii *consentiens*: sed neque benevolentiam diabolo ju-
 bemur exhibere, ubi enim benevolentia, ibi amici-
 tia; neque quisquam dixerit amicitiam cum diabolo
 esse faciendam; neque concordare cum illo expedit,
 cui semel renuntiando bellum indiximus, & quo vi-
 cto coronabimur; neque consentire illi jam oportet,
 cui si numquam consensissemus, numquam in istas
 incidissemus misérias. De homine autem quam-
 quam jubeamur cum omnibus quantum in nobis est
 pacem habere, ubi utique & benevolentia & con-

cordia & consensio potest intelligi; non video ta-
 men quomodo accipiam ab homine nos judici tradi,
 ubi Christum judicem intelligo, ante cujus tribunal
 omnes oportet exhiberi, sicut dicit Apostolus: *Rom 14.10.*
 quomodo ergo judici traditurus est, qui ante judi-
 cem pariter exhibebitur? Aut si propterea traditur
 quisque judici, quia hominem læsit, quamvis illo
 non tradente qui læsus est; multò commodiùs ac-
 cipitur à Lege ipsa reum tradi judici, contra quam
 fecit, cum hominem læderet. Quia & si occidendo
 quis nocuerit homini, non erit jam tempus quo
 concordet cum eo; quia jam non est cum illo in via,
 id est in hac vita: nec tamen ideo non sanabitur
 pœnitendo, & ad illius misericordiam cum sacri-
 ficio tribulati cordis refugiendo qui donat peccata
 conversis ad se, & qui plus gaudet de uno pœniten-
 te, quàm de nonaginta-novem justis. Carni verò
 multò minùs video quomodo benevoli vel concor-
 des vel consentientes esse jubeamur. Magis enim
 peccatores amant carnem suam, & concordant
 cum illa, & consentiunt ei: qui verò eam servituti
 subjiciunt, non ipsi ei consentiunt, sed eam sibi
 consentire cogunt.

32. Fortasse ergo jubemur Deo consentire, &
 illi esse benevoli, ut ei reconciliemur, à quo pec-
 cando averſi sumus, ut adversarius noster dici pos-
 sit. Quibus enim resistit, rectè dicitur eorum ad-
 versarius: Deus enim superbis resistit, humilibus
 autem dat gratiam: & Initium omnis peccati su-
 perbia: Initium autem superbiæ hominis, apostata-
 re à Deo: & Apostolus dicit, Si enim cum ini-
 mici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem
 Filii ejus, multò magis reconciliati salvi erimus in
 vita ipsius. Ex quo intelligi potest, nullam natu-
 ram malam inimicam Deo esse, quando quidem
 ipsi reconciliantur qui inimici fuerunt. Quisquis
 ergo in hac via, id est in hac vita, non fuerit re-
 conciliatus Deo per mortem Filii ejus, tradetur ju-
 dici ab illo; quia Pater non judicat quemquam, *1 Joh. 5.22.*
 sed omne judicium dedit Filio: atque ita cetera quæ
 in hoc capitulo scripta sunt consequuntur, de qui-
 bus jam tractavimus. Unum solum est quod huic
 intellectui difficultatem facit, quomodo possit re-
 ctè dici, in via nos esse cum Deo, si hoc loco ipse
 accipiendus est adversarius impiorum, cui jubemur
 citò reconciliari: nisi fortè quia ipse ubique est,
 nos etiam cum in hac via sumus, cum illo utique
 sumus. Si enim adscendero in cælum, inquit, tu
 ibi es; si descendero in infernum, ades: si recipiam
 pennas meas in directum, & habitabo in * novissi-
 ma maris: etenim illuc manus tua deducet me, &
 continebit me dextera tua. Aut si non placet im-
 pios dici esse cum Deo, quamquam nusquam non
 præstò sit Deus; quemadmodum non dicimus cæ-
 cos esse cum luce, tametsi oculos eorum lux cir-
 cumfundat; unum reliquum est, ut hîc adverſa-
 rium præceptum Dei intelligamus. Quid enim sic
 adversatur peccare volentibus quàm præceptum
 Dei, id est Lex ejus & Scriptura divina, quæ data
 est nobis ad hanc vitam, ut sit nobiscum in via, cui
 non oportet contradicere, ne nos tradat judici; sed
 ei oportet consentire citò? Non enim quisquam
 novit quando de hac vita exeat. Quis autem con-
 sentit Scripturæ divinæ, nisi qui legit vel audit piè,
 deferens ei culmen auctoritatis: ut quod intelligit
 non propter hoc oderit, quod peccatis suis adver-
 sari sentit; sed magis diligat correptionem suam, &

* Am. Et. & Lov. in novissimo. At MSS. necnon editio Mar. in novissima; juxta Græc. L x x. sic tñ lxxv.

gaudeat quod morbis suis donec sanentur non par-
citur: quod verò aut obscurum, aut absurdum illi
sonat, non inde concitet contradictionum certa-
mina, sed oret ut intelligat, benevolentiam tamen
& reverentiam tantæ auctoritati exhibendam esse
meminerit. Sed quis hoc facit nisi quisque ad testa-
mentum patris aperiendum & cognoscendum, non
litium minitacione acerbis, sed pietate mitis ac-

Matth. 5. 4. cesserit: Beati ergo mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram. Videamus sequentia.

CAPUT XII. 33. * **AUDISTIS** quia dictum est antiquis,

*Non mœchaberis. * Ego autem dico vobis, quia omnis*

Matth. 5. v. 27. v. 28. qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœ-

*chatus est eam in corde suo. Justitia ergo minor est, non mœchari corporum conjunctione: justitia ve-
rò major regni Dei, non mœchari in corde. Quis-
quis autem non mœchatur in corde, multò facilius
custodit ne mœchetur in corpore. Illud ergo con-
firmavit qui hoc præcepit: non enim venit Legem
solvere, sed implere. Sanè considerandum est
quod non dixit, Omnis qui concupiverit mulierem;
sed, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, id
est, hoc fine & hoc animo adtenderit ut eam con-
cupiscat: quod jam non est titillari delectatione car-
nis, sed plenè consentire libidini, ita ut non re-
frenetur illi citus appetitus, sed si facultas data fue-
rit, satietur.*

*Tria qui-
bus imple-
tur pecca-
tum.*

34. Nam tria sunt quibus impletur peccatum,
suggestione, delectatione & consensione. Sugge-
stio, sive per memoriam fit, sive per corporis sen-
sus, cum aliquid videmus, vel audimus, vel olfaci-
mus, vel gustamus, vel tangimus. Quo si frui de-
lectaverit, delectatio illicita refrenanda est. Velut
cum jejunamus & visis cibis palati appetitus assur-
git, non fit nisi delectatione: sed huic tamen non
consentimus, & eam dominantis rationis jure co-
hibemus. Si autem consensio facta fuerit, plenum
peccatum erit, notum Deo in corde nostro, etiamsi
facto non innotescat hominibus. Ita ergo sunt isti
gradus, quasi à serpente suggestio fiat; id est, lu-
brico & volubili, hoc est temporali corporum mo-
tu: quia & si qua talia phantasmata intus versantur
in anima, de corpore forinsecus tracta sunt: & si
quis occultus præter istos quinque sensus motus
corporis animam tangit, est etiam ipse temporalis
& lubricus; & ideo quantò illabitur occultius ut
cogitationem contingat, tantò convenientius ser-
penti comparatur. Tria ergo hæc, ut dicere coepe-
ram, similia sunt illi gestæ rei quæ in Genesi scripta
est, ut quasi à serpente fiat suggestio & quædam
suasio: in appetitu autem carnali tamquam in Eva
delectatio: in ratione verò tamquam in viro con-
sensio: quibus peractis, tamquam de paradiso, hoc
est, de beatissima luce justitiæ in mortem homo ex-
pellitur; justissimè omnino. Non enim cogit, qui
suadet. Et omnes naturæ in ordine suo gradibus suis
pulcræ sunt: sed de superioribus in quibus rationa-
lis animus ordinatus est, ad inferiora non est decli-
nandum. Nec quisquam hoc facere cogitur; &
ideo si fecerit, d justa Dei lege punitur: non enim
hoc committit invitus. Verumtamen delectatio
ante consuetudinem vel nulla est, vel tam tenuis
ut propè nulla sit: cui consentire magnum pecca-
tum est, cum illicita est. Cum autem quisque con-
senserit, committit peccatum in corde. Si autem

*Gen. 3. 1.
6c.*

etiam in factum processerit, videtur satiari & ex-
tingui cupiditas: sed postea cum suggestio repeti-
tur, major accenditur delectatio: quæ tamen ad-
huc multò minor est quàm illa quæ assiduis factis in
consuetudinem vertit. Hanc enim vincere difficilli-
mum est: & tamen etiam ipsam consuetudinem, si
se quisque non deserat, & Christianam militiam
non reformidet, illo duce atque adjutore superabit:
ac sic in pristinam pacem atque ordinem & vir
Christo, & mulier viro subjicitur.

35. Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum per-
venitur, suggestione, delectatione, consensione:
ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, in corde, in
facto, in consuetudine, tamquam tres mortes: una
quasi in domo, id est cum in corde consentitur li-
bidini; altera jam prolata quasi extra portam, cum
in factum procedit assensio; tertia, cum vi consue-
tudinis malæ tamquam mole terrena premitur ani-
mus, quasi in sepulcro jam putens. Quæ tria gene-
ra mortuorum Dominum resuscitasse, quisque
Evangelium legit, agnoscit. Et fortasse considerat
quas differentias habeat etiam ipsa vox resuscitan-
tis, cum alibi dicit, Puella surge: alibi, Juvenis ti-
bi dico, surge: alibi, Infremuit spiritu, & flevit, &
rursus fremuit, & post deinde voce magna clama-
vit, Lazare veni foras.

36. Quapropter nomine mœchantium qui hoc
capitulo commemorantur, omnem carnalem &
libidinosam concupiscentiam oportet intelligi.
Cum enim tam assiduè idololatriam Scriptura for-
nicationem dicat, Paulus autem apostolus avari-
tiam idololatriæ nomine appellet; quis dubitet om-
nem malam concupiscentiam rectè fornicationem
vocari, quando anima neglecta superiore lege qua
regitur, inferiorum naturarum turpi voluptate, qua-
si mercede, prostituta corrumpitur? Et ideo quis-
quis carnalem delectationem adversus rectam vo-
luntatem suam rebellare sentit per consuetudinem
peccatorum, cujus indomitæ violentiæ trahitur
in captivitatem, recolat quantum potest qualem
pacem peccando amisit, & exclamet, Infelix
ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hu-
jus? Gratia Dei per Jesum Christum. Ita enim cum
se infelicem exclamat, lugendo implorat consola-
toris auxilium. **NEC PARVUS EST** ad beatitu-
dinem accessus, cognitio infelicitatis suæ: & ideo,
Beati etiam lugentes; quoniam ipsi consolabuntur.

37. **DEINDE** sequitur, & dicit: *Si autem ocu-
lus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & projice
abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum*

tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.
Hic verò magna opus est fortitudine ad membra
præcidenda. Quidquid enim est quod significat
oculus, sine dubio tale est quod vehementer dili-
gitur. Solet enim & ab eis qui vehementer volunt
exprimere dilectionem suam, ita dici, Diligo eum
ut oculos meos, aut etiam plus quàm oculos meos.
Quod autem additum est, *dexter*, fortasse ad au-
gendam vim dilectionis valet. Quamquam enim ad
videndum isti oculi corporis communiter intendan-
tur, & si ambo intenduntur, æqualiter possint; am-
plius tamen formidant homines dextrum amittere.
Ut iste sit sensus, Quidquid illud est quod ita diligis,
ut pro dextro oculo habeas, si scandalizat te, id
est, si tibi impedimento est ad veram beatitudinem,

*c Sic Am. Er. & MSS. uno tantum excepto. At Mar. & Lov. ante
consensionem.*

f Am. Er. & Lov. potestatem. MSS. consentiente Mar. pacem.

g In decem MSS. indomitæ.

a In omnibus propè MSS. planè.

b Editi Mar. & Lov. ceteris libris refragantibus, si eam.

c MSS. decem, corporalium.

d Sic MSS. & Mar. At Am. Er. & Lov. sine justa defensione punitur.

*f
1. Cor. 11. 3.
Eph. 5. 23.
Peccati tres
differentis.*

*Matth. 9. 29.
Luc. 7. 14.
Iohan. 11.
33. 6c.*

*Col. 3. 5.
Eph. 5. 5.*

*8
Rom. 7. 24.*

*Matth. 5. 3.
CAPUT
XIII.
Matth. 5.
29.*

erue illud, & projice abs te. Expedi enim tibi ut pereat unum horum, quæ ita diligis ut tamquam membra tibi hæreant, quam totum corpus tuum eat in gehennam.

38. Sed quoniam sequitur de manu dextera, & similiter dicitur, *Si dextera manus tua scandalizat te, abscide eam & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam*: cogit quærere diligentius, quid dixerit oculum. In qua quæstione nihil mihi occurrit congruentius, quam dilectissimum amicum; nam hoc est utique quod membrum rectè possumus appellare, quod vehementer diligimus: & hunc consiliarium; quia oculus est, tamquam demonstrans iter; & in rebus divinis, quia dexter est: ut sinister sit dilectus quidem consiliarius, sed in rebus terrenis ad necessitatem corporis pertinentibus; de quo scandalizante superfluum erat dicere, quandoquidem nec dextro parcendum sit. In rebus autem divinis consiliarius scandalizans est, si in aliquam perniciosam hæresim nomine religionis atque doctrinæ conatur inducere. Ergo & dextera manus accipiat dilectus adjutor & minister in divinis operibus: nam quemadmodum in oculo contemplatio, sic in manu rectè actio intelligitur: ut sinistra manus intelligatur in operibus quæ huic vitæ & corpori sunt necessaria.

CAPUT XIV. *39. DICTUM est autem, Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii.* Hæc justitia minor est Phariseorum, cui non est contrarium

quod Dominus dicit, *Ego autem dico vobis, quicumque dimiserit uxorem suam exceptâ fornicationis causâ, facit eam mœcham; & qui solutam à viro duxerit, mœchatur.* Non enim qui præcepit dari libellum repudii, hoc præcepit, ut uxor dimittatur: sed *Qui dimiserit*, inquit, *det illi libellum repudii*: ut iracundiam temerariam projicientis uxorem libelli cogitatio temperaret. Qui ergo dimittendi moram quæsit, significavit quantum potuit duris hominibus se nolle dissidium. Et ideo ipse Dominus alio loco de hoc interrogatus, ita respondit: Hoc Moyses propter duritiam vestram fecit. Quantumvis enim durus esset, qui vellet dimittere uxorem, cum cogitaret libello repudii dato jam sine periculo eam posse nubere alteri, facile placaretur. Dominus ergo ad illud confirmandum ut non facile uxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit: ceteras verò universas molestias, si quæ fortè exstiterint, jubet pro fide conjugali & pro castitate fortiter sustineri; & mœchum dicit etiam virum, qui eam duxerit, quæ soluta est à viro. Cujus rei apostolus Paulus terminum ostendit, quia tamdiu observandum dicit, quamdiu vir ejus vivit: illo autem mortuo, dat nubendi licentiam. Hanc enim etiam ipse regulam tenuit, & in ea non suum consilium, sicut in nonnullis monitis, sed præceptum Domini jubentis ostendit, cum ait, *Eis autem qui sunt in conjugio præcipio, non ego, sed Dominus, mulierem à viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: & vir uxorem non dimittat. Credo, simili formâ, ut si dimiserit non ducat aliam, aut reconcilietur uxori.* Fieri enim potest ut dimittat uxorem causâ fornicationis, quam Dominus exceptam esse voluit. Jam verò si nec illi nubere conceditur vivo viro à quo recessit, neque huic alteram ducere viva uxore quam dimisit; multò minùs fas est illicita cum quibusli-

bet stupra committere. Beatiora sanè conjugia judicanda sunt, quæ sive filiis procreatis, sive etiam ista terrena prole contemta, continentiam inter se pari consensu servare potuerint: quia neque contra illud præceptum fit, quo Dominus dimitti conjugem verat; non enim dimittit, qui cum ea non carnaliter, sed spiritualiter vivit: & illud servatur, quod per Apostolum dicitur, Reliquum est, ut qui habent uxores, quasi non habentes sint. 1. Cor. 7. 19.

40. ILLUD magis solet sollicitare animum parvulorum, qui tamen secundum præcepta Christi jam vivere gestiunt, quod alio loco ipse Dominus dicit, *Quisquis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, insuper & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Videri enim potest contrarium minùs intelligentibus, quod hîc verat dimitti uxorem, exceptâ causâ fornicationis, alibi verò discipulum suum negat esse posse quemquam qui non oderit uxorem. Quod si propter concubitus diceret, non etiam patrem, & matrem, & fratres in eadem conditione poneret. Sed quàm verum est, quod regnum cælorum vim patitur, & qui vim faciunt, diripiunt illud. Quanta enim vi opus est, ut homo diligat inimicos, & oderit patrem, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres? Utrumque enim jubet, qui ad regnum cælorum vocat. Et quomodo hæc non sint contraria inter se, ipso duce ostendere facile est; sed ea intellecta implere difficile: quamquam & hoc eodem ipso adjuvante facillimum. Regnum enim æternum quò discipulos suos, quos etiam fratres appellat, vocare dignatus est, non habet hujusmodi necessitudines temporales. Non enim est Judæus, neque Græcus, neque masculus, neque femina, neque servus, neque liber: sed omnia & in omnibus Christus. Et ipse Dominus dicit, *In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducent, sed erunt sicut Angeli Dei in cælis.* Oportet ergo ut quisquis illius regni vitam jam hîc meditari voluerit, oderit non ipsos homines, sed istas necessitudines temporales, quibus ista quæ transitura est vita fulcitur, quæ nascendo & moriendo peragitur: quod qui non odit, nondum amat illam vitam ubi nulla erit conditio nascendi atque moriendi, quæ copulat terrena conjugia.

41. Itaque si aliquem bene Christianum, qui tamen habet uxorem, quamvis cum ea adhuc filios generet, interrogem, utrum in illo regno habere velit uxorem; memor utique promissorum Dei & vitæ illius, ubi corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem; jam magno vel certè aliquo amore suspensus, cum execratione respondebit, se vehementer id nolle. Rursus si interrogem, utrum uxorem suam post resurrectionem accepta angelica immutatione quæ sanctis promittitur, secum ibi vivere velit; tam vehementer se id velle quàm illud nolle respondebit. Sic invenitur bonus Christianus diligere in una femina creaturam Dei, quam reformari & renovari desiderat; odisse autem conjunctionem copulationemque corruptibilem atque mortalem: hoc est, diligere in ea quod homo est, odisse quod uxor est. Ita etiam diligit inimicum, non in quantum inimicus est, sed in quantum homo est; ut hoc ei velit provenire quod sibi, id est ut ad regnum cælorum correctus renovatusque

* Sic MSS. & editi, præter Mar. & Lov. qui habent, *immortalitate*.
Tom. III. Pars II.

V. I. Retr.

19. n. 5.

perveniat. Hoc & de patre & de matre & ceteris
vinculis sanguinis intelligendum est, ut in eis ode-
rimus quod genus humanum nascendo & morien-
do sortitum est, diligamus autem quod nobiscum
potest ad illa regna perducere, ubi nemo dicit, Pa-
ter meus; sed omnes uni Deo, Pater noster: nec,
Mater mea; sed omnes illi Jerusalem, Mater no-
stra: nec Frater meus; sed omnes de omnibus,
Frater noster: conjugium verò cum illo simul no-
bis in unum redactis, quasi unius conjugis erit, qui
nos de prostitutione huius sæculi sui sanguinis effu-
sione liberavit. Necesse est ergo ut oderit ea quæ
transeunt discipulus Christi, in iis quos secum ad
ea venire desiderat, quæ semper manebunt; &
tantò magis hæc in eis oderit, quantò magis eos
diligat.

42. Potest igitur Christianus cum conjuge
concorditer vivere; sive indigentiam carnalem
cum ea supplens, quod secundum veniam, non se-
cundum imperium dicit Apostolus; sive filio-

1. Cor. 7. 6.

rum propagationem, quòd jam nonnullò gradu
potest esse laudabile; sive fraternam societatem,
sine ulla corporum commixtione, habens uxorem
tamquam non habens, quod est in conjugio Chri-
stianorum excellentissimum atque sublime: ut ta-
men oderit in ea nomen temporalis necessitatis,
& diligat spem sempiternæ beatitudinis. Odimus
enim sine dubio, quod certè ut aliquando non sit
optamus, sicut istam ipsam præsentis sæculi vitam,
quam temporalem si non odissemus, non deside-
raremus futuram, quæ non est tempori obnoxia.

Luc. 14. 26.

Pro hac enim vita posita est anima, de qua ibi di-
ctum est, Qui non oderit in seipso & animam suam,
non potest esse meus discipulus. Huic namque vitæ
cibus est necessarius iste corruptibilis, de quo ipse

Matt. 6. 25.

Dominus dicit, Nonne anima plus est quàm esca:
id est, hæc vita cui necessaria est esca? Et quod
dicit, ut animam suam ponat pro ovibus suis: hanc
utique vitam dicit, cum se pro nobis morituum
esse pronuntiat.

Iohan. 10.

15.

CAPUT

XVI.

Fornicatio
cujus cau-
sâ uxor re-
pudiari
permitti-
tur, quate-
nus intelli-
genda.

V. I. Retr.

19. n. 6.

43. EXORITUR hinc altera quæstio, cum
Dominus causâ fornicationis permittat dimitti
uxorem, quatenus hoc loco intelligenda sit forni-
catio, utrum quousque intelligunt omnes, id est,
ut eam fornicationem credamus dictam quæ in
stupris committitur: an quemadmodum Scriptu-
ræ solent fornicationem vocare, sicut supra di-
ctum est, omnem illicitam corruptionem, sicut
est idololatria vel avaritia, & ex eo jam omnis trans-
gressio legis propter illicitam concupiscentiam.

1. Cor. 7.

10. & 11.

Sed consulamus Apostolum, ne aliquid temere
dicamus: His qui sunt in conjugio, inquit, præci-
pio non ego, sed Dominus, uxorem à viro non dis-
cedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut
viro suo reconciliari. Potest enim fieri ut discedat
eâ causâ, qua Dominus permittit. Aut si feminæ
licet virum dimittere etiam præter causam forni-
cationis, & non licet viro; quid respondebimus de
hoc quod dixit posterius, Et vir uxorem ne dimit-
tat? Quare non addidit, exceptâ causâ fornicatio-
nis, quod Dominus permittit: nisi quia similem
formam vult intelligi, ut si dimiserit, (quod causâ
fornicationis permittitur) maneat sine uxore, aut
reconcilietur uxori? Non enim malè reconciliare-
tur vir illi mulieri, quam cum lapidare nemo au-
sus esset, dixit ei Dominus, Vade, & vide deina-

Iohan. 8. 11.

^a In omnibus MSS. non secundum debitum.

^b Am. Er. & Lov. oderit in ea omnes temporales necessitates. At MSS.

Aceps ne pecces. Quia & qui dicit, Non licet di-
mittere uxorem nisi causâ fornicationis; cogit re-
tinere uxorem, si causâ fornicationis non fuerit:
si autem fuerit, non cogit dimittere, sed permit-
tit: sicut dicitur, Non liceat mulieri nubere alteri,
nisi mortuo viro: si ante viri mortem nupserit, rea
est; si post viri mortem non nupserit, non est rea:
non enim iussa est nubere, sed permessa. Si ergo
par forma est in isto jure conjugii inter virum &
mulierem, usque adeo ut non tantum de femina

idem Apostolus dixerit, Mulier non habet pote-
statem sui corporis, sed vir, sed etiam de illo non
tacuerit dicens, Similiter & vir sui corporis pote-
statem non habet, sed mulier: si ergo similis for-
ma est, non oportet intelligi licere mulieri virum
dimittere, nisi causâ fornicationis, sicut & viro.

1. Cor. 7. 4.

44. Considerandum est itaque quatenus forni-
cationem intelligere debeamus, & consulendus,
ut cœperamus, Apostolus. Sequitur enim & dicit,
Ceteris autem ego dico, non Dominus. Hinc pri-

Ibidem 12.

mò videndum est quibus ceteris: dicebat enim su-
perius ex Domini persona iis qui sunt in conjugio,
nunc verò ex sua persona ceteris dicit: ergo for-
tasse iis qui non sunt in conjugio: sed non hoc se-
quitur. Ita enim subjungit, Si quis frater habet
uxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum
illo, non dimittat illam. Ergo etiam nunc iis dicit
qui sunt in conjugio. Quid sibi ergo vult quod ait,
ceteris: nisi quia superius eis loquebatur, qui sic
copulati erant, ut pariter in fide Christi essent; ce-

teris verò nunc dicit, id est eis, qui sic copulati
sunt, ut non ambo fideles sint? Sed quid eis dicit?
Si quis frater habet uxorem infidelem, & hæc con-
sentit habitare cum illo, non dimittat illam: & si
qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit
habitare cum illa, non dimittat virum. Si ergo non
præcipit ex Domini persona, sed ex sua persona
monet, ita est hoc bonum, ut si quis aliter fecerit,
non sit præcepti transgressor: sicut de virginibus

Ibidem 1. 5.

paulò post dicit, præceptum Domini se non habe-
re, consilium autem dare; atque ita laudat virgini-
tatem, ut arripiat eam qui voluerit, non tamen ut
si non fecerit, contra præceptum fecisse judicetur.
Aliud enim est quod jubetur, aliud quod monetur,
aliud quod ignoscitur. Jubetur mulier à viro non
discedere; quòd si discesserit, manere innuptam,
aut viro suo reconciliari: aliter ergo non licet face-
re. Monetur autem vir fidelis, si habet uxorem
infidelem consentientem secum habitare, non

eam dimittere: licet ergo & dimittere: quia non
est præceptum Domini, ne dimittat, sed consi-
lium Apostoli: sicut monetur virgo non nubere;
sed si nupserit, consilium quidem non tenebit,
sed contra præceptum non faciet. Ignoscitur
cum dicitur, Hoc autem dico secundum ve-
niam, non secundum imperium. Quapropter si
licet ut dimittatur conjunx infidelis, quamvis me-
lius sit non dimittere, & tamen non licet secun-
dum præceptum Domini ut dimittatur conjunx

Ibidem 6.

nisi causâ fornicationis, fornicatio est etiam ipsa
infidelitas.

45. Quid enim tu dicis Apostole? Certè ut vir
fidelis consentientem secum habitare mulierem in-
fidelem non dimittat. Ita, inquit. Cum ergo hoc
& Dominus præcipiat, ne dimittat vir uxorem,
nisi causâ fornicationis, quare hinc dicis, Ego dico,

oderit in ea nomen temporalis necessitatis: sic etiam Mar. ubi loco ne-
cessitatis, legendum videtur, necessitudinis.

non Dominus? Quia scilicet idololatria quam sequuntur infideles, & quælibet noxia superstitio fornicatio est. Dominus autem permisit causâ fornicationis uxorem dimitti: sed quia permisit, non iussit, dedit locum Apostolo monendi, ut qui voluerit non dimittat uxorem infidelem, quò sic fortasse possit fieri fidelis. Sanctificatus est enim, inquit, vir infidelis in uxore; & sanctificata est mulier infidelis in fratre. Credo jam provenerat ut nonnullæ feminæ per viros fideles, & viri per uxores fideles in fidem venirent; & quamvis non dicens nomina, exemplis tamen hortatus est, ad confirmandum consilium suum. Deinde sequitur, Alioquin filii vestri immundi essent: nunc autem sancti sunt. Jam enim erant parvuli Christiani; qui sive auctore uno ex parentibus, sive utroque consentiente sanctificati erant: quod non fieret, si uno credente dissociaretur conjugium, & non toleraretur infidelitas conjugis usque ad opportunitatem credendi. Hoc est ergo consilium ejus, cui credo dictum esse, Si quid supererogaveris, rediens redam tibi.

ibidem 14.

a

Luc. 10. 35.

46. Porro si infidelitas fornicatio est, & idololatria infidelitas, & avaritia idololatria, non est dubitandum & avaritiam fornicationem esse. Quis ergo jam quamlibet illicitam concupiscentiam potest rectè à fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quòd propter illicitas concupiscentias, non tantum quæ in stupris cum alienis viris aut feminis committuntur, sed omnino quaslibet, quæ animam corpore malè utentem à lege Dei aberrare faciunt, & perniciosè turpiterque corrumpi, possit sine crimine & vir uxorem dimittere, & uxor virum: quia exceptam facit Dominus causam fornicationis; quam fornicationem, sicut suprà consideratum est, generalem & universalem intelligere cogimur.

47. Cum autem ait, *excepta causâ fornicationis*: non dixit cujus ipsorum, viri an feminæ. Non enim tantum fornicantem uxorem dimittere conceditur, sed quisquis eam quoque uxorem dimittit, à qua ipse cogitur fornicari, causâ fornicationis utique dimittit. Velut si aliquem cogat uxor sacrificare idolis, qui talem dimittit, causâ fornicationis dimittit, non tantum illius, sed & suæ: illius, quia fornicatur; suæ, ne fornicetur. Nihil autem iniquius, quàm fornicationis causâ dimittere uxorem, si & ipse convincitur fornicari. Occurrit enim illud, In quo enim alterum judicas, temetipsum condemnas: eadem enim agis quæ judicas. Quapropter quisquis fornicationis causâ vult abjicere uxorem, prior debet esse à fornicatione purgatus: quod similiter etiam de femina dixerim.

Rom. 2. 1.

Matth. 5.

32.

1 Cor. 7. 11.

48. Quod autem dicit, *Quisquis solutam à viro duxerit, mœchatur*, quæri potest, utrum quomodo mœchatur ille qui ducit, sic & illa quam ducit. Jubetur enim & illa manere innupta, aut viro reconciliari: sed si discesserit, inquit, à viro. Multum autem interest utrum dimittat, an dimittatur. Si enim ipsa virum dimiserit, & alteri nupserit, videtur cupiditate mutandi conjugii virum priorem reliquisse, quæ sine dubio adulterina cogitatio est. Si autem dimittatur à viro, cum quo esse cupiebat; mœchatur quidem qui eam duxerit secundum Domini sententiam, sed utrum & ipsa tali crimine teneatur, incertum est. Quamvis multò minùs in-

veniri possit, quomodo cum vir & mulier pari consensu sibi misceantur, unus eorum mœchus sit, & non sit alter. Huc accedit, quia si mœchatur ille ducendo eam quæ soluta est à viro, quamquam non dimiserit, sed dimissa sit, ipsa eum facit mœchari, quod nihilo minùs Dominus vetat. Ex quo colligitur, sive dimissa fuerit, sive dimiserit, oportere illam manere innuptam, aut viro reconciliari.

49. Rursum quæritur, utrum si uxoris permisso, sive sterili, sive quæ concubitum pati non vult, adhibuerit sibi alteram vir, non alienam, neque à viro sejunctam, possit esse sine crimine fornicationis? Et in historia quidem veteris Testamenti invenitur exemplum: sed nunc præcepta majora sunt, in quæ per illum gradum generatio humana pervenit: tractanda illa sunt ad distinguendas ætates dispensationis divinæ providentiæ, quæ humano generi ordinatissimè subvenit; non autem ad vivendi regulas usurpandas. Sed tamen utrum quod ait Apostolus, Mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir; similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier: possit in tantum valere, ut permittente uxore, quæ maritalis corporis potestatem habet, possit vir cum altera, quæ nec aliena uxor sit, nec à viro disjuncta, concumbere: sed non ita est existimandum, ne hoc etiam femina, viro permittente facere posse videatur, quod omnium sensus excludit.

1 Cor. 7. 4.

50. Quamquam nonnullæ causæ possint existere, ubi & uxor, mariti consensu, pro ipso marito hoc facere debere videatur: sicut Antiochiæ factum esse perhibetur ante * quinquaginta ferme annos, Constantii temporibus. Nam Acyndinus tunc præfectus, qui etiam consul fuit, cum quemdam libræ auri debitorem fisci exigeret, nescio unde commotus, quod plerumque in istis potestatibus periculosum est, quibus quod libet licet, aut potius putatur licere, comminatus est jurans & vehementer affirmans, quòd si certo die quem constituerat memoratum aurum non exsolveret, occideretur. Itaque cum ille teneretur immani custodiâ, nec se posset debito illo expedire, dies metuendus imminere & propinquare cœpit. Et fortè habebat uxorem pulcherrimam, sed nullius pecuniæ qua subveniret viro: cujus mulieris pulchritudine cum quidam dives esset accensus, & cognovisset maritum ejus in illo discrimine constitutum, misit ad eam pollicens pro una nocte, si ei misceri vellet, se auri libram daturum. Tum illa quæ se sciret non habere sui corporis potestatem, sed virum suum, pertulit ad eum dicens, paratam se esse pro marito id facere, si tamen ipse conjugalis corporis dominus, cui tota illa castitas deberetur, tamquam de re sua pro vita sua vellet id fieri. Egrediente ille gratias, & ut id fieret imperavit, nullo modo judicans adulterinum esse concubitum, quòd & libido nulla & magna mariti caritas se jubente & volente flagitaret. Venit mulier ad villam illius divitis, fecit quod voluit impudicus: sed illa corpus non nisi marito dedit, non concumbere, ut solet, sed vivere cupienti. Accepit aurum: sed ille qui dedit, fraude subtraxit quod dederat, & supposuit simile ligamentum cum terra. Quod ubi mulier jam domi suæ posita invenit, profluit in publicum eadem mariti caritate clamatura quod fecerat, qua facere coacta est: interpellat præfectum,

Historia.

* C'riter Christi ann. 343. quippe hoc scribebat sub an. 393.

a Editi, in uxore fidei: & paulò post, in fratre fidei. At MSS. in utroque loco carent voce, fidei: quæ ab Apostoli Græco textu

abest; nec in latino erat, teste Augustino infrà cap. 22. In Corbeienf. cod. ad vivendi regulam usurpanda

fatetur omnia, quam fraudem passa esset ostendit. Tum verò præfectus primò se reum, quòd suis minis ad id ventum esset, pronuntiat, tamquam in alium sententiam dicens, de Acyndini bonis auri libram fisco inferendam; illam verò mulierem dominam in eam terram, unde pro auro terram accepisset, induci. Nihil hinc in aliquam partem disputo, liceat cuique æstimare quod velit: non enim de divinis auctoritatibus deprompta historia est: sed tamen narrato factò, non ita respuit hoc sensus humanus, quod in illa muliere viro iubente commissum est, quemadmodum antea cum sine ullo exemplo res ipsa poneretur, horruimus. Sed in hoc Evangelii capitulo nihil fortius considerandum est, quam tantum malum esse fornicationis, ut cum tanto vinculo sibi conjugia constringantur, hæc una causa solutionis excepta sit: quæ sit autem fornicatio, jam tractatum est.

CAPUT XVII.
Math. 5.
v. 33. v. 34. 51. * ITERUM, inquit, *audistis quia dictum est antiquis, Non pejerabis, reddes autem Domino jusjurandum tuum.* * Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est; * neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Ierosolymam, quia civitas est magni regis; * neque per caput tuum juraveris, quia non potes facere capillum unum album aut nigrum. * Sit autem sermo vester, Est, est; Non, non: quod autem amplius est, à malo est. Justitia Phariseorum est non pejerare: hanc confirmat qui vetat jurare, quod pertinet ad justitiam regni cælorum. Sicut enim falsum loqui non potest qui non loquitur, sic pejerare non potest qui non jurat. Sed tamen quoniam jurat qui adhibet testem Deum, diligenter considerandum est hoc capitulum, ne contra præceptum Domini Apostolus fecisse videatur, qui sæpe hoc modo juravit, **Gal. 1. 20.** cum dicit, Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior: & iterum, Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quia non mentior. Tale est etiam illud, **Rom. 1. 9.** Testis enim mihi est Deus, cui servo in spiritu meo in Evangelio Filii ejus, quomodo sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. Nisi fortè quis dicat tunc habendam esse jurationem, cum per aliquid dicitur per quod juratur: ut non juraverit, quia non dixit, Per Deum; sed dixit, Testis est Deus. Ridiculum est hoc putare: tamen propter contentiosos aut multum tardos, ne aliquid interesse quis putet, sciat etiam hoc modo jurasse Apostolum dicentem, **1. Cor. 15. 31.** Quotidie morior, per vestram gloriam. Quod ne quis existimet ita dictum, tamquam si diceretur, Vestra gloria me facit quotidie mori; sicut dicitur, Per illius magisterium doctus factus est, id est, illius magisterio factum est ut perfectè doceretur: Græca exemplaria dijudicant, in quibus scriptum est, *ὃν τὸν καὶ ἡμεῖς ὡς τέλει*, quod nonnisi à jurante dicitur. Ita ergo intelligitur præcepisse Dominum ne juretur, ne quisquam sicut bonum appetat jusjurandum, & assiduitate jurandi ad perjurium per consuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit, non in bonis, sed in necessariis jurationem habendam, refrenet se quantum potest, ut non eâ utatur, nisi necessitate, cum videt pigros esse homines ad credendum, quod eis utile est credere, nisi juratione firmentur. Ad hoc itaque pertinet quod sic dicitur, *Sit autem sermo vester, Est, est; Non, non:* hoc bonum est, & appetendum.

^a In undecim MSS. propter calumniosos aut multum tardiores. 1

A Quod autem amplius est, à malo est: id est, si jurare cogaris, scias de necessitate venire infirmitatis eorum, quibus aliquid suades: quæ infirmitas utique malum est, unde nos quotidie liberari deprecamur, cum dicimus, Libera nos à malo. Itaque non dixit, **Math. 6. 13** Quod autem amplius est, malum est; tu enim non malum facis, qui bene uteris juratione, quæ etsi non bona, tamen necessaria est, ut alteri persuadeas quod utiliter suades: sed à malo est, illius cujus infirmitate jurare cogaris. Sed nemo novit nisi qui expertus est, quàm sit difficile & consuetudinem jurandi extinguere, & numquam temere facere quod nonnumquam facere necessitas cogit.

52. Quæri autem potest, cum diceretur, **Math. 5. 34.** *Ego autem dico vobis, non jurare omnino, cur additum sit; neque per cælum, quia thronus Dei est: & cetera usque ad id quod dictum est, neque per caput tuum.* Credo propterea, quia non putabant Judæi se teneri jurejurando, si per ista jurassent: & quoniam audierant, *Reddes autem Domino jusjurandum tuum;* non se putabant Domino debere jusjurandum, si per cælum aut terram, aut per Ierosolymam, aut per caput suum jurarent: quod non vitio præcipientis, sed illis malè intelligentibus, factum est. Itaque Dominus docet nihil esse tam vile in creaturis Dei, ut per hoc quisque pejerandum arbitretur: quando à summis usque ad ima divinâ providentiâ creata regantur, incipiens à throno Dei usque ad capillum album aut nigrum. *Neque per cælum, inquit, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum pedum ejus est:* id est, cum juras per cælum aut terram, non te arbitreris non debere Domino jusjurandum tuum; quia per eum jurare convinceris cujus cælum thronus est, & cujus scabellum terra est. *Neque per Ierosolymam, quia civitas est magni regis:* melius quàm si diceret, mea; cum tamen hoc dixisse intelligatur. Et quia ipse utique Dominus est, Domino jusjurandum debet, qui per Ierosolymam jurat. *Neque per caput tuum juraveris.* Quid enim poterat quisque magis ad se pertinere arbitrari, quàm caput suum? Sed quomodo nostrum est, ubi potestatem faciendi unius capilli albi aut nigri non habemus? Ergo Deo debet jusjurandum ineffabiliter tenenti omnia, & ubique præsentis, quisquis etiam per caput suum jurare voluerit: & hîc etiam cetera intelliguntur, quæ omnia utique dici non poterant, sicut illud commemoravimus dictum ab Apostolo, Quotidie morior per vestram gloriam. Quam jurationem ut Domino se debere ostenderet, addidit, quam habeo in Christo Jesu.

53. Verumtamen propter carnales dico, non oportet opinari quod dictum est cælum thronus Dei, & terra scabellum pedum ejus, quòd sic habeat Deus collocata membra in cælo & in terra, ut nos cum sedemus: sed illa sedes judicium significat: & quoniam in hoc universo mundi corpore maximam speciem cælum habeat, & terra minimam; tamquam præsentior sit excellenti pulcritudini vis divina, minimam verò ordinet in extremis atque in infimis, sedere in cælo dicitur terramque calcare. Spiritualiter autem sanctas animas cæli nomen significat; & terræ, peccatrices: & quoniam spiritalis omnia judicat, ipse autem à nemine judicatur, convenienter dicitur sedes Dei: peccator verò cui dictum est, Terra es, & in terram ibis; quia per justitiam meritis digna tribuentem, in infimis

^b In tribus MSS. firmitur.

ordinatur, & qui in lege manere noluit, sub lege
 a punitur, congruenter accipitur scabellum pedum
 ejus.

CAPUT
 XVIII.

54. SED jam ut istam quoque concludamus
 summam, quid laboriosius & operosius dici aut co-
 gitari potest, ubi omnes nervos industriæ suæ ani-
 mus fidelis exerceat, quàm in vitiosa consuetudine
 superanda? præcidat membra impeditia regnum
 cælorum, nec dolore frangatur: toleret in conju-
 gali fidē omnia, quæ quamvis sint molestissima,
 crimen tamen illicitæ corruptionis, id est, fornica-
 tionis non habent: veluti si uxorem quisque ha-
 beat, sive sterilem, sive deformem corpore, sive
 debilem membris, vel cæcam, vel surdam, vel
 claudam, vel si quid aliud, sive morbis & dolori-
 bus languoribusque confectam, & quidquid excep-
 ta fornicatione cogitari potest vehementer horri-
 bile, pro fide & societate sustineat; neque solū ta-
 lem non abjiciat, sed etiam si non habeat, non du-
 cat eam quæ soluta est à viro, pulcrā, sanā,
 divitem, fecundā. Quæ si facere non licet, mul-
 tō minū sibi licere arbitretur ad ullum alium illicitū
 concubitum accedere: fornicationemque sic
 fugiat, ut ab omni turpi corruptione sese extrahat.
 Verum loquatur, neque id jurationibus crebris, sed
 morum probitate commendat: rebellantes adver-
 sū se omnium malarum consuetudinum innume-
 rabiles turbas, de quibus ut omnes intelligerentur,
 paucæ commemoratæ sunt, confugiens ad arcem
 Christianæ militiæ, tamquam de loco superiore
 prosternat. Sed quis tantos labores inire audeat,
 nisi qui sic flagrat amore justitiæ, ut tamquam fa-
 me & siti vehementissimè accensus, & nullam sibi
 vitam donec eā satietur existimans, vim faciat in
 regnum cælorum? Non enim aliter esse poterit for-
 tis ad toleranda omnia, quæ in præcidendis consue-
 tudinibus laboriosa & ardua & omnino difficilia sæ-

Matth. 5. 6. culi hujus amatores putant. *Beati ergo qui esuriunt
 & sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur.*

55. Verumtamen in his laboribus cū quisque
 difficultatem patitur, & per dura & aspera gradum
 faciens circumvallatus variis tentationibus, & hinc
 atque hinc insurgere præteritæ vitæ^b moles in-
 tuens, timet ne aggressa implere non possit, arri-
 piat consilium, ut auxilium mereatur. Quod est
 autem aliud consilium nisi ut infirmitatem aliorum
 ferat, & ei quantum potest opituletur, qui suæ di-
 vinitus desiderat subveniri? Consequenter itaque
 præcepta misericordiæ videamus. Mitis autem &
 misericors unum videntur: sed hoc interest, quod
 mitis, de quo superius tractatum est, pietate non
 contradicit divinis sententiis, quæ in sua peccata
 proferuntur, neque illis Dei sermonibus quos non-
 dum intelligit; sed nullum beneficium præstat ei,
 cui non contradicit nec resistit: misericors autem
 ita non resistit, ut propter ejus correctionem id fa-
 ciat, quem redderet resistendo pejorem.

CAPUT
 XIX.

Matth. 5.
 v. 38. v. 39.

56. SEQUITUR ergo Dominus, & dicit: * *Au-
 distis quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro
 dente. * Ego autem dico vobis non resistere adversus ma-
 lum: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam,
 v. 40. præbe illi & alteram: * & qui voluerit tecum iudicio
 contendere & tunicam tuam tollere, remitte illi & ve-
 v. 41. stimentum: * & qui te angariaverit mille passus, vade
 v. 42. cum illo alia duo. * Omni petenti te da, & qui volue-
 rit à te mutuari, ne aversatus fueris. Pharisæorum ju-
 stitia minor est, non excedere in vindicta modum,*

^a Arnulfensis cod. sub lege ponitur.

A ne plus rependat quisque quàm accepit: & magnus
 hic gradus est. Nemo enim facilè invenitur qui pu-
 gno accepto pugnum reddere velit; & uno à con-
 viciante verbo audito, unum & quod tantumdem
 valeat referre contentus sit: sed sive irā perturbatus
 immoderatiùs vindicat; sive quia justum putat, cum
 qui læsit prior graviùs lædi, quàm læsus est qui non
 læserat. Talem animum magna ex parte refrenavit
 lex, in qua scriptum est, *Oculum pro oculo, & den-
 tem pro dente*: quibus nominibus significatur mo-
 dus, ut injuriam vindicta non transeat. Et hæc est
 pacis inchoatio: perfecta autem pax est, talem pe-
 nitus nolle vindictam.

57. Inter illud ergo primum quod præter legem
 est, ut majus malum pro minore malo reddatur, &
 hoc quod Dominus perficiendis discipulis dixit, ne
 pro malo ullum malum reddatur; medium quem-
 dam locum tenet, ut tantum reddatur quantum
 acceptum est, per quod à summa discordia ad sum-
 mam concordiam pro temporum distributione
 transitus factus est. Quisquis ergo malum infert
 prior studio lædendi & nocendi, vide quantum di-
 stet ab eo qui nec læsus rependit. Quisquis autem
 nulli prior malè fecit, sed tamen læsus rependit
 gravius, vel voluntate vel facto, recessit aliquan-
 tum à summa iniquitate, & processit ad summam
 justitiam, & tamen nondum tenet quod lex quæ
 per Moysen data est imperavit. Qui ergo tantum
 reddit quantum accepit, jam donat aliquid: non
 enim tantam pœnam meretur nocens, quantam
 D ille qui ab eo læsus innocens passus est. Hanc ergo
 inchoatam, non severam, sed misericordem justiti-
 am ille perficit, qui legem venit implere, non sol-
 vere. Duos ergo adhuc gradus qui intersunt intelli-
 gendos reliquit, & de ipso summo misericordiæ
 culmine dicere maluit. Nam est adhuc quod faciat,
 qui non implet istam magnitudinem præcepti, quæ
 pertinet ad regnum cælorum; ut non reddat tan-
 tum, sed minus, velut pro duobus pugnis unum,
 aut pro evulso oculo aurem præcidat. Hinc adscen-
 dens qui omnino nihil rependerit, propinquat præ-
 cepto Domini, nec tamen adhuc ibi est. Parum
 enim adhuc videtur Domino, si pro malo quod ac-
 ceperis nihil rependas mali, nisi etiam amplius sis
 paratus accipere. Quapropter non ait, *Ego autem
 dico vobis*, non reddere malum pro malo: quam-
 quam hoc etiam magnum præceptum sit; sed ait,
non resistere adversus malum: ut non solū non re-
 pendas quod tibi fuerit irrogatum, sed etiam non
 resistas quo minū aliud irrogetur. Hoc est enim
 F quod etiam consequenter exponit: *Sed si quis te per-
 cusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alte-
 ram*: non enim ait, Si quis te percusserit, noli tu
 percutere; sed, para te adhuc percutienti. Quod ad
 misericordiam pertinere, hi maximè sentiunt, qui
 eis quos multū diligunt, tamquam filiis vel qui-
 buslibet dilectissimis suis ægrotantibus serviunt vel
 parvulis vel phreneticis: à quibus multa sæpe pa-
 tiuntur, & si eorum salus id exigat, præbent se etiam
 ut plura patiantur, donec vel ætatis vel morbi in-
 firmitas transeat. Quos ergo Dominus medicus ani-
 marum, curandis proximis instruebat, quid eos
 aliud docere posset, nisi ut eorum, quorum saluti
 consulere vellent, imbecillitates æquo animo tole-
 rant? OMNIS namque IMPROBITAS ex
 imbecillitate animi venit: quia nihil innocentius
 est eo qui in virtute perfectus est.

| | ^b Sic MSS. & Mar. At Am. Er. & Lov. *vita molestissima*.

§ 8. Quæri autem potest quid sibi velit dextera maxilla. Sic enim in exemplaribus Græcis, quibus major fides habenda est, invenitur: nam multa Latina, maxillam tantum habent, non etiam dexteram. Facies est autem qua quisque cognoscitur: & legimus apud Apostolum, Toleratis enim
 1. Cor. 11. 20. " si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si
 " quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos
 " cædit: deinde continuo subjungit, Secundum ignobilitatem dico: ut exponat quid sit in faciem cædi, hoc est contemni atque despici. Quod quidem non ideo dicit Apostolus, ut illos non sustinerent; sed ut se magis, qui eos sic diligeret ut seipsum pro eis vellet impendi. Sed quoniam facies non potest dici dextera & sinistra, & tamen nobilitas & secundum Deum & secundum hoc sæculum potest esse; ita distribuitur tamquam in dexteram maxillam & sinistram, ut in quocumque discipulo Christi contemtum fuerit quod Christianus est, multo magis in se contemni paratus sit, si quos hujus sæculi honores habet. Sicut idem Apostolus, cum in eo persequerentur homines nomen Christianum, si taceret de dignitate quam habebat in sæculo, non præbuerat alteram maxillam, cædentibus dexteram.
 Act. 22. 26. Non enim dicendo, Civis Romanus sum, non erat paratus hoc in se contemni, quod pro minimo habebat, ab eis qui in illo nomen tam pretiosum & salutare contemserant. Numquid enim ideo minus postea vincula toleravit, quæ civibus Romanis non licebat imponi, aut quemquam de hac injuria voluit accusare? Et si qui ei propter civitatis Romanæ nomen pepercerunt, non tamen ille ideo non præbuit quod ferirent, cum eos à tanta perversitate corrigere cuperet patientiâ suâ, quos videbat in se sinistras partes magis quam dexteris honorare. Illud est enim tantum adtendendum, quo animo faceret omnia, quam benevolè & clementer in eos, à quibus ista patiebatur. Nam & pontificis jussu palmâ percussus, quod contumeliosè visus est dicere, cum ait, Percutiet te Deus paries dealbate, minus intelligentibus convicium sonat; intelligentibus verò prophetia est. Paries quippe dealbatus, hypocrisis est, id est, simulatio sacerdotalem præferens dignitatem, & sub hoc nomine tamquam candido tegmine interiori quasi luteam turpitudinem occultans. Nam quod humilitatis fuit, mirabiliter custodivit, cum ei diceretur, Principi sacerdotum maledicis? respondit, Nescivi fratres, quia princeps est sacerdotum, scriptum est enim, Principi populi tui non maledices. Ubi ostendit quanta tranquillitate illud dixisset, quod iratus dixisse videbatur, quod tam citò, tam mansuetè respondit, quod ab indignantibus & perturbatis fieri non potest. Et in eo ipso intelligentibus verum dixit, Nescivi quia princeps est sacerdotum: tamquam si diceret, Ego alium scivi principem sacerdotum, pro cuius nomine ista sustineo, cui maledicere fas non est, & cui vos maledicitis, cum in me nihil aliud quam ejus odistis nomen. Sic ergo oportet non simulatè ista jactare, sed in ipso corde esse ad omnia præparatum, ut possit canere
 Psal. 56. 8. illud Propheticum, Paratum cor meum Deus, paratum cor meum. Multi enim alteram maxillam præbere noverunt, diligere verò illum à quo feriuntur ignorant. At verò ipse Dominus, qui utique præcepta quæ docuit primus implevit, percutienti se in maxillam ministro sacerdotis non
 Ioha. 18. 23. præbuit i alteram, sed insuper dixit, Si male locutus

sum, exprobra de malo; si bene, quid me cædis? " Non tamen ideo paratus corde non fuit, non solum in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed etiam toto corpore crucifigi.

§ 9. Ergo & illud quod sequitur, *Et qui voluerit tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, remitte illi & vestimentum*, ad præparationem cordis, non ad ostentationem operis præceptum rectè intelligitur. Sed de tunica & vestimento quod dictum est, non in eis solis, sed in omnibus faciendum est, quæ aliquo jure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessariis hoc imperatum est, quanto magis superflua contemnere convenit? Verum tamen ea quæ nostra dixi, eo genere includenda sunt, quo Dominus ipse præscribit, dicens, *Si quis vult judicio tecum contendere, & tunicam tuam tollere*. Omnia ergo illa intelligantur, de quibus judicio nobiscum contendere potest, ita ut à nostro jure in jus illius transeant, qui contendit vel pro quo contendit: sicuti est vestis, domus, fundus, jumentum, & generaliter omnis pecunia. Quod utrum etiam de servis accipiendum sit, magna quaestio est. Non enim Christianum oportet sic possidere servum, quomodo equum aut argentum: quamquam fieri possit, ut majore pretio valeat equus quam servus, & multo magis aliquid aureum vel argenteum. Sed ille servus, si rectius & honestius & ad Deum colendum accommodatius abs te domino educatur, aut regitur, quam ab illo potest qui eum cupit auferre, nescio utrum quisquam dicere audeat, ut vestimentum eum debere contemni. Hominem namque homo tamquam seipsum diligere debet, cui ab omnium Domino, sicut ea quæ sequuntur ostendunt, etiam ut inimicos diligat imperatur.

60. Sanè animadvertendum est, omnem tunicam vestimentum esse, non omne vestimentum tunicam esse. Vestimenti ergo nomen plura significat quam nomen tunicæ. Et ideo sic dictum esse arbitror, *Et qui voluerit tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, remitte illi & vestimentum*: tamquam si diceret, Qui voluerit tunicam tuam tollere, remitte illi & si quid aliud indumenti habes. Ideo nonnulli pallium interpretati sunt, quod Græcè positum est *ἰμάτιον*.

61. *Et qui te angariaverit*, inquit, *mille passus*, Matth. 5. *vade cum illo alia duo*. Et hoc utique non tam ut pedibus agas, quam ut animo sis paratus. Nam in ipsa Christiana historia, in qua est auctoritas, nihil tale invenies factum esse à sanctis, vel ab ipso Domino, cum in homine quem suscipere dignatus est, vivendi nobis præberet exemplum: cum tamen omnibus ferè locis eos invenias paratos fuisse æquo animo tolerare quidquid eis improbè fuisset ingestum. Sed verbi gratiâ dictum putamus, *Vade cum eo alia duo*? an tria compleri voluit, quo numero significatur perfectio; ut meminerit quisque cum hoc facit, perfectam se implere justitiam, misericorditer perferendo infirmitates eorum quos vult sanos fieri? Potest videri propterea etiam tribus exemplis hæc præcepta insinuas: quorum primum est, si quis te percusserit in maxillam; secundum, si quis tunicam tollere voluerit; tertium, si quis mille passus angariaverit: in quo tertio exemplo simplo duplum additur, ut triplum compleatur. Qui numerus hoc loco si non, ut dictum est, significat perfectionem; illud accipiat, quod in præcipiendo tamquam tolerabilius incipiens paulatim

latim creverit, donec perveniret usque ad duplum aliud perferendum. Nam primò præberi voluit alteram maxillam, cum fuerit dextra percussa, ut minùs perferre paratus sis quàm pertulisti. Quidquid enim dextera significat, & carius est utique quàm id quod sinistra significat: & qui in re cariore aliquid pertulit, si & in viliori perferat, minus est. Deinde illi qui tunicam vult tollere, jubet & vestimentum remitti: quod aut tantumdem est, aut non multò amplius; non tamen duplum. Tertio de mille passibus, quibus addenda dicit duo milia, usque ad duplum aliud perferas jubet: ita significans, sive aliquantò minùs quàm jam fuit, sive tantumdem, sive ampliùs quisque improbus in te esse voluerit, æquo animo tolerandum esse.

CAPUT XX. 62. IN his sanè generibus trium exemplorum nullum genus injuriæ prætermisum esse video. Namque omnia in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera dividuntur: quorum alterum est quod restitui non potest; alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quod percussus reperiatur? Numquid propterea illud quod in corpore læsum est, restituitur in integrum? Sed tumidus animus talia fomenta desiderat: sanum autem firmumque ista non juvant; quin potiùs misericorditer perferendam alterius infirmitatem judicat, quàm alieno supplicio suam mitigandam, quæ nulla est.

Vindicta quæ ad correctionem valet, non vetatur. 63. Neque hîc ea vindicta prohibetur, quæ ad correctionem valet: etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam; nec impedit illud propositum, quo quisque paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Sed huic vindictæ referendæ non est idoneus, nisi qui odium quo solent flagrare qui se vindicare desiderant, dilectionis magnitudine superaverit. Nôn enim metuendum est ne odisse parvulum filium parentes videantur, cum ab eis vapulat peccans, ne peccet ulterius. Et certè perfectio dilectionis ipsius Dei Patris imitatione nobis proponitur, cum in sequentibus dicitur, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro eis qui vos persequuntur: & tamen de ipso dicitur per Prophetam, Quem enim diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit. Dicit & Dominus, Servus qui nescit voluntatem domini sui, & facit digna plagis, vapulabit pauca: servus autem qui scit voluntatem domini sui, & facit digna plagis, vapulabit multa. Non ergo quæritur, nisi ut & ille vindicet, cui rerum ordine potestas data est; & ea voluntate vindicet, qua pater in parvulum filium, quem per ætatem odisse nondum potest. Hinc enim aptissimum exemplum ducitur, quo satis appareat, posse peccatum amore potiùs vindicari, quàm impunitum relinqui: ut illum in quem vindicat non pœnâ miserum, sed correctione beatum velit: paratus tamen, si opus sit æquo animo plura tolerare ab eo illata, quem vult esse correctum, sive in eum habeat potestatem coercendi, sive non habeat.

64. Magni autem & sancti viri, qui jam optimè scirent, mortem istam quæ animam dissolvit à corpore, non esse formidandam, secundum eorum tamen animum qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quòd & viventibus utilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur, non

A ipsa mors noceret, sed peccatum, quod augeri posset, si viverent. Non temere illi judicabant, quibus tale iudicium donaverat Deus. Inde est quòd Elias multos morte affecit, & propria manu, & igne divinitus impetrato: quod & alii multi magni & divini viri eodem spiritu consulendi rebus humanis non temere fecerunt. De quo Elia cum exemplum dedissent discipuli, Domino commemorantes quid ab eo factum sit, ut etiam ipsis daret potestatem petendi de cælo ignem ad consumendum eos, qui sibi hospitium non præberent; reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ sancti, sed ignorantiam vindicandi, quæ adhuc erat in rudibus: animadvertens eos non amore correctionem, sed odio desiderare vindictam. Itaque postea quàm eos docuit quid esset diligere proximum tamquam seipsum, infuso etiam Spiritu sancto, quem decem diebus completis post adscensionem suam de super ut promiserat, misit, non defuerunt tales vindictæ, quamvis multò rariùs quàm in veteri Testamento. Ibi enim ex maiore parte servientes timore premebantur: hîc autem maximè dilectione liberi nutriebantur. Nam & verbis apostoli Petri Ananias & uxor ejus, sicut in Actibus Apostolorum legimus, exanimis ceciderunt, nec resuscitati sunt, sed sepulti.

65. Sed si huic libro hæretici* qui adversantur veteri Testamento, nolunt credere, Paulum apostolum quem nobiscum legunt, intueantur dicentem de quodam peccatore, quem tradidit satanæ in interitum carnis, ut anima salva sit. Et si nolunt hîc mortem intelligere, (fortasse enim incertum est,) quamlibet vindictam per satanam factam ab Apostolo fateantur: quod non eum odio, sed amore fecisse manifestat illud adjectum, ut anima salva sit. Aut in illis libris quibus ipsi magnam tribuunt auctoritatem, animadvertant quod dicimus, ubi scriptum est apostolum Thomam imprecatum cuidam, à quo palmâ percussus esset, atrocissimæ mortis supplicium, animâ tamen ejus commendatâ, ut in futuro ei sæculo parceretur: cujus à leone occisi, à cetero corpore discriptam manum canis intulit mensis, in quibus convivabatur Apostolus. Cui scripturæ licet nobis non credere; non est enim in catholico canone: illi tamen eam & legunt, & tamquam incorruptissimam verissimamque honorant, qui adversus corporales vindictas quæ sunt in veteri Testamento, nescio qua cæcitate acerrimè sæviunt, quo animo & qua distributione temporum factæ sint omnino nescientes.

66. Tenebitur ergo in hoc injuriarum genere, quod per vindictam luitur, iste à Christianis modus, ut acceptâ injuriâ non surgat in odium, sed infirmitatis misericordiâ paratus sit animus plura perpeti; nec correctionem negligat, qua vel consilio vel auctoritate vel potestate uti potest. Aliud injuriarum genus est, quod in integrum restitui potest: cujus duæ species, una ad pecuniam, altera ad operam pertinet. Quapropter illius de tunica & vestimento, hujus de angaria mille passuum & duum millium exempla subjecta sunt: quia & reddi vestimentum potest; & quem adjuveris operâ, potest te etiam ipse, si opus fuerit, adjuvare. Nisi fortè ita potiùs distinguendum est, ut prius quod positum est de percussa maxilla, omnia significet quæ sic ingeruntur ab improbis, ut restitui non possint nisi vindictâ: secundum quod positum est de

* MSS. tres, iste Christianus modus. Paulò post in omnibus ferè MSS. surgat odium, prætermisâ præpositione in.

vestimento omnia significet quæ possunt restitui sine vindicta; & ideo fortè additum est, *Qui voluerit tecum iudicio contendere*, quia quod per iudicium auferitur, non ea vi putatur auferri, cui vindicta debeat: tertium verò ex utroque confectum sit, ut & sine vindicta & cum vindicta possit restitui. Nam qui operam indebitam violenter exigit sine ullo iudicio, sicut facit qui angariat hominem improbè, & cogit se illicitè adjuvari ab invito, & pœnam improbitatis potest luere, & operam reddere, si hanc ille repetat qui improbum pertulit. In his ergo omnibus generibus injuriarum Dominus docet patientissimum & misericordissimum, & ad plura perferenda paratissimum animum Christiani esse oportere.

Matth. 5.
42.

67. Sed quoniam parum est non nocere, nisi etiam præstes beneficium quantum potes, consequenter adjungit, & dicit, *Omni petenti te da, & qui voluerit mutuari à te, ne averfatus fueris. Omni petenti*, inquit, non, omnia petenti: ut id des quod dare honestè & justè potes. Quid si enim pecuniam petat, qua innocentem conetur opprimere? Quid si postremò stuprum petat? Sed ne multa persequar quæ sunt innumerabilia, id profectò dandum est, quod nec tibi nec alteri noceat, quantum sciri aut credi ab homine potest: & cui justè negaveris quod petit, indicanda est ipsa justitia, ut non eum inane dimittas. Ita omni petenti te dabis, quamvis non semper id quod petit dabis; & aliquando melius aliquid dabis, cum petentem injusta correxeris.

2. Cor. 9. 7.

68. Quod autem ait, *Qui voluerit à te mutuari, ne averfatus fueris*: ad animum referendum est. Hilarem enim datorem diligit Deus. Mutuatur autem omnis qui accipit, etiam si non ipse soluturus est: cum enim misericordibus Deus plura restituat, omnis qui beneficium præstat, fœneratur. Aut si non placet accipere mutuantem nisi eum qui accipit redditurus, intelligendum est Dominum duo ipsa genera præstandi esse complexum. Namque aut donamus quod damus benevolè, aut reddituro commodamus. Et plerumque homines, qui proposito divino præmio donare parati sunt, ad dandum quod mutuum petitur pigri fiunt, quasi nihil recepturi à Deo, cum rem quæ datur, ille qui accipit exsolvat. Rectè itaque ad hoc beneficii tribuendi genus nos divina hortatur auctoritas dicens, *Et qui voluerit à te mutuari, ne averfatus fueris*: id est, ne propterea voluntatem alienes ab eo qui petit, quia & pecunia tua vacabit, & Deus tibi non redditurus est, cum homo reddiderit: sed cum id ex præcepto Dei facis, apud illum qui hæc jubet, infructuosum esse non potest.

CAPUT
XXI.

Matth. 5.
43. v. 44.

69. DEINDE adjungit, & dicit: * *Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum, & oderis inimicum tuum. * Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos persequuntur: * ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri jubet super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. * Si enim dilexeritis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & Publicani hoc faciunt? * Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc ipsum faciunt? * Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester, qui in cælis est, perfectus est. Nam sine ista dilectione, qua etiam inimicos & persecutores nostros diligere jubemur, ea quæ superius dicta sunt implere quis potest? Perfectio au-*

tem misericordiæ, qua plurimum animæ laboranti consulitur, ultra dilectionem inimici porrigi non potest, & ideo sic clauditur: *Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester, qui in cælis est, perfectus est. Ita tamen ut Deus intelligatur perfectus tamquam Deus, & anima perfecta tamquam anima.*

70. Gradum tamen esse aliquem in Pharisæorum justitia, quæ ad Legem veterem pertinet, hinc intelligitur, quod multi homines eos etiam à quibus diliguntur oderunt, sicut luxuriosi filii parentes coercitores luxuriæ suæ: adscendit ergo aliquem gradum qui proximum diligit, quamvis adhuc oderit inimicum. Ejus autem imperio, qui venit Legem implere, non solvere, perficiet benevolentiam & benignitatem, cum eam usque ad inimici dilectionem perduxerit. Nam ille gradus quamvis nonnullus sit, tam parvus est tamen, ut cum publicanis etiam possit esse communis. Nec quod in Lege dictum est, *Oderis inimicum tuum*, vox jubentis justo accipienda est, sed permittentis infirmo.

71. Oritur hinc sanè nullo modo dissimulanda quæstio, quod huic præcepto Domini, quo nos hortatur diligere inimicos nostros, & benefacere his qui nos oderunt, & orare pro his qui nos persequuntur, multæ aliæ Scripturarum partes minùs diligenter & sobriè considerantibus videntur adversæ; quia & in Prophetis inveniuntur multæ imprecationes adversus inimicos, quæ maledictiones putantur: sicut est illud, *Fiat mensa eorum in laqueum*: & cetera quæ ibi dicuntur. Et illud, *Fiant filii ejus pupilli, & uxor ejus vidua*: & quæ alia vel supra vel infra in eodem Psalmo in personam Judæ per Prophetam dicuntur. Multa alia usquequaque in Scripturis reperiuntur, quæ videantur esse contraria & huic præcepto Domini, & illi Apostolico, quo ait, *Benedicite, & nolite maledicere*: cum & de Domino scriptum sit, quod maledixerit civitatibus, quæ verbum ejus non acceperunt; & memoratus Apostolus, de quodam ita dixerit, *Reddet illi Dominus secundum opera illius*.

Præcepto de diligendis inimicis nihil in Scripturis contrariū.

Psal. 68. 23.
Psal. 108. 9.

Rom. 12. 14.
Matth. 11. 21.
Luca. 10. 1.
2. Tim. 4. 14.

72. Sed hæc facilè solvuntur, quia & Prophetæ per imprecationem quid esset futurum cecinit, non optantis voto, sed spiritu prævidentis: ita & Dominus, ita & Apostolus: quamquam in horum etiam verbis non hoc invenitur quod optaverint, sed quod prædixerint. Non enim cum ait Dominus, *Væ tibi Capharnaum*, aliud sonat nisi aliquid ei mali eventurum merito infidelitatis: quod futurum Dominus non malevolentiam optabat, sed divinitate cernebat. Et Apostolus non ait, *Reddat*, sed, *Reddet illi Dominus secundum opera ejus*: quod verbum prænuntiantis est, non imprecantis. Sicut & de illa hypocrisis Judæorum, de qua jam dictum est, cui eversionem imminere cernebat, dixit, *Percutiet te Deus paries dealbate*. Prophetæ autem maximè solent figurâ imprecantis futura prædicere, sicut figurâ præteriti temporis ea quæ ventura erant sæpe cecinerunt: sicut est illud, *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania*? Non enim dixit, *Quare fremunt gentes, & populi meditantur inania*: cum ea non quasi jam transacta meminisset, sed ventura prospiceret. Tale etiam illud est, *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem*: & hinc enim non dixit, *Divident sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum mittent sortem*.

* Suprà cap. 19. n. 18.
Act. 23. 1.

Psal. 2. 1.

Psal. 21. 19.

Nec tamen de his verbis quisquam calumniatur, nisi qui non sentit varietatem istam figurarum in loquendo nihil veritati rerum minuere, & plurimum addere affectibus animorum.

73. SED illud magis urget istam quaestionem, quod dicit apostolus Johannes, Si quis scit peccare fratrem suum peccatum non ad mortem, postulat, & dabit illi Dominus vitam qui peccat non ad mortem: est autem peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget. Apertè enim ostendit esse quosdam fratres pro quibus orare non nobis præcipitur, cum Dominus etiam pro persecutoribus nostris orare jubeat. Nec ista quaestio solvi potest, nisi fateamur esse aliqua peccata in fratribus, quæ inimicorum persecutione graviora sint. Fratres autem Christianos significari, multis divinarum Scripturarum documentis probari potest. Manifestissimum tamen illud est, quod Apostolus ita ponit, Sanctificatus est enim vir infidelis in uxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre. Non enim addidit, nostro: sed manifestum existimavit, cum fratris nomine Christianum intelligi voluit, qui infidelem haberet uxorem. Et ideo paulò post dicit, Quod si infidelis discedit, discedat: non autem servituti subjectus est frater vel soror in hujusmodi. Peccatum ergo fratris ad mortem puto esse, cum post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Jesu Christi quisque oppugnat fraternitatem, & adversus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo, invidentiæ facibus agitatur*. Peccatum autem non ad mortem est, si quisquam non amorem à fratre alienaverit, sed officia fraternitatis debita per aliquam infirmitatem animi non exhibuerit. Quapropter & Dominus in cruce ait, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: nondum enim gratiæ Spiritus sancti participes facti societatem sanctæ fraternitatis inierant. Et beatus Stephanus in Actibus Apostolorum orat pro eis à quibus lapidatur; quia nondum Christo crediderant, neque adversus illam communem gratiam dimicabant. Et Apostolus Paulus propterea credo non orat pro Alexandro, quia jam frater erat, & ad mortem, id est, invidentiâ fraternitatem oppugnando, peccaverat. Pro his autem qui non abruperant amorem, sed timore succubuerant, orat ut eis ignoscatur. Sic enim dicit: Alexander ærarius multa mihi mala ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus, quem & tu devota: valde enim restitit nostris sermonibus. Deinde subjungit pro quibus orat, ita dicens: In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

74. Ista differentia peccatorum Judam tradentem à Petro negante distinguit: non quia pœnitenti non sit ignoscendum, ne contra illam sententiam Domini veniamus, qua præcipit semper ignoscendum esse fratri petenti ut sibi frater ignoscat: sed quia illius peccati tanta labes est, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia & agnoscere & enuntiare cogatur. Cum enim dixisset Judas, Peccavi, quod tradiderim sanguinem justum; facilius tamen desperatione cucurrit ad laqueum, quam humilitate veniam deprecatus est. Quapropter multum interest quali pœnitentiæ ignoscat Deus. Multi enim multò citius se fatentur peccasse, atque ita sibi succensent ut vehementer se peccasse nollent: sed tamen animum ad humiliandum & obterendum cor,

Tom. III. Pars II.

implorandamque veniam non deponunt: quam mentis affectionem propter peccati magnitudinem jam de damnatione illos habere credendum est.

75. Et hoc est fortasse peccare in Spiritum sanctum, id est, per malitiam & invidiam, frater nam oppugnare caritatem post acceptam gratiam Spiritus sancti, quod peccatum Dominus neque hîc, neque in futuro sæculo dimitti dicit. Unde quaeri potest, utrum in Spiritum sanctum Judæi peccaverint, quando dixerunt, quod in Beelzebub principe demoniorum dæmonia Dominus expelleret: utrum hoc in ipsum Dominum dictum accipiamus, quia de se dicit alio loco, Si enim patrem familiâs Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus? An quoniam de magna invidentiâ dixerant, ingrati tam præsentibus beneficiis, quamvis nondum Christiani fuerint, tamen propter ipsam invidentiæ magnitudinem in Spiritum sanctum peccasse credendi sunt? Non enim hoc colligitur de verbis Domini. Quamvis enim eodem loco dixerit, Quicumque enim dixerit verbum nequam adversus filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit verbum adversus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro: tamen videri potest ad hoc eos monuisse, ut accedant ad gratiam, & post acceptam gratiam non ita peccent, ut nunc peccaverunt. Nunc enim in filium hominis dixerunt verbum nequam, & potest eis dimitti, si conversi fuerint, & ei crediderint, & Spiritum sanctum acceperint: quo accepto si fraternitati invidere, & gratiam quam acceperunt oppugnare voluerint, non eis dimitti, neque in hoc sæculo neque in futuro. Nam si eos sic haberet condemnatos, ut nulla spes illis reliqua esset, non adhuc monendos judicaret, cum addidit dicens, Aut facite arborem bonam, & fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, & fructum ejus malum.

76. Sic itaque accipiatur diligendos inimicos esse, & benefaciendum his qui nos oderunt, & orandum pro his qui nos persequuntur, ut pro quibusdam etiam fratrum peccatis intelligatur non præceptum esse, ut oremus: ne per imperitiam nostram divina Scriptura, (quod fieri non potest,) à se dissentire videatur. Sed utrum sicut pro quibusdam non est orandum, ita etiam contra aliquos orandum sit, nondum satis apparuit. Generaliter enim dictum est, Benedicite, & nolite maledicere: & illud, Nemini malum pro malo reddentes. Pro quo autem non oras, non etiam contra illum oras: potes enim videre certam ejus pœnam, & penitus desperatam salutem, & non quia odisti eum, ideo pro illo non oras, sed quia sentis nihil te posse proficere, & orationem tuam non vis repelli à justissimo judice. Sed quid agimus de his, contra quos oratum à sanctis accepimus, non ut corrigerentur, nam hoc modo potius pro ipsis oratum est, sed ad illam ultimam damnationem: non sicut contra Domini traditorem per Prophetam, nam illa, ut dictum est, prædictio futurorum, non operatio supplicii fuit: nec sicut ab Apostolo contra Alexandrum, nam & inde jam satis dictum est: sed sicut in Apocalypsi Johannis legimus Martyres orare ut vindicentur; cum ille primus Martyr ut lapidatoribus suis ignosceretur, oraverit.

77. Sed hinc non oportet moveri. Quis enim audeat affirmare, cum illi sancti candidati se vin-

Peccare in Spiritum sanctum.

Matth. 12. 24. Marci 3. 22.

Matth. 10. 25.

Matth. 12. 32.

Ibidem 33.

Contra quemquam non esse orandum.

Rom. 12. 14.

Ibidem 17.

1. Pet. 3. 9.

Apoc. 6. 10.

Act. 7. 59.

N ij

dicari petierint, utrū contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? Nam ipsa est sincera & plena iustitiæ & misericordiæ vindicta Martyrum, ut evertatur regnum peccati, quo regnante tanta perpeffi sunt. Ad cuius eversionem n̄ritur Apostolus, dicens, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. Destruitur autem & evertitur peccati regnum, partim correctione hominum, ut caro spiritui subjiciatur; partim damnatione perseverantium in peccato, ut ita iustitiā ordinentur, ut iustis cum Christo regnantibus, molesti esse non possint. Intuere apostolum Paulum, nonne tibi videtur in seipso Stephanum martyrem vindicare, cū dicit, Non sic pugno tamquam aerem cædens, sed castigo corpus meum, & servituti subijcio? Nam hoc in se utique prosternebat, & debilitabat, & victum ordinabat, unde Stephanum ceterosque Christianos fuerat persecutus. Quis ergo convincit, Martyres sanctos non talem suam vindictam à Domino esse deprecatos, cū etiam finem huius sæculi, in quo tanta exitia pertulerunt, ad suam vindictam potuerint licenter optare? Quod qui orant, & pro inimicis suis orant qui sanabiles sunt, & contra illos non orant qui insanabiles esse voluerunt: quia Deus quoque puniendo illos non est malevolus tortor, sed iustissimus ordinator. Sine ulla ergo dubitatione diligamus inimicos nostros, benefaciamus his qui oderunt nos, & oremus pro eis qui nos persequuntur.

CAPUT XXIII.
Matth. 5. 45.
Johan. 1. 12.
Rom. 8. 17.
Gal. 4. 5.
78. Quid autem consequenter positum est, *ut sitis filii Patris vestri qui in calis est*, ex illa regula intelligendum est, qua & Johannes dicit, Dedit illis potestatem filios Dei fieri. Unus enim naturaliter Filius est, qui nescit omnino peccare: nos autem potestate accepta efficimur filii, in quantum ea quæ ab illo præcipiuntur implemus. Unde Apostolica disciplina adoptionem appellat, qua in æternam hæreditatem vocamur, ut coheredes Christi esse possimus. Filii ergo efficimur regeneratione spiritali, & adoptamur in regnum Dei, non tamquam alieni, sed tamquam ab illo facti & creati: ut unum sit beneficium, quo nos fecit esse per omnipotentiam suam, cū antè nihil essemus, alterum quo adoptavit, ut cum eo tamquam filii vitæ æternæ pro nostra participatione frueremur. Itaque non ait, Facite ista, quia estis filii; sed, Facite ista, ut sitis filii.

79. Cū autem ad hoc nos vocat per ipsum Unigenitum, ad similitudinem suam nos vocat. Ille enim, sicut consequenter dicit, *solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & inju-*

^a Undecim MSS. *vinum*.

fos. Sive solem suum non istum carneis oculis visibilem accipias, sed illam sapientiam, de qua dicitur, Candor est enim lucis æternæ: de qua item dicitur, Ortus est mihi iustitiæ sol: & iterum, Vobis autem qui timetis nomen Domini, orietur sol iustitiæ: ut etiam pluviam accipias irrigationem doctrinæ veritatis, quia bonis & malis apparuit, & bonis & malis evangelizatus est Christus. Sive istum solem mavis accipere non solum hominum, sed etiam pecorum corporeis oculis propalatum, & istam pluviam qua fructus gignuntur, qui ad refectiōem corporis dati sunt: quod probabilius intelligi existimo: ut ille sol spiritalis non oriatur, nisi bonis & sanctis; quia hoc ipsum est, quod plangunt iniqui in illo libro, qui Sapientia Salomonis inscribitur, Et sol non ortus est nobis: & illa pluvia spiritalis non irriget nisi bonos; quia malos significavit vinea, de qua dictum est, Mandabo nubibus meis ne pluant super eam. Sed sive hoc sive illud intelligas, magna Dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur, si filii Dei esse volumus. Quantum enim huius vitæ solatium afferat lux ista visibilis, & pluvia corporalis, quis tam ingratus est ut non sentiat? Quod solatium videmus & iustis in hac vita & peccatoribus communiter exhiberi. Non autem ait, *qui facit solem oriri super bonos & malos*; sed addidit, *suum*, id est, quem ipse fecit atque constituit, & à nullo aliquid sumsit ut faceret, sicut in Genesi de omnibus luminaribus scribitur, qui propriè potest dicere sua esse omnia, quæ de nihilo creavit: ut hinc admoneremur, quanta liberalitate inimicis nostris ex præcepto ejus præstare debeamus quæ nos non creavimus, sed de muneribus ejus accepimus.

80. Quis autem potest vel paratus esse ab infirmis injurias sustinere, quantum eorum salutis prodest; & malle amplius iniquitatis alienæ perpeti, quàm id quod perpeffus est reddere; omnipotenti à se aliquid, vel id quod petit, si habetur, & si rectè dari potest, vel consilium bonum, vel benevolum dare animum, nec se avertere ab eo qui mutuari cupit; diligere inimicos, benefacere his qui se oderunt, orare pro eis qui se persequuntur: quis ergo hæc facit, nisi plenè perfectèque misericors? Quo uno consilio miseria devitatur, opitulante illo qui ait, Misericordiam volo magis quàm sacrificium: *Beati ergo misericordes; quia ipsorum miseretur*. Sed jam commodè fieri puto, ut hîc lector tam longo volumine fatigatus respiret aliquantum, & ad cetera se reficiat in alio libro consideranda.

^b MSS. duo, & contra illos orant, omissa negatione.

LIBER SECUNDUS.

In posteriorem partem sermonis Domini in monte, contentam Matthæi capite sexto & septimo.

MISERICORDIAM, usque ad Gal. li quo videtur Deus, cujus simplicis habendi tantam curam esse oportet, quantum ejus rei dignitas flagitat, quæ tali oculo conspici potest. Huic autem oculo magna ex parte mundato difficile est non subrepere fordes aliquas de his rebus, quæ

^a Sic MSS. At editi, *tamquam oculus*.